ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 35. Årgang . Nummer 3 . 1961

København 1961

ØKONOMI OG POLITIK

35. ÅRGANG . NR. 3 . 1961

INDHOLD

ADOLPH RASTÉN: Kanslerdemokratiet og de vesttyske partier 159
NIELS J. HAAGERUP: Nedrustning og rustningskontrol.. 177
VEGARD SLETTEN: Stortingsvalet i Norge 1961..... 200
Den internationale økonomiske situation..... 214
Den danske økonomiske situation..... 226
Politisk Kronik..... 233

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
KØBENHAVN 1961

FORFATTERNE

ADOLPH RASTÉN: Journalist, udenrigspolitisk medarbejder ved Danmarks Radio.

NIELS J. HAAGERUP: Redaktør, Public Information Officer ved NATOs Nordkommando fra 1958. Master of Arts (International Relations), The Fletcher School of Law and Diplomacy, Mass., USA, 1953. Har skrevet »FN og Danmarks sikkerhed« (Universitetsforlaget i Aarhus, 1956).

VEGARD SLETTEN: Redaktør, Verdens Gang, Oslo.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OK POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 15 kr. Enkelte hæfter 4 kr. Ansvarshavende redaktør: Sekretær, cand. polit. HANS BOSERUP. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGEN, professor dr. polit. P. NØRREGAARD RASMUSSEN, rektor, professor, dr. phil. POUL WINDING, generalsekretær for Nordisk Råd, F. W. WENDT og lektor, cand. polit. THORKILD HJORTKÆR. Redaktør, ekspedition og abonnement: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Sankt Peders Stræde 5, København K., telefon Palæ 5182. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader og hos postvæsenet samt for boghandlernes vedkommende også gennem Danske Boghandleres Kommissionsanstalt.

Printed in Denmark. Aarhuus Stiftsbogtrykkerie.

Udsendt i boghandelen 11. december 1961.

KANSLERDEMOKRATIET OG DE VESTTYSKE PARTIER

ADOLPH RASTÉN

EN RHINLANDSK PREUSSER

Et af de væsentligste træk i Konrad Adenauers politiske Tysklands- og Europabillede er hans ligefrem medfødte eller i hvert fald meget tidligt udviklede aversion mod »das Preussentum« og Preussens dominerende magtstilling inden for det tyske rige med Berlin som politisk og administrativt centrum.

For en rhinlandsk katolik som Adenauer måtte det være identisk med selve naturretten at modarbejde det protestantiske Preussen og søge at inddæmme Berlins ledende position, men han havde også sine bestemte udenrigspolitiske grunde til at stille sig i opposition til magtcentret i Berlin. Bismarcks politik var en meget dygtig, men jo også meget risikabel balancegang mellem Rusland og Frankrig, en politik, som manøvrerede med de berømte og fatale rygdækninger i øst mod vest og genforsikringerne hos vest mod øst. Jernkanslerens efterfølgere var som bekendt ikke så behændige jonglørkunstnere som han selv, og det er Tysklands bitre erfaringer af tyske kansleres og udenrigsministres forkærlighed for at føre »Schaukelpolitik« – balancepolitik –, som efter den første verdenskrig, i Weimartiden, fik Adenauer til at indtage en åbenlys og undertiden demonstrativ holdning mod det politiske Preussen.

Denne aversion forenedes hos Adenauer med et meget vidtgående krav om tysk provins-føderalisme, og politiske modstandere gør endnu i dag ganske ofte brug af påstande om, at Adenauer i virkeligheden var og er en separatist, og de søger at bevise, at han som Kølns overborgmester fra 1917 og indtil nazisternes magtovertagelse i 1933 arbejdede for at separere Rhinlandet fra det tyske rige og oprette en selvstændig rhinlandsk stat eller et rhinlandsk forbund med orientering til Frankrig. I 1934 blev Adenauer afskediget fra borgmesterposten på grund af sin antinazistiske holdning.

Efter den anden verdenskrig genindsattes han i sit embede som overborgmester af den amerikanske okkupationsmagt, men meget snart blev han afsat for anden gang af englænderne. Den egentlige motivering herfor skal

have været, at Adenauer ifølge den britiske efterretningstjenestes opfattelse videreførte sine separatistiske bestræbelser og drev maskepi med franskmændene, som jo på daværende tidspunkt var de mest ihærdige talsmænd for en tilbundsgående statslig udstykning af Tyskland. Selv har Adenauer meget kategorisk bestridt at have været en separatist af så yderligtgående art. Han hævder, at hans »separatisme« aldrig gik længere end til en konsekvent gennemført føderalisme, at hans statspolitiske mål var en tilnærmelse til Frankrig og en forsoning med dette land, og at han i Weimar-Tysklands første kaotiske år netop forhindrede, at det under den franske okkupation af Rhinlandet kom til den statslige adskillelse mellem Rhinprovinsen og det tyske rige, som de notoriske separatister tilstræbte.

Man kan sige, at Adenauers føderalistiske aspirationer er blevet mere end bønhørt efter Hitler-Tysklands fald i 1945. Det af ham så forhadte Preussen er forsvundet fra det politiske landkort, delt op som det nu er mellem Sovjetrusland og Polen. Omkring en fjerdedel af hele det øvrige tyske rige er under polsk administration, som det hedder med en midlertidig terminologi i Potsdam-aftalen, og mellem Oder-Neissegrænsen og Elben ligger »den tyske demokratiske republik«.

Vesttysklands stats- og magtområde dækker kun halvdelen af det tidligere tyske rige, og i forbundsrepublikkens grundlov har det føderalistiske princip fået en meget fremtrædende placering og er i de forløbne tolv år resulteret i adskillige stridigheder mellem Länder-staterne og forbundsstatens politiske centrum i Bonn.

Thi medens det tidligere var Preussen, som dominerede de tyske provinsstater fra Berlin, er det i Vesttyskland den lille hovedstad ved Rhinen, som søger at udstrække sine fangarme til de ti länder-stater. Forbundsrepublikkens største provins-stat, Nordrhein-Westfalen, er industrielt og økonomisk blevet den dominerende faktor i vesttysk samfundsliv, og med Bonn placeret som forbundsregeringens politiske og administrative centrum får Nordrhein-Westfalen yderligere glans af at være det nye vesttyske Preussen. Og eftersom Nordrhein-Westfalen i så overvejende grad er katolsk, har den kristelig-demokratiske magtstilling også fået karakter af at være konfessionel i væsen og målsætning (skønt det kristelig-demokratiske parti er en blanding af de to konfessioner).

»Hvad der end sker og hvorledes end Tyskland bliver samlet igen«, sagde Adenauer til sine nærmeste politiske meningsfæller i 1945, »så må det forhindres, at Berlin atter bliver det tyske centrum«. Centrum skulle forflyttes fra »det onde Preussen« og »det hedenske Berlin« til »det gode Vesttyskland«. Og sådan er det da også for forbundsrepublikkens vedkommende sket fyldest.

Men samtidig har føderalisten Adenauer, som under forarbejdet til skabelsen af den vesttyske grundlov så ivrigt talte enkeltstaternes sag, for-

vandlet sig mere og mere til en centralist, medens socialdemokraterne, som under Kurt Schumachers ledelse forfægtede den størst mulige centralisering, priser sig lykkelige over grundlovens føderalistiske udformning, uden hvilken de ville have haft langt vanskeligere ved at befæste og opretholde deres politiske positioner i en række enkeltstater.

Af føderalisten Adenauer, som med naturrettens ildhu bekæmpede den preussiske centralisme, er der blevet en rhinlandsk preusser, som med statsrettens præmisser kæmper for centralismen i sit eget parti og i Bonn-republikkens forhold til provins-staterne. Thi i tolv år har det været Adenauer, som havde magten, og den ville han ikke dele med nogen.

ADENAUERS VESTLIGE ORIENTERING

Oppositionen – såvel socialdemokraterne som de borgerlige – har villet hævde, at udgangspunktet for Adenauers Tysklandspolitik efter 1945 har været en bevidst bestræbelse på at opretholde Tysklands deling, fordi denne ville give den tyske veststat og den kristelige demokratisme større magt, end tilfældet ville have været, dersom de vestlige okkupationszoner og den sovjetrussiske okkupationszone var blevet sammensluttet i en eventuel konføderation eller en enkeltstat.

Og rigtigt er det, at Tysklands deling, den kolde krig og stormagternes interesse i at sikre sig hver sin tyske stats industrielle og befolkningsmæssige potentiel er selve grundlaget for den tyske forbundsrepubliks meget betydelige materielle udvikling efter 1949 og dens ekspansion som medlem af den vestlige militæralliance.

Foruden aversionen mod Preussen og det politiske Berlin hører det til grundtrækkene i Adenauers Tysklands-billede, at han ønskede den vesttyske stat indkorporeret så intimt som muligt i et vesteuropæisk forbund. Det er klart, at han som vesttysk kansler har villet give forbundsrepublikken den stærkest mulige position inden for den vestlige alliance, og han førte i denne henseende i 1950 – efter udbrudet af Koreakrigen – et meget selvstændigt og ikke ufarligt spil, da han på egen hånd tilbød vestmagterne en vesttysk oprustning. Men der er en hel del, som taler for, at Adenauer – den snedige taktiker, rævenes bedstefader, kansleren med de ensomme beslutninger og hvad han mere kaldes – i sit indre ængstes for den tyske nation, for dens ubalancerede politiske modenhedsgrad og dens i mange kredse ikke overvundne tendens til »Schaukelpolitik«, og at han har ønsket at give sine landsmænd en fastere tilknytning til vesterlandet, ja, en slags vesterlandsk fædreland til erstatning for et tabt tysk enhedsrige.

Her er Adenauer imidlertid kommet ind i et besynderligt dobbeltspil, som i grunden er karakteristisk for schizofrenien i tysk politik. Det har fra begyndelsen været klart for enhver logisk tænkende, at grundlæggelsen af den vesttyske stat i 1949 ikke kun var den interesse- og magtpolitiske kon-

Valgene til forbundsdagen i Bonn.

	1949			1953			1957			1961		
	Stemmer			Stemmer			Stemmer			Stemmer		
	Ialt	Pct.	Mandater	Ialt	Pct.	Mandater	Ialt	Pct.	Mandater	Ialt	Pct.	Mandater
Kristelige demokrater	7.359.084	31,0	139	12.443.981	45,2	243	14.998.754	50,2	270	14.239.984	45,3	242
Socialdemokrater	6.934.975	29,2	131	7.944.943	28,8	151	9.490.726	31,8	169	11.406.253	36,2	190
Det frie demokratiske parti	2.829.920	11,9	52	2.629.163	9,5	48	2.304.846	7,7	41	4.009.988	12,8	67
Det tyske parti	939.934	4,0	17	896.128	3,3	15	1.006.350	3,4	17	–	–	–
Flygtningepartiet	–	–	–	1.616.953	5,9	27	1.373.001	4,6	–	–	–	–
Det fællestyske parti[1])	–	–	–	–	–	–	–	–	–	821.208	2,8	–
Det tyske rigsparti	429.030	1,8	5	295.739	1,1	–	307.310	1,0	–	264.186	0,8	–
Sydslesvigsk vælgerforening	75.388	0,3	1	44.585	0,2	–	32.260	0,1	–	25.444	0,1	–
Centrumpartiet	727.505	3,1	10	217.078	0,8	3	–	–	–	–	–	–
Bayernpartiet	986.478	4,2	17	465.641	1,7	–	–	–	–	–	–	–
Kommunistpartiet	1.361.706	5,7	15	607.860	2,0	–	–	–	–	–	–	–
Det økon. genrejsningsparti	946.703	4,0	12	318.475	1,2	–	–	–	–	–	–	–
Den tyske fredsunion	–	–	–	–	–	–	254.071	0,8	–	607.836	1,9	–
Det tyske fællesskab	–	–	–	–	–	–	–	–	–	26.906	0,1	–
Andre partier	1.141.647	4,8	3	70.726	0,3	–	118.628	0,4	–	–	–	–
	23.732.370	100,0	402	27.551.272	100,0	487	29.885.946	100,0	497	31.401.805	100,0	499

[1]) Sammenslutning af Det tyske parti og Flygtningepartiet.

sekvens af Tysklands nederlag og deling, men også (omend uudtalt) skulle manifestere den varige grænsedeling mellem Sovjetunionens erobring af Østtyskland og vestmagternes erobring af Vesttyskland. Og stod dette ikke alle tyskere klart fra begyndelsen, så måtte det i hvert fald være gået op for dem, da forbundsrepublikken i 1954 blev optaget i den atlantiske militæralliance. Siden da kan der ikke have hersket tvivl om, at Tysklands deling nu var definitivt fastslået.

Vestmagterne bærer naturligvis deres del af skylden for forvirringen i den tyske tænkning, eftersom de i traktaten om forbundsrepublikkens optagelse i NATO betegnede »Tysklands enhed« som en principiel bestanddel af deres politik og i alle deres senere deklarationer har forpligtet sig til at arbejde for den tyske genforening. Men den tyske forvirring skyldes i langt højere grad Bonn-regeringens, Adenauers og de vesttyske regeringspartiers egen politik, som på den ene side konsekvent og effektivt forfulgte det mål at indkorporere forbundsrepublikken stærkest muligt i den vestlige militæralliance og på den anden side uafladeligt fremstillede »den vestlige integration« som ikke bare fuldkommen forenelig med genforeningen, men også som en regulær forudsætning for og en fremskyndelse af den nationale samling. I dette dobbeltspil bandt Adenauer sig til efterhånden også for tyskerne gennemskuelige løfter om Tysklands genforening og om »befrielse af landsmændene i øst«, tilbagetrængning af kommunismen fra Østtyskland og tilmed genvindelse af de tabte landområder øst for Oder-Neissegrænsen.

Adenauers forestilling om genforeningen bestod i et drømmespil om Østtysklands indkorporering i Vesttyskland uden erkendelse af de samfunds- og magtpolitiske ændringer i Østeuropa. Kanslerens illusionsnummer brød for alvor sammen, da Moskva og Walter Ulbricht den 13. august 1961 spærrede Berlins sektorgrænse og dermed på den hidtil mest eklatante måde understregede den magtposition, som er den fysiske baggrund for kravet om en tysk fredstraktat og en nyordning af Vestberlins forhold. Den 13. august 1961 gik Bonn-regeringens og da først og fremmest kanslerens politiske schizofreni i genforenings-spørgsmålet op for så store dele af den vesttyske befolkning, at der ved forbundsdagsvalget en måned senere indtraf et stemningsomsving, som indebar et ganske kraftigt mistillidsvotum fra vælgerflertallet til den gamle kansler (se oversigten side 162).

Der er hos store dele af den vesttyske befolkning opstået en tillidskrise, som umiddelbart måtte have til følge, at Adenauers kristelig-demokratiske union for første gang gik tilbage, fordi kansleren gennem så mange år havde påtaget sig genforenings-forpligtelser, som han nu så notorisk ikke kunne opfylde.

Men det er derudover igen et typisk og givetvis ikke uventet træk i den tyske politiske tænknings spaltethed, at tillidskrisen vender sig imod Vesttysklands forbundsfæller og da i allerførste række mod De forenede

Stater, skønt det er Washington, som praktisk talt har skabt forbundsrepublikken og den materielle basis for landets genrejsning. Tillidskrisen er så dyb, at man fra mange sider taler om et amerikansk »dolkestød« eller »forræderi« mod Vesttyskland og den tyske genforening, og – igen en karakteristisk personlighedsspaltning i vesttysk politik – skønt Bonn-regeringen (så lidt som den østtyske regering) aldrig nogensinde har fremsat et *realistisk* forslag om Tysklands genforening, så må amerikanerne nu høre onde ord for, at præsident Kennedy synes at være inde på en omtænkning i Washingtons Tysklandspolitik i bestræbelsen på at redde vestmagternes og vesttyskernes egne *vitale* interesser i Vestberlin.

Allerede under valgkampen før forbundsdagsvalget den 17. september 1961 spillede denne nye tyske dolkestødslegende en rolle, specielt for det borgerlige oppositionsparti, det frie demokratiske parti, som da også opnåede en meget betydelig stemmefremgang på sine åbne angreb mod Adenauer og sine indirekte angreb på vestmagterne. Det er så en anden historie, at det frie demokratiske parti trods sine erklæringer om »aldrig mere« at ville indlade sig i en koalitionsregering under Adenauers ledelse alligevel efter valget optog koalitionsforhandlinger med selvsamme, og at resultatet heraf blev en borgerlig koalitionsregering mellem de kristelige demokrater og de frie demokrater.

DEN KRISTELIG-DEMOKRATISKE UNION

Konrad Adenauers vestlige orientering og den prioritet, han fra starten gav sin udenrigs- og alliancepolitik, har været en af de afgørende søjler i den kristelig-demokratiske unions position i det nye Vesttyskland og sammen med den materielle opgangslinje udgjort grundlaget for partiets egen fremgang.

Som det ser ud i dag, er den kristelig-demokratiske union og dens bayerske søsterparti »den kristelig-sociale union« en stærk og indgroet platform for det borgerligt-konservative og – for Bayerns, Rhinlandets og andre landsdeles vedkommende – udpræget klerikale samfundssyn, og den katolske indflydelse er en håndgribelig faktor i regeringens indenrigspolitik, ligesom Bonn-regeringens Europapolitik rummer meget stærke klerikale ingredienser og også af denne grund har været udsat for skarp modstand fra socialdemokratiets side.

Men konservatismen har ikke altid stået skrevet på de kristelige demokraters partibanner. Tværtimod eksisterede der inden for en række af partiets oprindelige landsorganisationer hos mange kristelige demokrater et udpræget socialliberalt for ikke at sige socialistisk synspunkt. Specielt var dette tilfældet hos kristelig-demokratiske ledere i Berlin og i Nordrhein-Westfalen, hvor som bekendt Ruhr-distriktet, Tysklands industrielle centrum, er beliggende.

Her mente adskillige kristelig-demokratiske foregangsmænd, som var udgået af den katolske arbejderbevægelse eller stod denne nær, at Tysklands sammenbrud og især tilintetgørelsen af storkapitalismens højborge frembød et element i en ændret social samfundsudvikling, der ikke var meget fjern fra det socialdemokratiske partis forestillinger om, hvordan Tyskland bedst kunne begynde forfra. Og da den kristelig-demokratiske unions forskellige länderorganisationer i den britiske okkupationszone sluttedes sammen og vedtog det første partiprogram – det såkaldte Ahlenerprogram efter købstaden Ahlen i Nordrhein-Westfalen –, kunne det på adskillige områder i den økonomiske politiks målsætninger være vanskeligt at skelne mellem kristeligt demokrati og socialdemokrati.

Forvandlingen indtraf, efterhånden som Konrad Adenauer som partiets landsformand fik drejet udviklingen hen i den retning, han ønskede. Siden da er der sket en gradvis og efterhånden stærk betoning af det konservativt-borgerlige og klerikale samfundssyn inden for partiet, omend den »socialistiske« gruppe ingenlunde er forstummet, men tværtimod efter forbundsdagsvalget i september i år påny har ladet høre fra sig, blandt andet med sine krav om en regeringskoalition mellem de kristelige demokrater og socialdemokraterne.

En sådan var allerede på tale efter det første forbundsdagsvalg i august 1949, men det lykkedes Adenauer at bevæge »den store koalition«s fortalere til at ombestemme sig eller i hvert fald opgive deres bestræbelser, og i stedet for en koalition, som utvivlsomt ville have præget Vesttysklands udvikling i en i mange henseender mere positiv, mere tolerant og mindre klerikal retning, kom det til Adenauers første regering mellem den kristelig-demokratiske union, det frie demokratiske parti og det nationalkonservative »tyske parti«.

Denne koalition gentoges efter valget i 1953, der blev Adenauers store valgtriumf, og udvidedes med det tyske flygtningeparti, som dengang syntes at skulle få en betydelig indflydelse. Men i 1956 kom det til skismaet mellem Adenauer og det frie demokratiske parti, som forlod regeringen, og ved valget i 1957 forsvandt flygtningepartiet fra skuepladsen i Bonn som følge af valglovens spærrebestemmelser, medens Adenauers parti til gengæld opnåede det absolutte flertal med 50 % af stemmerne og 270 af forbundsdagens 497 mandater.

Det er dette absolutte flertal, som gik tabt ved valget den 17. september i år, en begivenhed, der sammen med »Adenauer-oprøret« hos de frie demokrater og delvis også inden for den kristelig-demokratiske union forklarer de store vanskeligheder under regeringsforhandlingerne i Bonn.

Allerede ved det første forbundsdagsvalg i 1949 kunne de kristelige demokrater henvise til en række positive resultater af deres såkaldte sociale markedsøkonomi, som denne var præget af den daværende leder af øko-

mirådet for de tre vestlige okkupationszoner, professor Ludwig Erhard.

I den socialdemokratiske kritik af Erhards økonomiske politik har man kunnet høre, at den begunstigede storindustrien, big business og den økonomiske magtkoncentration. Det har den unægtelig også gjort, og blandt de kristelige demokraters egne »socialister« er det påpeget, at den sociale markedsøkonomi ikke var nogen socialt retfærdig økonomisk politik, omend den ved at åbne feltet frit for det private initiativ og den uindskrænkede markedskonkurrence skabte den »interesse« hos erhvervslivet, som fik udtryk i foretagsomhed, investeringer, produktionsforøgelse og stigende eksport.

Følgen af dette var, at der i perioden mellem pengereformen i 1948 og forbundsdagsvalget 1949 kom forbrugsvarer – dyre forbrugsvarer – på markedet, og at beskæftigelsen steg betydeligt. Marshallhjælpen og De forenede Staters øvrige hjælpevirksomhed var dog mindst lige så afgørende som Erhards »sociale markedsøkonomi«, og snart efter fulgte det for vesttyskerne store lykketræf, Koreakrigen, som fremkaldte en enorm efterspørgsel efter industrivarer fra Vesttyskland. På denne måde supplerede de ydre og indre faktorer hinanden og bidrog til den økonomiske højkonjunktur, som har præget Vesttyskland indtil i hvert fald midten af indeværende år, og som ved valget i 1953 resulterede i det vældige politiske jordskred for Adenauers parti.

Der gik dengang et Adenauer-sus over Vesttyskland. Ikke kun økonomisk, men også udenrigspolitisk kunne Bonn-regeringen påvise en række strålende sejre. I den amerikanske politik stod Vesttyskland som den potentielt og ideologisk bedste og stærkeste og mest pålidelige forbundsfælle, udsigterne for forbundsrepublikkens optagelse i det vestlige samarbejde var lyse, og beslutningen om landets genoprustning satte den foreløbige krone på Adenauers værk.

Men da var den kristelig-demokratiske union forlængst blevet et konservativt-borgerligt og i udstrakt grad klerikalt parti, som åbent støttedes af den katolske kirke og blandt andet af denne grund havde held til at vinde hundrede tusinder af stemmer blandt arbejderne og navnlig arbejderhustruerne i Ruhr- og Rhinlandet. I de helt katolske landområder som Bayern og Rheinland-Pfalz kom partiet op på stedvis 70 og 80, ja 90 % af stemmetallene, og det lod til, at Adenauers træer skulle vokse lige ind i himmelen. Ganske overdådig var partiets triumf i 1957, som i den grad befæstede kanslerdemokratiet, at adskillige kristelige-demokrater erklærede deres parti for at være selve statspartiet, medens det socialdemokratiske oppositionsparti pådrog sig et alvorligt valgchock og indstillede sig på en evighedsrolle som opposition.

Kanslerdemokrati er jo den særlige form for demokrati, som er stipuleret i Vesttysklands grundlov, og som uvilkårligt måtte få sin egen og ganske

specielle karakter under ledelse af en kansler som Konrad Adenauer. Såkaldte »stærke demokratier« er desværre i mange tilfælde pseudonym for, at de demokratiske traditioner i det pågældende land er svage og underudviklede. Selv med den bedste vilje vil næppe mange kunne påstå, at der efter Hitler-Tysklands nederlag blandt tyskernes flertal eksisterede et brusende krav om demokrati, eller at der i de forløbne år er foregået en så gennemgribende demokratiseringsproces, at man i den vestlige verden føler sig fuldkommen overbevist om demokratiets grundmurethed i forbundsrepublikken.

Der er foregået en betydelig og i mange retninger tilfredsstillende udvikling, og der er mange lyspunkter at pege på – såsom oparbejdelsen af en partipolitisk uafhængig og demokratisk presse og skabelsen af en moderne samfundslitteratur, hvis demokratiske sindelag imidlertid er lige så bemærkelsesværdigt som dens skepsis til den nye vesttyske øvrighedsstat og kanslerdemokratiets manøvrer med landets parlamentariske institutioner og spilleregler.

Spørgsmålet er, om det ikke havde tjent Vesttyskland bedre, hvis det i stedet for en »stærk kansler« havde haft en regeringschef, som eksemplificerede demokratiets sindelag og den politiske og åndelige tolerance. Kanslerdemokratiet blev nok identisk med materiel fremgang og udenrigspolitisk sukces, med produktionsrekorder og »økonomisk mirakel«, men også med majorisering af det parlamentariske mindretal, med intolerance over for politiske modstandere og med en alt for villig tolerance over for reaktionære og delvis udemokratiske kræfter og strømninger, hvorunder forhenværende fremtrædende nazister fik alt for stor bevægelsesfrihed. Det blev også identisk med politisk heksejagt, med mundkurve-paragraffer og med forsøg på at indskrænke den ellers så dyrekøbte presse- og ytringsfrihed.

Kritikken mod denne skæve samfundsudvikling er ikke mindst kommet fra en del af de kristelige demokraters egne rækker, men fik aldrig den fornødne virkning. Et af de voldsomste udbrud af kansler-kritik stod i forbindelse med Adenauers adfærd i foråret og sommeren 1959, da han først besluttede at kandidere til embedet som landets præsident og senere trak sin beslutning tilbage, fordi han misbilligede den mand – professor Ludwig Erhard –, som partiets flertal ønskede udpeget til hans efterfølger på kanslerposten. Trods Adenauers for demokratiet notorisk skadelige adfærd kunne partiet ikke bekvemme sig til at gøre det, et flertalsparti i et demokratisk land måtte have gjort – man valgte at redde partiets enhed under den autoritære partileders tugt i stedet for at redde respekten for den parlamentariske og politiske kultur, som kom stærkt svækket ud af prøven.

Et andet berømt tilfælde er Adenauers forsøg på at skabe et statsligt, ensrettet fjernsynsmonopol. I dette tilfælde blev kansleren under en forfatningsproces sat på plads af forfatningsdomstolen, der på flere måder har

vist sig at være et korrektiv til statsmagtens enevældige bestræbelser – ofte et mere effektivt korrektiv end parlamentet i Bonn. Adenauer har selv under den seneste valgkamp betegnet »snuheden« som et væsentligt træk i sin karakter og et vigtigt instrument i en politisk leders manøvreringskunst. Dermed gav han pånyt dokumentation for oppositionens og kritikernes uvenlige, men ikke ubegrundede konstatering af, at Adenauers personlige forhold til demokratiet er af den art, at det nok giver magtpolitisk gevinst til ham selv, men undergraver tilliden og svækker demokratiseringen.

Det bemærkelsesværdige er dog, at det ikke var spørgsmål i forbindelse med den politiske kultur og de demokratiske omgangsformer, men Adenauers fiasko i den nationale politik, som den 17. september 1961 fremkaldte et betydeligt frafald hos de kristelig-demokratiske vælgerskarer.

DET VESTTYSKE SOCIALDEMOKRATI

Hvordan kunne det da gå til, at de vesttyske socialdemokrater, som siden 1949 i den grad har bekæmpet Adenauers politik og brændemærket hans autoritære holdning til parlament, partier og demokratiske spilleregler, sluttelig kapitulerede for kanslerens udenrigspolitik og efter valget viste sig meget ivrige efter at komme ind i en samlingsregering med Adenauer?

Socialdemokratiet er det eneste eksisterende vesttyske parti, som er fulgt med over fra fortiden til nutiden, det eneste parti, som med bevarelse af sine traditioner og med nogenlunde bevarelse af sin organisation satte fodfæste i Vesttyskland efter krigen. Alle de øvrige partier er nye og utraditionelle, selv om eksempelvis det frie demokratiske parti, men kun lidet med rette, påberåber sig ahner hos den tyske liberalisme i det forrige århundrede.

I 1945 begyndte socialdemokratiet, hvor det var blevet tvunget til at ophøre, da Hitler kom til magten og sendte dets folk i koncentrationslejr eller tvang dem til at emigrere. Kurt Schumacher, som selv havde oplevet SS-statens brutalitet på sin krop, genoprettede i månederne efter det tyske nederlag det socialdemokratiske hovedkvarter i Hannover. Tiden syntes moden til »det store spring fremad« for det tyske socialdemokrati.

Der blæste en for den politiske venstreorientering gunstig vind over Europa, og selv i borgerlige kredse – jævnfør den »socialistiske« fløj i det kristelig-demokratiske parti – var sindene modtagelige for en politisk og økonomisk nyorientering. Især måtte Labours store valgsejr i England virke inspirerende på de tyske partifæller. De to partiers programmer var også i mange henseender identiske. De krævede nationalisering af grundstofferne og nøgleindustrierne – kulminerne og stålværkerne –, de ønskede at socialisere bank- og forsikringsvæsnet, og de ville i den demokratiske socialismes tegn give samfundet en social ansigtsfornyelse.

Men man har lov til at sige, at Labours realisering af valgprogrammet i 1945 blev et alvorligt handicap for de tyske socialdemokrater, da det i 1949 var disses tur til at hverve stemmer for det socialistiske eksperiment. Socialiseringen af kulminerne og stålindustrien i England mødte kamp og modstand, og uerfarenhed, begyndervanskeligheder og bureaukratisme førte til »tekniske uheld«, som slog tilbage på de tyske socialdemokraters agitation. De borgerlige partier i forbundsrepublikken var ikke sene til at udnytte den britiske nationaliserings påståede fiasko, og man hørte allerede dengang røster, som gjorde gældende, at socialdemokraternes økonomiske politik ville føre til Vesttysklands bolchevisering.

Og så er sandheden dog den, at det mere end nogen anden person og mere end noget andet parti var Kurt Schumacher og de vesttyske socialdemokrater, som standsede kommunismens forsøg på at vinde de vesttyske arbejdere – samt naturligvis de østtyske kommunister selv. De borgerlige partier, som var blevet tilladt i Østtyskland, gik til at begynde med ganske langt i deres appeasement over for den sovjetrussiske okkupationsmagt, og selv efter tvangs-sammenslutningen af det østtyske socialdemokrati og Ulbrichts kommunistiske parti til »det socialistiske enhedsparti« var der kristelige demokrater, som holdt gode miner til spillet.

I Ruhrdistriktet havde nøden, forvirringen og arbejdsløsheden gjort mange arbejdere modtagelige for kommunismen. Det var på et tidspunkt, da det kommunistiske parti nød respekt og ved forskellige lejligheder ligefrem blev foretrukket af okkupationsmagterne, fordi det kunne opvise de fleste resultater af underjordisk modstand mod naziregimet og – tillige med socialdemokraterne – de fleste folk med »hvide veste«. Var man kommunist, kunne man jo umuligt have været nazist, ræsonnerede mange allierede embedsmænd, som forestod afnazificeringen i de vestlige okkupationszoner. Senere har man jo, især i den amerikanske zone, været ude for den tankegang, at tidligere nazister umuligt kunne være kommunister og derfor var anvendelige i den kolde krig mod Sovjetunionen.

Kurt Schumacher var den, som skarpest og hurtigst blev klar over den sovjetrussiske okkupationsmagts hensigter, når det gjaldt Stalins forsøg på at skabe en politisk og økonomisk tysk enhedsstat. Lederen for det daværende socialdemokratiske centraludvalg i Østtyskland, Otto Grotewohl, og en række andre østtyske socialdemokrater blev udstødt af partiet, da de gav efter for Ulbricht-gruppens overtalelsesforsøg og gik ind i det nye »socialistiske enhedsparti«.

Længe før den store kolde krig mellem øst og vest for alvor var kommet i gang, havde Kurt Schumacher slået alarm og nægtede i Hannover at modtage de udsendinge fra »det kristelig-demokratiske parti« i Sovjetzonen, som ønskede at rådslå med ham om en smidigere kurs over for den sovjetrussiske okkupationsmagt. Det var på dette tidspunkt de vesttyske

socialdemokrater, som stod for den mest kategoriske afvisning af enhver appeasement, men Kurt Schumacher gjorde sig ikke ligefrem populær hos de vestlige okkupationsmagter, og til hans advarsler og formaninger kom en ikke særlige føjelig holdning og en intellektuelt overlegen polemisk bidskhed, som ofte kunne såre.

Kurt Schumacher var kropsligt en invalid, som nærmest måtte bæres ind til møderne i forbundsdagen, men åndeligt var han en for tyske forhold ganske usædvanlig begavelse i efterkrigstidens Tyskland. Han var også i besiddelse af en viljestyrke og en udholdenhed, som måske ville have været i stand til at ændre Vesttysklands politiske udvikling, dersom han ikke i 1952 for tidligt var segnet for den svækkelse, hans helbred havde fået i koncentrationslejren. Men Schumacher var som udfordrer en meget impulsiv natur. Hans socialisme var lige så brændende som hos mændene i de første politiske arbejder-generationer, og hans afsky for storkapitalismen og de industriherrer, som sammen med Hitler havde kvalt den tyske arbejderbevægelse, var så stor, at han ikke var i stand til at pålægge sig den taktiske smidigheds bånd.

Lige så indgroet var hans had til klerikalismen, et had, der kom til udtryk, da han under valgkampen til det første forbundsdagsvalg i 1949 betegnede den katolske kirke som »Tysklands femte okkupationsmagt«. Socialdemokraterne regnede med, at denne udtalelse kom til at koste dem så mange stemmer, at de gik tabt af 15 mandater i Bonn-parlamentet.

Schumachers temperament var en enorm gevinst for sammenholdet og inspirationen i den socialdemokratiske funktionærgruppe, men til stor skade for den for partiet så nødvendige tillid hos det tyske borgerskab, som i Schumachers politiske agitation mente at se bekræftelsen på deres i forvejen veldisponerede onde anelser om socialdemokraterne som bolchevismens forposter.

Efterfølgerne tog de socialistiske og marxistiske dogmer i arv fra Schumacher, men ikke hans politiske talent, og for den snu Adenauer var det en let sag at intensivere dyrkelsen af den tyske middelstands socialistskræk og bruge den i angrebene på den socialdemokratiske partiformand Erich Ollenhauer. Og eftersom Adenauer havde succes i den ydre verden og på hjemmefronten støttedes gennem den materielle fremgang og den deraf følgende forbedring af arbejdernes reallønninger, måtte det for flere og flere tyskere se ud, som om kansleren også havde ret og oppositionen følgelig uret. I den økonomiske politik kunne de kristelige demokrater pege på uafladelig fremgang, og socialdemokraternes krav om socialisering af sværindustrien blev stadigt mere upopulære og sluttelig meget spagfærdige. Det var en melodi, som ikke førte til noget.

I den vesttyske udenrigspolitik begyndte det at se lige så slemt ud for det store oppositionsparti. Schumacher havde lagt for med sit nej til

Petersberg-overenskomsten i 1949, den første tysk-allierede aftale, som gav forbundsrepublikken politiske indrømmelser og løsnede lænkerne i vestmagternes demontage-politik. Senere fulgte det socialdemokratiske nej til oprettelsen af den vesteuropæiske kul-, jern- og stålunion – som blev forløberen til det vesteuropæiske fællesmarked – og til Vesttysklands oprustning.

Schumacher mente, at vesttyskerne her solgte sig til de allieredes magtinteresser og dermed også solgte chancerne for Tysklands genforening. Hændelsesforløbet har givet ham ret, selv om der savnes konkrete modbeviser for, at Vesttyskland ved at føre en afventende politik havde kunnet opnå opfyldelsen af det officielt højeste mål på regeringens og partiernes nationale dagsorden.

Udviklingen ude og hjemme gik socialdemokraterne imod, hvilket ikke nødvendigvis betød, at deres politik var den forkerte og Adenauers den eneste rigtige. Men Adenauers politik var den, som gav resultater. Socialdemokraterne allierede sig forgæves med »uden os«-stemningen, som i brede vesttyske kredse var den første reaktion på beslutningerne om forbundsrepublikkens oprustning. Deres forsøg som medbærere af »kampen mod atomdøden« var lige så forgæves, omend der i dette tilfælde syntes at være større tilslutning hos kredse uden for det socialdemokratiske vælgerkorps.

Mod socialdemokraternes – og de frie demokraters – protester vedtog regeringspartierne i begyndelsen af 1958 beslutningen om at udruste forbundsværnet med atomvåben i overensstemmelse med NATO's principielle krav herom. De 18 Göttingen-professorer, de tusinder af intellektuelle, socialdemokraterne, fagforeningerne og hundreder af evangeliske præster førte en forgæves kamp mod forbundskansler Adenauer. Den gamle kristelig-demokratiske partileder, som endnu i 1949 havde erklæret, at Tyskland for sin egen skyld behøvede en meget langvarig kontrol og aldrig igen burde bevæbnes, indtog nu den linje, at forbundsrepublikkens udrustning med atomvåben var en livsbetingelse for tyskerne og den frie vestlige verden, og at den, som satte sig op imod atombevæbningen, var en nar eller »noget endnu værre«. Forsvarsminister Strauss gik endda så vidt som at betegne enhver, der nægtede forbundsværnet »de mest moderne våben«, som en potentiel krigsforbryder.

På dette tidspunkt havde socialdemokraterne tabt det tredje forbundsdagsvalg, og en alvorlig krise opstod inden for partiets ledelse og funktionærstab. En omtænkning syntes uomgængelig.

Tendensen hos de allierede, i første række De forenede Stater, gik i retning af at gøre Vesttyskland til det stærkeste militære bolværk mod Sovjetunionen, og Moskvas politik virkede som en psykologisk stimulans for den militante antibolchevisme hos den overvejende part af den vesttyske befolk-

ning. På den politiske hjemmefront lå flertallet under for Adenauers magtudstråling og havde affundet sig med kanslerdemokratiet som en naturtilstand. Økonomisk nåede konjunkturerne op i rekordhøjder. Arbejdsløsheden kendtes snart kun af navn. Behovet for arbejdskraft var så stort, at Vesttyskland begyndte at importere industri- og landarbejdere fra Italien, Grækenland, Spanien og andre lande.

Og de vesttyske fagforeninger? De havde fået gennemført en vis medbestemmelsesret i industrien og førte en relativt tilbageholdende lønpolitik, som imidlertid på sin side har været medvirkende til, at priserne i forbundsrepublikken har kunnet holdes nogenlunde stabile. Fagbevægelsens forholdsvis svage position i Vesttyskland skyldes for det første, at kun en tredjedel af arbejdstagerne i erhvervslivet er organiseret, og for det andet, at den tyske Landsorganisation er en partipolitisk neutral bevægelse, som inden for sine rammer må føre en kompromispolitik mellem de forskellige konfessioner og politiske afskygninger. Dette giver organisationen en smallere basis og gør den mindre egnet som politisk forbundsfælle for socialdemokraterne, end tilfældet er i de nordiske lande og i Storbritannien.

Endelig måtte socialdemokraterne også se i øjnene, at var Adenauers genforeningspolitik slået fejl, så var deres det i ikke mindre grad, og dette skønt deres præmisser var diametralt forskellige fra regeringens. De hævdede, at Adenauers NATO-kurs, regeringens stærke bindinger til USA og Vesteuropa og senest den påståede nødvendighed af atom-oprustning svækkede Tysklands chancer for genforening. De mente, at en realistisk genforenings-politik måtte være baseret på, at kontakter blev optaget mellem de to Tysklande, og at der frem for alt behøvedes et initiativ fra den vesttyske regering, som i så mange år havde nøjedes med at skubbe ansvaret for genforeningen over på stormagterne og så, når der fra allieret side fremkom forslag og ideer om afspænding, gjorde sit bedste for at bremse disse.

Resultatet af den socialdemokratiske omtænkning blev synligt i efteråret 1959, da man vedtog et nyt principprogram, som afskrev de gamle socialistiske dogmer i den økonomiske politik. Man gik i praksis ind for Erhards »sociale markedsøkonomi«, det vil sige det frie initiativ, men forlangte dog offentlig kontrol med visse grene af sværindustrien og indskrænkning af den økonomiske magtkoncentration. Socialdemokraterne havde besluttet at ville være et »folkeparti« og sprænge den grænse på 30–32% af stemmerne, som hidtil havde hindret dem i at erobre den politiske magt i Bonn.

Omtænkningen fik endnu videre konsekvenser. I sommeren 1960 svingede partiet fuldstændigt om i sin udenrigspolitik og erklærede sig åbent for et samarbejde med Adenauer-regeringen om en fælles udenrigspolitisk kurs. Den almindelige højre-udvikling i Vesttyskland havde tvunget social-

demokraterne til at opgive deres Schumacher-linje og slå ind på en politik, som var mere i overensstemmelse med vælgerflertallets øjensynlige ønsker.

Socialdemokraterne ville være »borgerlige«. Og som udtryk herfor besluttede man at opstille Vestberlins overborgmester Willy Brandt – fra flygtningetiden en kender af den skandinaviske socialisme og en mand, som længe havde prædiket en liberalisering af partiledelsens kurs – som kanslerkandidat til forbundsdagsvalget den 17. september. Det var et forvandlet socialdemokrati, som gik til valg i håbet om at slå igennem hos middelstanden.

Men valgresultatet – 36,2 % af stemmerne mod 31,8 % i 1957 – bragte ikke det forventede politiske gennembrud for partiet. Det var en prestigefremgang, og under Willy Brandts ledelse nåede partiet for første gang i efterkrigstiden op over en tredjedel af stemmerne. Dog var det tydeligt, at middelstanden som helhed ikke havde ladet sig blidgøre af partiets programrevision eller dets udenrigspolitiske omsving.

Utvivlsomt skyldes valgfremgangen i særlig grad, at kanslerkandidaten Brandt symboliserede Vestberlins modstandskamp mod de sovjetiske trusler og krav i spørgsmålet om en ændring af byens status. For så vidt var der tale om et personligt tillidsvotum til Brandt, hvis forlangende om national samling om landets Tysklands- og udenrigspolitik vandt genhør hos mange vesttyskere, men ikke nok til at give dette forlangende den fornødne politiske slagkraft. På den anden side har Adenauers og andre kristelig-demokratiske lederes smudskampagne mod eks-emigranten Brandt været med til at »forskrække« borgerskabet – og til yderligere at nedbryde respekten for de politiske omgangsformer i Vesttyskland.

DE FRIE DEMOKRATER

1961-valgets egentlige sejrherre var det frie demokratiske parti, der kunne sætte stemmetallet op fra knap 8 til over 12 % og øge sit mandattal fra 41 til 67. Denne betydelige fremgang er dog snarere en konjunktursejr end et taknemligt svar fra 4 millioner vælgere på partiets politik i forbundsdagen.

Det frie demokratiske parti er en stærkt krydret blanding af liberale, nationalister, konservative, reaktionære og såvel eks- som nynazister. Partiet er det mest »føderalistiske« af alle eksisterende vesttyske partier – man møder tillidvækkende liberale grupper i Länder som Baden-Württemberg og Hamborg, temmelig tillid-svækkende nationalister i Saarlandet og Vestberlin og en blanding af socialliberale og halvnazistiske kredse i Nordrhein-Westfalen. Det er som følge heraf også det parti, som i tidens løb har været udsat for de voldsomste indre brydninger og er kommet levende igennem dem.

Der var et tidspunkt for nogle år siden, da det frie demokratiske parti

var lige ved at sprænges totalt som følge af den nazistiske underminering af partiorganisationen i Nordrhein-Westfalen. Senere fulgte – igen i Nordrhein-Westfalen – den ungdemokratiske gruppes oprør mod de kristelige demokrater, hvilket havde til følge, at partigruppen i forbundsdagen rebellerede mod Adenauers udenrigspolitik (og hans autoritære manerer over for det frie demokratiske parti som koalitionspartner) og besluttede at udtræde af Bonn-regeringen. Virkningen af dette var en langvarig indre uro. Partiet gik midt over, og en del sluttede sig til den kristelig-demokratiske union. For et par år siden lykkedes det dog at genoprette partiets enhed, og ved valget den 17. september 1961 syntes en vis ydre homogenitet at være fremtryllet for vælgerne.

Men det var dog udviklingen inden for den kristelig-demokratiske union og tillidskrisen omkring Adenauer, som gav det frie demokratiske parti en uventet chance, specielt efter begivenhederne i Berlin den 13. august 1961. Partiet førte sit felttog som et angreb på den gamle kansler, der åbenbart havde mistet jordforbindelsen med stemningerne hos millioner af mennesker i Vesttyskland. De frie demokrater var i stand til at udnytte utilfredsheden blandt talrige kristelige demokrater, som var kommet til den erkendelse, at Adenauer havde udspillet sin rolle og måtte overlade roret til en yngre, til antagonisten Erhard.

Partiet kunne også lukrere på den nationale trods- og stemningsbølge, som efter 13. august begyndte at brede sig blandt mange tyskere, og som udpegede de egentlige syndere blandt vestmagterne. Med dygtighed udnyttede partiformanden Erich Mende disse stemninger imod Adenauer og de allierede, medens han samtidig tilfredsstillede middelstanden og de industrigrupper, som står bag partiet og finansierer dets valgkampe, ved at tage klar afstand fra socialdemokraterne og fremstille sit parti som det eneste tilforladelige, borgerlige alternativ til Adenauer.

I den sociale og økonomiske politik står det frie demokratiske parti til højre for den kristelig-demokratiske union, og en koalition mellem disse to borgerlige partier opfattes af den vesttyske fagbevægelse som en risiko for en reaktionær udvikling, som truer landsorganisationens og arbejdernes interesser. Udenrigspolitisk er de frie demokraters holdning til gengæld meget uklar. Partiet har i en årrække ventileret en idé om en modificeret Rapacki-plan, men er veget tilbage for bindende erklæringer, når det kom til det punkt, da der skulle bekendes kulør. Partiet modsatte sig i 1958 beslutningen om Vesttysklands udrustning med atomvåben og hævdede dengang, at regeringens udenrigskurs indebar en national fare for Vesttyskland, men efter forbundsdagsvalget den 17. september har partiets kløe efter igen at komme til magten været så kraftig, at det også på dette punkt åd sine tidligere ord i sig.

Og hvad dets holdning til Adenauer angår, har partiformanden Erich

Mendes saltomortale-politik været det mest forbløffende cirkusnummer i vesttysk politik i mange år. Den samme mand, som måned efter måned hamrede sin »aldrig mere Adenauer«-parole ind i vælgernes bevidsthed, satte sig få dage efter sin valgsejr til forhandlingsbordet med Adenauer og erklærede sig villig til at gå ind i en koalition med den kristelig-demokratiske union under »den vesttyske Hindenburgs« ledelse.

Den enhed, som det var lykkedes Erich Mende at bringe i stand inden for det frie demokratiske parti, har allerede fået et nyt grundstød, og den rolle som »den tredje kraft« i Vesttyskland, partiet havde håbet på og efter valget syntes at være i stand til at udøve, bliver det nu Erich Mendes hovedpine at formidle inden for sit eget parti. Sjældent har man set en så rendyrket og umaskeret politisk og personlig opportunisme som den, der har karakteriseret Erich Mendes sig-sag-kurs før og efter 17. september, og den tilsyneladende renæssance, partiet opnåede ved valget, kan vise sig at være begyndelsen til et nyt indre forfald.

Adenauer har til gengæld atter manifesteret sin politiske og taktiske snuhed. Hans ønske om at få de frie demokrater med ind i regeringskoalitionen er dikteret af to ting: dels frygten for, at dette parti ellers ville blive en ikke ufarlig nationalistisk opposition, hvorfor det har været en nødvendighed for ham at belaste det med medansvaret for de kommende højst upopulære beslutninger og forholdsregler i forbindelse med Berlinkrisen – og dels det lige så gennemskuelige og logiske ønske om at bringe fornyet splittelse ind i koalitionspartiet og afsløre dets vaklen og uvederhæftighed hos partiets vælgere.

Hvad socialdemokratiet angår, véd Adenauer, at dette parti vil være en langt mere loyal opposition i udenrigspolitiske og nationale anliggender end det frie demokratiske parti, og at socialdemokratiet – efter først at være svinget om til Adenauers linje – næppe igen kan svinge tilbage til sin tidligere oppositionspolitik. Den gamle kansler har med andre ord opnået at binde både det frie demokratiske parti, som først sprællede i nettet, og det socialdemokratiske parti, som frivilligt selv gik i nettet uden at vinde nogen afgørende fordel herved.

DE ØVRIGE PARTIER

Kun tre partier er repræsenteret i forbundsdagen efter valget den 17. september. Det tyske parti, som i tolv år var en trofast koalitionspartner, led en sørgelig skæbne, da det kort tid før valget besluttede at vikle sig ud af det kristelig-demokratiske favntag og forsøge at etablere en nationalkonservativ front sammen med flygtningepartiet. De blev håbløst ofre for valglovens spærreparagraffer. Også det nazistiske »tyske rigsparti« er indtil videre ude af sagaen. Alle disse tre partier har måttet afgive stemmer til det frie demokratiske parti.

Det kommunistiske parti har været forbudt siden 1956, men forsvandt allerede ved valget i 1953 fra forbundsdagen. En nydannelse er »den tyske fredsunion«, som har overtaget socialdemokratiets tidligere pacifistiske politik og den 17. september var i stand til at præstere det ikke ubetydelige antal af 600.000 stemmer eller knap 2 % af den vesttyske vælgerbefolkning. Dette er så meget mere bemærkelsesværdigt, som neutralisme i Vesttyskland er gjort til noget nær en statsforbrydelse af en regering, for hvem den antibolchevistiske tænkning er blevet det elvte bud til befolkningen.

REGNINGENS SIDSTE DEL

Og dog er der i Vesttyskland efter 13. august sket noget, som ikke er ufarligt for Adenauers udenrigspolitik og for tillidsforholdet mellem Bonn og de tre vestmagter. Tolv års illusionspolitik i det tyske genforeningsspørgsmål er brudt sammen, og landet står over for den sidste del af regningen for den tabte krig. Regningen lyder på anerkendelse af Oder-Neissegrænsen og »den tyske demokratiske republik« og dermed Tysklands definitive deling.

Dette er i den ene eller anden form den uundgåelige pris, hvis Vestberlins frihed og byens frie forbindelsesveje til Vesttyskland skal reddes i forhandlinger mellem Moskva og vestmagterne. Den tyske opvågnen efter tolv års politisk drømmetilværelse kan få dybtgående konsekvenser hos store dele af befolkningen, som med rette vil kunne hævde, at Adenauers udenrigs- og militærpolitik førte til det modsatte af det, den udgav sig for at tjene, og heraf kan der igen opstå en så stor national bitterhed imod Washington og London, at det kan ryste tillidsgrundlaget. Kanslerens bedste medspiller er general de Gaulle. Allerede inden generalens magtovertagelse var det kommet til en afgørende tilnærmelse mellem Bonn og Paris, og inden for fællesmarkedet og den vesteuropæiske militærunion har Adenauer og præsidenten forskrevet sig bindende til hinanden, omend deres europæiske og atlantiske synspunkter i visse principielle henseender er modstridende.

Adenauers forvandling fra antipreussisk føderalist til vesttysk centralist har været forenet med hans stærke fornemmelse af at spille en historisk rolle som varetageren af en politisk sendelse til det tyske folk.

Nemesis vil, at han efter tolv års sendelse som fortaleren for styrkens politik og genforeningens illusion nu mener, at han alene er den, som kan få det vesttyske folk til at akceptere, at styrken nationalpolitisk kun bestod af ord, og at vilkåret er og hele tiden har været Tysklands deling.

I denne forstand kan der meget vel komme bekræftelse på en forudsigelse, som allerede i 1958, da Khrustjev gjorde sit store udspil i Berlin- og Tysklandsspørgsmålet, hævdede, at Berlin ville blive Adenauers politiske Stalingrad.

NEDRUSTNING OG RUSTNINGSKONTROL

NIELS J. HAAGERUP

De hyppigt tilbagevendende internationale kriser og frygten for en ny storkrigs katastrofale virkninger som følge af de nye våben har stimuleret interessen for de sikkerhedspolitiske problemer. Nedrustningen føres frem i den internationale debat fra alle sider som den mest attråværdige vej ud af den kolde krigs farer. I de sidste år har der været tegn på, at debatten er ved at blive tilført mere nuancerede synspunkter, som dog endnu ikke er slået igennem i synderlig grad på det politiske plan.

Specielt i USA er studiet af disse spørgsmål gået ind i en bemærkelsesværdigt intensiv fase, dels udtrykt igennem det betydelige antal bøger og artikler om disse emner, og dels igennem det for nylig etablerede amerikanske nedrustningsinstitut »The U. S. Arms Control and Disarmament Agency«. Det nye institut får en stab på henved 300 mennesker, og dets leder William Foster, en republikansk politiker, som bl. a. har været beskæftiget med udlandshjælpen, vil som viceudenrigsminister have direkte adgang til præsidenten i alle nedrustningsspørgsmål.

Indtil instituttets oprettelse har det dog været private eller halv-officielle institutioner og en række kendte universiteter, som i de senere år har ydet de væsentligste bidrag til belysning af de til nedrustningen og rustningskontrollen hørende problemer.

I Storbritannien har kredsen omkring det for få år siden oprettede institut for strategiske studier (The Institute for Strategic Studies) under Alastair Buchans ledelse også været aktiv for at belyse de akuelle sikkerhedspolitiske problemer, herunder ikke mindst nedrustningens.

Andre steder er man endnu noget tilbage med hensyn til et egentligt forskningsarbejde, men det er et udtryk for den voksende interesse, hvormed nedrustningen og beslægtede emner omfattes, at f. eks. både den norske og den danske regering i år har nedsat særlige nedrustningsudvalg, som bl. a. har til opgave at følge med i den internationale debat om nedrustningsproblemerne.

NEDRUSTNINGSBEGREBET I INTERNATIONAL POLITIK

Nedrustningsproblemernes rolle i samtidig international politik er ingenlunde indskrænket til det rent sikkerhedspolitiske. De mange taler om og planer for nedrustningen tjener flere formål.

Planer for nedrustning fremlægges som led i propagandaslaget eller endog direkte i den psykologiske krigsførelse mellem Øst og Vest. De skal bevidne forslagsstillernes ærlige vilje til nedrustning og mere eller mindre utilsløret lægge ansvaret for både de hidtidige og de fremtidige forhandlingers fiasko over på modparten. De skal tjene til både at overbevise det hjemlige publikum og at vinde støtte blandt de lande, som står udenfor den kolde krig, de såkaldt neutrale eller neutralistiske lande.

Det kan ikke undre, at der for de forhandlingers vedkommende, som føres for åbent tæppe i FN, nemt kan blive tale om en overbudspolitik. De sidste års megen tale om »total afrustning« må, trods begrebets logik i atom- og raketalderen, stort set karakteriseres som et eklatant eksempel på denne overbudspolitik, hvorved jordforbindelsen til de magtpolitiske realiteter klippes over.

Et andet gennemgående træk i nedrustningsdebatten er staternes forsøg på at sikre sig ensidige politiske og militære fordele på modpartens bekostning. Nedrustningsplanerne er sædvanligvis udformet på en måde, som vil begunstige forslagsstillerens militære position. Et tydeligt eksempel var Sovjetunionens krav i de første efterkrigsår om forbud mod og ødelæggelse af alle atomvåben og en trediedels nedskæring af alle konventionelle styrker. I den militære situation, som rådede indtil Sovjetunionen brød det amerikanske atommonopol i 1949 og flere år efter, ville en sådan fremgangsmåde naturligvis have forskudt magtbalancen afgørende i Sovjetunionens favør.

Når talen er om »total afrustning«, er bestræbelserne på at sikre sig militære fordele tilsyneladende bortfaldet. Men da også disse meget vidtgående planer må gå igennem forskellige faser, er det selvfølgelig væsentligt, hvordan magtbalancen påvirkes under gennemførelsen af de forskellige faser. Det kan ikke være nogen tilfældighed, at amerikanerne allerede i første fase lægger vægt på en fredeliggørelse af verdensrummet, og at russerne på deres side lige så tidligt ønsker alle udenlandske baser nedlagt.

I betragtning af, at der i verden dagligt anvendes ca. 300 mill. dollars til rustningsformål, er det ikke underligt, at der i nedrustningsdebatten hyppigt henvises til de store beløb, som kan spares (underforstået: anvendes til noget bedre) ved en nedrustning. Her ligger et motiv for nedrustning i sig selv, men i den politiske og militære planlægning er dette motiv selvsagt underordnet sikkerhedshensynet, skønt det ingenlunde er ukendt, at besparelser i de militære udgifter er et yndet politisk tema. Om noget egentligt nedrustningsmotiv er der dog i slige tilfælde meget sjældent tale,

og henvisningerne til de økonomiske fordele, som knytter sig til en nedrustning, falder som regel ind under de mere propagandabetonede meningsudvekslinger.

Men endelig er der naturligvis hensynet til den internationale sikkerhed som nedrustningens drivkraft. Det er herom, at hele debatten strengt taget burde dreje sig. Det gør den i langt højere grad i den akademiske end i den politiske diskussion, skønt det altid foregives at være hovedmotivet for de mange planer og forslag om nedrustning og rustningskontrol, som ser dagens lys.

Her vil det være rimeligt at skelne mellem nedrustningen i betydningen nedskæring eller endog fjernelse af rustningerne og så rustningskontrollen i betydningen regulering og kontrol med rustningerne. De to begreber falder ofte sammen, men ikke mindst i den amerikanske debat er begrebet rustningskontrol (arms control) kommet til at indtage en langt mere fremtrædende plads. Det afspejler den ændrede opfattelse af nedrustningen, som er trængt frem i årene efter den anden verdenskrig.

DE SKIFTENDE OPFATTELSER AF NEDRUSTNINGSPROBLEMET

Det var en almindelig opfattelse (og er det tildels endnu), at rustningskapløbet var den virkelige årsag til den første verdenskrig. Denne opfattelse rummer givetvis en alt for grov forenkling af mange komplicerede og af hinanden tildels uafhængige faktorer, som var blandt krigens årsager, men ved udformningen af Folkeforbundet tillagde man i hvert fald nedrustningen meget væsentlig betydning. Troen på, at oprustning og især kaprustning førte til krig, ledte mange til at vurdere krigsfaren på baggrund af rustningernes størrelse. Jo højere et rustningsniveau, jo større krigsfare, sagde man med henvisning til udviklingen op imod 1914.

En række nedrustnings-konferencer blev holdt i tiden mellem de to krige. De vigtigste var de, der resulterede i afslutningen af Washington flåde-traktaten af 1922, der begrænsede antallet af slagskibe og hangarskibe for USA, Storbritannien og Japan, og den senere London-traktat, der yderligere udbyggede de indgåede aftaler for søstridskræfternes vedkommende. Den store nedrustnings-konference 1932–34 under Folkeforbundets auspicier endte resultatløst, og den tysk-britiske flådeaftale af 1935, der skulle begrænse den (efter Versailles-traktaten ulovlige) tyske flåde i forhold til den britiske, gav i virkeligheden Hitler grønt lys til en flådeoprustning, specielt for ubådenes vedkommende.

Troen på nedrustnings-aftaler som storpolitikkens mirakelkur overlevede vel hos mange, skønt den i trediverne fik et grundskud. Aftalerne med Japan bevarede kun deres gyldighed, indtil Japan satte sig udover dem ved starten på den ekspansive stillehavspolitik mod Vest og Syd, og krigsudbruddet i Europa i 1939 kunne dårligt føres tilbage til en kap-

rustning, eftersom netop Englands og Frankrigs militære uforberedthed havde en væsentlig indflydelse på udformningen af appeasement-politikken og var dårligt egnet til at bremse Hitlers aggressive politik. Det kunne med større logik argumenteres, at en mere beslutsom oprustning i England og Frankrig, samt eventuelt Sovjetunionen, havde indeholdt en bedre chance for at undgå krigen eller vinde den hurtigere.

Det modsatte synspunkt, nemlig at en mere konsekvent nedrustningspolitik, f. eks. en fransk og britisk godkendelse af Hoover-planen i 1932, snarere kunne have afværget krigen, fremføres dog stadig i debatten[1]).

Udformningen af Forenede Nationers pagt bærer vidnesbyrd om, at de førende statsmænd ikke længere anså nedrustningen som det primære til bevarelsen af den internationale fred og sikkerhed. Pagten lægger i utvetydige vendinger ansvaret for fredens bevarelse på stormagterne, vel at mærke stormagterne i fællesskab, og hensigten var i 1945 at etablere et af stormagterne (formelt Sikkerhedsrådet) ledet sikkerhedssystem til afværgelse af nye krige. Når dette sikkerhedssystem, som bl. a. ville indebære oprettelsen af en FN-styrke, var etableret, ville nedrustningen så at sige komme af sig selv.

Det planlagte systems allervæsentligste forudsætning, nemlig stormagtsenigheden, viste sig imidlertid at være illusorisk. Enigheden strakte sig kun til at vinde krigen. Den kolde krig mellem Øst og Vest blev en kendsgerning.

I denne atmosfære af uro og fornyet krigsfrygt genoptog stormagterne deres forhandlinger om nedrustningsproblemerne. Nu skete det på en tildels ny baggrund, efter at konstruktionen af atomvåbnene i 1945 klart havde vist, hvilke potentielle ødelæggelsesmuligheder, en fremtidig krig ville have. Den populære opfattelse, at krigsfaren er direkte afhængig af rustningsniveauet gik dog pany som en rød tråd gennem de fleste forhandlinger, der hovedsagelig drejede sig om muligheden for nedskæringer, for forbud og for kontrol.

På samme tid var det den militære magtbalance mellem Sovjetblokken og vestmagterne, som var storpolitikkens virkelige indhold, og 16 år efter den anden verdenskrig kan man skelne to hovedretningslinier i nedrustningsdebatten, som afspejler dette forhold. Den ene tager sit udgangspunkt i intet mindre end krigsmidlernes afskaffelse, altså den totale afrustning, mens den anden igennem en række rustningskontrollerende forholdsregler tilstræber en stabilisering netop af magtbalancen. Som det vil fremgå af et senere afsnit, er man her ikke primært optaget af at skabe det lavest tænkelige rustningsniveau, men det mest betryggende udfra et sikkerhedspolitisk synspunkt.

[1]) Tale af Philip Noel-Baker juli 1960 i Geneve, jvfr. *Disarmament—To Be or Not To Be?* (14th Summer School, WFUNA, 1960).

NEDRUSTNINGSFORHANDLINGERNES FØRSTE RUNDE 1946–49: BARUCHPLANEN

En måned efter FNs stiftende generalforsamling i San Francisco i juni 1945 blev USA's første atombombe bragt til eksplosion i New Mexico ørkenen, og den 6. og 9. august blev to atombomber kastet mod Hiroshima og Nagasaki. En uge senere var krigen forbi, men udnyttelsen af atomenergien betød nye storpolitiske problemer. FNs pagt var udtrykkelig ikke nogen overstatslig forfatning, men baseret på medlemsstaternes suverænitet. Overfor de nye problemer opstod hurtigt tvivl om, hvorvidt dette princip var egnet til at afværge et voksende antal staters udnyttelse af atomenergien til militære formål.

Resultatet af de vestlige og især de amerikanske overvejelser blev den såkaldte Baruchplan, som i juni 1946 blev forelagt FNs atomenergikommission. Planen var blevet til på basis af en rapport udarbejdet af David Lilienthal og Dean Acheson og var direkte inspireret af førende atomforskere, især Robert Oppenheimer. Den gik ud på at oprette en international atomenergi-myndighed indenfor FNs rammer og lade denne besidde og forestå udvindingen af atomenergi overalt i verden. Besiddelsen skulle omfatte både de egentlige råmaterialer, atomreaktorerne m. v. og et særligt licenssystem skulle indføres for at alle lande kunne få rimelig andel i atomenergiens frigørelse. Kun gennem så vidtrækkende forholdsregler, som intet stormagtsveto skulle kunne bremse, regnede man med at kunne afværge misbrugen af atomenergien.

Planen, der således havde afgjort overstatslige træk, dannede grundlaget for forhandlingerne i FN indtil 1950, men den blev fra starten mødt med voldsom sovjettisk modstand. Det russiske standpunkt var, at alle atomvåben skulle forbydes og ødelægges, og det store flertal, der i 1948 i FNs generalforsamling sluttede op bag Baruchplanens principper (40 stemmer mod 6), kunne ikke føre planen ud i praksis, når Sovjetunionen afviste at medvirke. I 1947 var den russiske delegerede gået ind for en kontrol med forbudet mod atomvåben, men krævede forbudet og ødelæggelsen af atomvåbnene gennemført før kontrollen blev etableret. I øvrigt fastholdt russerne i denne og den følgende tid kravet om, at en eventuel kontrolinstans skulle knyttes til sikkerhedsrådet, hvorved stormagtsvetoet blev bevaret.

I FNs nedrustningskommission kom forhandlingerne heller ikke ud af stedet. Forsøgene på at føre FN-pagtens bestemmelser om en fælles sikkerhedsstyrke ud i livet mislykkedes som følge af modsætningerne mellem Øst og Vest.

I august 1949 bragte Sovjetunionen sin første atombombe til eksplosion. Det amerikanske atommonopol var brudt, og de rent praktiske forudsætninger for Baruchplanens gennemførelse var nu i realiteten borte.

I januar 1950 indledte russerne en boycott af FNs forskellige organer som følge af uenigheden om Kinas repræsentation. I juni begyndte Koreakrigen, og en oprustningsbølge satte ind.

EN NY MAGTBALANCE OG NYE NEDRUSTNINGSFORHANDLINGER 1954–57

I efteråret 1951 forsøgte vestmagterne i FN pånyt at sætte gang i nedrustningsforhandlingerne. De henholdt sig for atomvåbnenes vedkommende til Baruchplanens principper og foreslog for de konventionelle styrker, at man til indledning foretog en optælling af disse styrkers omfang. Dette krav kunne forekomme rimeligt i betragtning af, at Sovjetunionen fra starten havde krævet en trediedels nedskæring, men det vestlige forslag blev afvist, og andet var næppe ventet.

I 1952 blev atomenergikommissionen og nedrustningskommissionen slået sammen i én (Sikkerhedsrådets 11 medlemmer plus Canada), men først i løbet af 1953 ændredede det storpolitiske klima karakter og åbnede dermed tilsyneladende mulighed for mere konstruktive stormagtsdrøftelser.

I marts 1953 døde Stalin, Koreakrigen blev bragt til ophør i juli, og den russiske brintbombeeksplosion i august, mindre end et år efter den første amerikanske, viste, at man nærmede sig en atom-balance. Også Storbritannien var nu kommet med som selvstændig atommagt.

I maj 1954 blev nedsat en FN-underkomité af nedrustningskommissionen bestående af USA, Sovjetunionen, Storbritannien og Frankrig plus Canada. Denne komité blev i de følgende år centrum for meget indgående, og en overgang tilsyneladende lovende, nedrustningsforhandlinger.

En udførlig britisk-fransk plan for en trinvis nedrustning dannede grundlaget for forhandlingerne. Heri var både indeholdt forslag om forbud mod atomvåben og om atomvåben-lagrenes ødelæggelse, når de konventionelle styrker var bragt ned på det aftalte niveau. Amerikanerne frafaldt efterhånden Baruchplanens principper for international besiddelse og ledelse af atomenergiudvindingen, men stod sammen med de øvrige vestmagter fast på kravet om kontrol. Kontrolkravet blev den akse, hvorom en stor del af forhandlingerne i den følgende tid udspandt sig.

Det første russiske udspil blev gjort i maj 1955, på tærsklen til stormagternes »topmøde« i sommeren samme år. Forslaget betød et brud med tidligere russiske principper og indeholdt adskillige træk, som svarede til vestmagternes plan, herunder omfanget af de konventionelle styrker. Kravet om forbud mod atomvåben var skudt i baggrunden, og fra russisk side fremholdt man, at der rent fysisk var sat grænser for, hvad kontrollen med atomvåben-produktionen og ødelæggelsen af atom-lagrene kunne udrette. I kontrolspørgsmålet var de russiske synspunkter ikke vidtrækkende nok efter vestlig opfattelse, men det russiske udspil overraskede alligevel

vestmagterne og især USA, der siden russernes forkastelse af Baruchplanen hovedsagelig havde ført nedrustningsforhandlingerne udfra et rent propagandamæssigt synspunkt.

Den russiske plan, hvad enten den var alvorligt ment eller ej, satte fart i vestmagternes overvejelser, og i de følgende måneder kom man begrebet realitetsforhandlinger nærmere end man havde gjort tidligere – og til dato siden. Amerikanerne trak deres godkendelse af vestmagt-planen tilbage, til betydelig forlegenhed for deres allierede og med en solid propagandagevinst for russerne som resultat[2]).

På topmødet i Geneve forelagde præsident Eisenhower en plan for gensidig luftinspektion (»den åbne himmel«), som derpå indgik i underkomiteens forhandlingsgrundlag, men uden at møde synderlig russisk interesse. Planen, som især tog sigte på at afværge et »luftens Pearl Harbour«, blev i løbet af få år forældet som følge af raketvåbnenes udvikling.

USA førte nu nye forslag frem både for de konventionelle styrkers omfang (2,5 mill. mand for Sovjetunionen, Kina og USA og 750.000 for Storbritannien og Frankrig), men blev imødegået af russernes henvisning til vestens egne tidligere lavere tal (1,5 mill.). Et vestligt forslag om at standse produktionen af spalteligt materiale til våbenbrug med ledsagende vidtgående inspektion blev afvist, og senere forslag om at underkaste problemet om kontrollens muligheder en ekspertundersøgelse led samme skæbne.

Hvad ødelæggelsen af lagrene af atomvåben angik, herskede der enighed om, at man her stod overfor en foreløbig uløselig vanskelighed, og på det punkt førtes forhandlingerne i det mindste nu på et mere ærligt grundlag.

Sovjetunionen henholdt sig til en fast tidsplan for nedrustningens gennemførelse, hvad vestmagterne modsatte sig, og foreslog som en isoleret foranstaltning et forbud mod forsøg med atomvåben. Vestmagterne ville i starten kun gå med til et forsøgsstop, hvis det blev kædet sammen med et produktionsstop, men gav i dette spørgsmål tilsidst efter.

Efter at premierminister Eden på topmødet i 1955 havde forelagt en plan om udtynding af styrkerne på begge sider af jerntæppet i Europa indledtes en endnu ikke afsluttet diskussion om begrebet »disengagement«. Vesttyskland var samme år blevet optaget i NATO og Vestunionen, og de russiske bestræbelser gik ud på at afværge en vesttysk genoprustning. På denne baggrund skal ses den såkaldte Rapackiplan fra 1956 og dens senere ændringer om en atomfri zone i Centraleuropa[3]). Omvendt lå den vest-

[2]) Jvfr. den daværende britiske nedrustnings-delegerede Anthony Nuttings vurdering i hans bog *Disarmament* (Oxford University Press, 1959), pp. 15–22.

[3]) For en dansk analyse af disengagement-planerne, se Erik Seidenfadens *Luft mellem magtblokkene?* (København 1959).

lige interesse i sådanne arrangementer i et håb om at kunne skubbe den russiske magt i Central- og Østeuropa tilbage mod Øst.

Uroligheder ne i efteråret 1956 og især den ungarske opstand havde yderligere underbygget den opfattelse, at det kun var ad politisk og ikke militær vej, man turde gøre regning på at ændre Sovjetunionens herredømme i Østeuropa.

Russerne bragte i november 1956 et forslag frem om gensidig jord- og luftinspektion i et område på 500 miles på begge sider af jerntæppet. Vesten ønskede en sådan inspektionszone, der ville have betydet en militær gevinst for Sovjetunionen, flyttet mod Øst, og der kom intet ud af forhandlingerne. Man var sikkert nærmere en aftale om en inspektionszone for det meste af Sibirien og Alaska samt USA vest for Missisipi, men forsøgene på at finde frem til en zone, som gav begge parter lige meget (eller lige lidt) kunne ikke lykkes. Måske det mest realistiske forslag var USAs plan i 1958 for en arktisk inspektionszone [4]). Den fik endog generalsekretær Dag Hammarskjölds støtte, men på det tidspunkt var nedrustningsforhandlingerne i realiteten forbi i denne fase. Russerne havde tabt interessen.

Mod slutningen af 1957 var den russiske holdning undergået en kendelig stramning. Opsendelsen af den første Sputnik i oktober 1957 og den dermed demonstrerede russiske raketteknik placerede russerne i en gunstigere magtpolitisk situation, eller i det mindste handlede russerne som om den gjorde det.

Forhandlingerne i underkomiteen ophørte, og russerne krævede en ny nedrustningskommission oprettet med deltagelse af alle FNs medlemsstater. Heri lå klart et ønske om at udnytte situationen til propagandaformål. I et forsøg på delvis at imødekomme de russiske synspunkter blev nedsat en 25-magtskommission, men den kom aldrig til at holde møde, og siden blev det russiske krav om en nedrustningskommission med alle FNs medlemmer opfyldt. Den eksisterer stadig, men har aldrig været forum for egentlige forhandlinger.

DE SIDSTE ÅRS FORHANDLINGER: TOTAL AFRUSTNING I FORGRUNDEN

I 1958 lå de egentlige nedrustningsforhandlinger stille, men om efteråret indledtes to konferencer om henholdsvis et forsøgsstop med atomvåben og forholdsregler mod overraskelsesangreb. Den sidste brød sammen, mens den første varede lige til efteråret 1961 (se nedenfor).

En tilsyneladende forbedring af det internationale klima blev i 1959 markeret ved et antal statsmandsbesøg i Øst og Vest og skabte forhåbninger

[4]) For en nærmere omtale (med kort) af disse inspektionsplaner se *Arms Control: Issues for the Public* (Participants' Edition, The European-American Assembly, juli 1961) pp. 1–14 ff.

om konstruktive nedrustningsforhandlinger. Ministerpræsident Khrustjov forelagde i september FNs 14. generalforsamling et forslag om almindelig og total afrustning på fire år og vendte dermed tilbage til den linie, som Sovjetunionen med Litvinov som talsmand havde ført i Folkeforbundets dage. Et tilsvarende britisk forslag sigtede lige så vidt som det sovjetrussiske, men var inddelt i faser, der modsat Khrustjovs plan ikke var afhængige af hele forslagets gennemførelse.

Gennem direkte stormagtsforhandlinger blev der opnået enighed om et nyt forhandlingsforum, en ti-magtskomité bestående af fem vestlige og fem østlige stater. De forelagte nedrustningsplaner blev enstemmigt af FNs generalforsamling overført til det nye organ, som trådte sammen i Geneve i marts 1960. Efter knap et halvt hundrede møder afbrød Sovjetblokkens fem deltagere uden varsel forhandlingerne, som indtil da kun havde gjort meget små fremskridt. Afbrydelsen skete en måned efter topmødets sprængning i Paris ovenpå U-2 episoden.

Udviklingen i den internationale politik gik nu mod en voksende forværring, kendetegnet ved kriser i Congo, Laos og især omkring Berlin. Nedrustningen blev genstand for langvarige og resultatløse drøftelser på FNs 15. generalforsamling i efteråret 1960 og foråret 1961, men en ny russisk-amerikansk forhandlingskontakt blev omsider etableret. I New York og Moskva holdt præsident Kennedys nedrustningsrådgiver John McCloy og den sovjetrussiske FN-delegerede, Valerian Zorin, i løbet af sommeren 1961 over en snes møder, som sluttede med udsendelsen af en fælles principerklæring om nedrustningen den 20. september 1961. Det lykkedes ikke at nå til enighed om et nyt forhandlingsforum, og hele nedrustningsproblemet beror derfor stadig i FNs generalforsamling.

Principerklæringen på otte punkter siger, at målet for nedrustningsforhandlingerne må være almindelig og total afrustning, således at krig ikke længere kan være et instrument til afgørelse af internationale stridsspørgsmål. Erklæringen redegør for afskaffelsen af alle væbnede styrker, alle kernevåben og alle andre våben undtagen dem, der er nødvendige til opretholdelse af den indre sikkerhed og til afgivelse til en fredsstyrke under FN.

Nedskæringerne skal, i henhold til principerklæringen, ske etapevis med fuld international kontrol og balanceret på en sådan måde, at ingen enkelt stat eller nogen gruppe af stater opnår en militær fordel. Der skal etableres en international nedrustnings-organisation indenfor FNs rammer, og organisationen og dens kontrolhold skal have uindskrænket adgang, uden vetoindskrænkning, til alle steder, hvor det er nødvendigt for at sikre de indgåede aftalers overholdelse. For den foreslåede internationale fredsstyrke skal der træffes foranstaltninger, som kan sikre, at FN effektivt kan afværge og undertrykke enhver trussel eller brug af våben i strid med FN. Be-

stræbelser for at føre disse tanker ud i livet skal ske så hurtigt som muligt.

USA havde ønsket, at principerklæringens bestemmelser om kontrol også skulle indeholde et afsnit om, at der under den gradvise nedrustnings gennemførelse blev ført kontrol med, at de rustninger, som aftalen ikke omfattede, ikke oversteg det aftalte omfang. Det ville Sovjetunionen ikke. Kontrol med nedrustningen og ikke med rustningerne, har i årevis været et russisk slagord i nedrustningsdebatten.

Rent konkret betyder principerklæringen lidet eller intet, udover at den måske kan tages som et udtryk for begge parters ønske om pånyat komme i gang med forhandlingerne. Tilslutningen til tanken om den totale afrustning rummer især for USAs vedkommende en indrømmelse til dette utopiske måls store attraktion. Uenigheden om selv de mest begrænsede forholdsregler, der kunne formindske krigsfaren og eventuelt forbedre udsigterne til mere vidtgående aftaler, er et vidnesbyrd om de hårde realiteter, som skiller parterne. Værdien af enigheden om de vidtrækkende principper, som fælleserklæringen indeholder, må på denne baggrund forekomme tvivlsom.

USAs OG SOVJETUNIONENS SYN PÅ NEDRUSTNINGEN

I slutningen af september 1961 forelagde USA Kennedy-regeringens længe overvejede nedrustningsplan for FNs 16. generalforsamling. Den bygger i vid udstrækning på de vestlige forslag, som blev forelagt nedrustningskonferencen i Geneve i foråret 1960 og sigter som den – og som principerklæringen – mod den totale afrustning.

Størst interesse knytter sig til de foreslåede foranstaltninger i den første af de tre faser. De konventionelle styrker foreslås i første omgang nedskåret til 2,1 mill. mand for Sovjetunionen og USA, et lavere tal end hidtil anvendt i de senere års vestlige planer.

Derudover foreslås det bl. a. at indføre et øjeblikkeligt atomprøvestop (en foranstaltning USA går ind for uafhængigt af de øvrige punkter i nedrustningsplanen), en standsning af produktionen af spalteligt materiale til våbenbrug, overførsel af aftalte mængder spalteligt materiale fra militær til civil anvendelse under kontrol af den internationale Atomenergiorganisation, et forbud mod overførsel af atomvåben (og oplysninger om deres fremstilling) til ikke-atommagter, indkaldelse af en ekspertkonference om reduktion og senere total tilintetgørelse af lagrene af atomvåben, en gradvis indskrænkning af strategiske fremføringsmidler (fly og raketter) i aftalte faser, forbud mod opsendelse af ødelæggelsesvåben i verdensrummet og forholdsregler mod krig som følge af ulykker og af en fejlvurdering og endelig sikring mod overraskelsesangreb.

De nuværende russiske synspunkter følger i store træk Khrustjovs nedrustningsplan af september 1959, omend med visse ændringer. Heri fore-

slås det, at alle fremføringsmidler afskaffes og alle udenlandske baser nedlægges allerede i 1. fase, ligesom der tages til orde for oprettelse af atomfri zoner i Centraleuropa og Afrika, afslutning af en ikke-angrebspagt mellem NATO-landene og den østlige Warszawapagts medlemsstater, forbud mod krigspropaganda, forholdsregler mod yderligere spredning af atomvåben og mod overraskelsesangreb, samt forbud mod opsendelse af ødelæggelsesvåben i verdensrummet.

Begge planer taler (i modsætning til den oprindelige russiske plan) om en international fredsstyrkes oprettelse, men det er ikke klart tilkendegivet, om man virkelig har til hensigt at give en overnational myndighed en sådan magt og en sådan beføjelse, at krig gøres til en fysisk umulighed. Udviklingen omkring FN og især Sovjetunionens troika-krav, går endog en udvikling i den antydede retning usandsynlig. Når Khrustjov i et interview med New York Times i september 1961 erklærede, at den planlagte fredsstyrke måtte ledes udfra troika-princippet[5]) for at undgå, at styrken anvendes af en gruppe stater mod en anden, forekommer en realisering af disse ambitiøse projekter yderligere utænkelig.

Planerne for en total afrustning, tanken om at afskaffe krigen ved at afskaffe krigsmidlerne, har vist sig velegnet i det uophørlige propagandaslag mellem Øst og Vest til at bevidne nedrustningstanken al mulig velvilje. I praksis tilslører de totale afrustningsplaner de faktiske modsætninger og bliver i den aktuelle situation af Sovjetunionen anvendt til at forkaste forslag om langt mere begrænsede projekter for en dæmper på kaprustningen og på krigsfaren.

Således bliver tanken om at atomprøvestop og en kontrol med opsendelsen af rumsatellitter nu fra russisk side henvist til løsning i forbindelse med den totale afrustning. Dette standpunkt er i modstrid med den tidligere russiske indstilling, som den gav sig til kende ved starten på forhandlingerne om et atomprøvestop i 1958. Disse forhandlinger var kommet i stand netop på russisk initiativ og under pres fra et stort antal lande, der var foruroliget over forsøgssprængningernes radioaktive nedfald. På dette begrænsede, men vigtige område, kom parterne hinanden nærmere end på noget andet i de langtrukne nedrustningsforhandlinger mellem Øst og Vest.

FORHANDLINGERNE OM ET ATOMPRØVESTOP 1958–61[6])

Kravet om en indstilling af stormagternes atomforsøg blev for første gang bragt frem af Indien i 1954, ligesom der fra japansk side var udtrykt stærk ængstelse over den forøgede radioaktivitets skadevoldende konsekvenser. Sovjetunionen inddrog fra 1955 tanken om en indstilling af atomfor-

[5]) *New York Times* 8. september 1961.

[6]) For en nyttig sammenfatning af de tre atommagters synspunkter i 1960 se *Disarmament – To Be or Not To Be?* op. cit.

søgene i sine nedrustningsforslag og blev stærkt støttet fra mange sider. Russerne havde dog oprindelig tænkt sig et atomprøvestop vedtaget uden kontrol-foranstaltninger, men blev her imødegået af vestmagterne, der tillige søgte at kæde spørgsmålet om et produktionsstop af spalteligt materiale til våbenbrug sammen med et forsøgsstop.

I løbet af 1958 nærmede parterne sig hinanden. Sovjetunionen indstillede i foråret sine kernevåbenforsøg med en bebudelse af at ville genoptage dem et halvt år senere, medmindre vestmagterne fulgte eksemplet. På vestmagternes forslag trådte en konference af eksperter sammen i juli for at vurdere mulighederne for en international kontrol med et forsøgsstop. Konferencen sluttede efter to måneders forløb med vedtagelsen af en optimistisk rapport om kontrol-mulighederne[7]), og den 31. oktober trådte repræsentanterne for Sovjetunionen, USA og Storbritannien sammen i Geneve for at udarbejde en traktat om forbud mod yderligere atomforsøg. Efter netop at have gennemført endnu en række atomforsøg indstillede de tre atommagter fra samme tid indtil videre deres prøver i håb om en aftale.

Frygten for det radioaktive nedfald havde virket som et pressionsmiddel for at få forhandlingerne i gang, men ved Genevekonferencens indledning var i hvert fald de to vestmagter især optaget af de politiske gevinster, en aftale kunne medføre. Her tænkte man på de forbedrede muligheder for at afværge nye medlemmers optagelse i »atomklubben«, et forsøgsstop kunne medføre (man gik ud fra, at Sovjetunionen her havde et interessefællesskab med vestmagterne som følge af forholdet til den kinesiske Folkerepublik). Og endvidere håbede man, at en aftale omfattende international kontrol og inspektion kunne blive forløberen for mere videregående aftaler om nedrustning og rustningskontrol.

Kontrol- og inspektionsproblemerne stod som i andre forhandlinger i forgrunden, men der blev på et tidligt tidspunkt opnået enighed om, at der skulle etableres henved 200 kontrolstationer verden over. Nye amerikanske undersøgelser godtgjorde i 1959, at rapporten fra 1958 var for optimistisk for visse typer sprængninger, nemlig de underjordiske. Indtil en vis størrelsesorden kan de forveksles med jordskælv, og ved hjælp af en særlig huleteknik kan seismiske udslag dæmpes indtil 300 gange.

USA foreslog på denne baggrund, at en aftale om forbud mod atomsprængninger skulle undtage underjordiske prøver indtil 20 kilotons (Hiroshima-bombens størrelse) samt eventuelle prøver i verdensrummet, der også frembyder særlige kontrolproblemer. Russerne gik efter nogen tøven med hertil på betingelse af, at atommagterne samtidig med aftalens ind-

[7]) Report of the Conference of Experts to Study the Possibility of Detecting Violations of a Possible Agreement on the Suspension of Nuclear Tests. Doc/A-3897. 28 August 1958.

gåelse skulle vedtage et moratorium af et vist åremål for alle ikke-kontrollable prøver.

Man nåede ikke frem til enighed om, hvor langt dette åremål skulle være, og en række væsentlige detailler om den internationale kontrols beskaffenhed – kommissionens ledelse og kontrolholdenes sammensætning – blev heller ikke løst. Forhandlingerne lå i perioder stille, og det var mærkbart, at indflydelsesrige kredse i USA stillede sig uvillig overfor en aftale, som ikke rummede nogen sikkerhed for, at russerne ikke kunne omgå aftalen og gennem skjulte atomprøver udvikle nye våbentyper.

Storbritannien havde fra starten været kølig overfor tanken om et prøvestop, fordi den britiske forsøgsserie ikke var afsluttet – den britiske brintbombe blev først bragt til eksplosion i 1957 – men da forhandlingerne først var indledt, indtog englænderne gennemgående en mere smidig holdning end amerikanerne, selvom de to vestmagter sædvanligvis indtog det samme officielle standpunkt.

Før sammenbruddet af topmødet i maj 1960 var de tre atommagter nået til enighed om de fleste artikler i en overenskomst om forbud under kontrol med atomforsøg. Konferencen overlevede U-2 episoden og den forværring i den internationale situation, som fulgte efter det mislykkede topmøde, men reelt gik forhandlingerne i stå i årets løb.

I marts 1961 trådte atomstop-forhandlerne sammen pånyt, og af det amerikanske oplæg fremgik det, at Præsident Kennedys regering med større beslutsomhed stræbte efter at få en aftale i stand. De kredse i USA, som stærkest havde ivret for en aftale med Sovjetunionen på trods af kontrollens mulige skavanker, øvede øjensynlig en større indflydelse på den nye administrationen [8]).

Desværre viste det sig, at Sovjetunionen nu indtog en langt mere forbeholden indstilling. På trods af flere vestlige indrømmelser, bl. a. en nedskæring af det årlige antal inspektioner, viste russerne ingen imødekommenhed og krævede endog i strid med tidligere holdning, at kontrolkommissionen skulle ledes af et tremandsråd, den såkaldte troika, med repræsentanter for den kommunistiske, den vestlige og den neutrale verden. Det russiske standpunkt lå på linie med Khrustjovs krav om en omdannelse af FNs sekretariat.

I løbet af sommeren svandt forhåbningerne om en snarlig aftale, og den 31. august meddelte Sovjetunionen, at man agtede at genoptage forsøgssprængningerne. Allerede dagen efter fandt den første russiske atomeksplosion sted og den hidtil mest intensive forsøgsserie indledtes, hovedsagelig omfattende atmosfæriske kernevåbenprøver. Blandt de godt 30 forsøg,

[8]) Jvfr. den fremtrædende atomfysiker Hans A. Bethes argumentation for en aftale om forsøgsstop i hans artikel »The Case for Ending Nuclear Tests« i *The Atlantic Monthly*, August 1960.

som var foretaget indtil begyndelsen af november, var eksplosionen af en brintbombe på over 50 megatons (2500 gange kraftigere end Hiroshima-bomben). USA indledte en serie mindre underjordiske atomforsøg (uden radioaktivt nedfald), men bebudede at ville genoptage atmosfæriske forsøg, hvis undersøgelser af de russiske prøver viste, at deres resultater havde konsekvenser for den militære magtbalance mellem Øst og Vest.

Efter 340 møder udsatte Genève-konferencen i begyndelsen af september sine møder indtil videre. Problemet overførtes til FNs 16. generalforsamling i efteråret 1961, hvor et flertal gik ind for et nyt moratorium og for genoptagelsen af atomstop-forhandlingerne. Sovjetunionen henviste imidlertid spørgsmålets løsning til forhandlingerne om generel og total afrustning.

NEDRUSTNINGENS ØKONOMISKE FØLGER

I mellemkrigstiden og især på Folkeforbundets nedrustnings-konference i 1932 blev der udtrykt ængstelse for de økonomiske følger af oprustningen. Ængstelsen kan i dag forekomme ejendommelig i betragtning af, at man netop på denne tid havde gennemlevet en periode præget af alvorlig depression, som en kraftig offentlig investeringspolitik og underbudgetering ville have været den bedste kur imod. Efter den anden verdenskrig – og efter Keynes! – har der i højere grad været udtrykt ængstelse for de økonomiske konsekvenser af en nedrustning.

Omstillingen fra krigs- til fredsproduktion og hjemsendelsen af adskillige millioner mænd (og kvinder) i uniform i 1945–46 medførte imidlertid ikke de store økonomiske forstyrrelser, som der i visse kredse havde været udtrykt frygt for. Skønt der givetvis var tale om et betydeligt opsparet forbrugsvarebehov, har den relativt glatte overgang i de første efterkrigsår imidlertid præget de fleste eksperters vurdering af konsekvenserne af en eventuel stormagts-aftale om nedrustning.

Det er først i de seneste år, at dette problem om nedrustningens økonomiske konsekvenser er blevet diskuteret i større omfang. Så store summer anvendes nu til rustningsformål, at en kraftig og især en pludselig nedskæring kunne forventes at få vidtrækkende følger for økonomien.

Det mest bemærkelsesværdige i denne forbindelse er den enighed, der stort set præger indstillingen til problemet fra både kommunistisk og vestlig side. Forestillingen om, at i hvert fald den vestlige verdens kapitalistiske system er knyttet så stærkt til oprustningen, at man af økonomiske grunde må modsætte sig en nedrustning, lever endnu hos mange mennesker, men den er ikke (længere) god latin blandt kommunisterne – og vestlige økonomiske eksperter afviser, at der er tale om uløselige vanskeligheder. Enhver omlægning af økonomien vil givetvis kræve en planlægning og en omdirigering af de offentlige udgifter, men fordelene ved at trække kapital og

arbejdskraft bort fra rustningsproduktionen opvejer de midlertidige ulemper, som en omstilling kan medføre.

Det officielle russiske synspunkt synes at være, at indflydelsesrige kredse i USA, sædvanligvis stemplet som Pentagon og industribaroner m. v., har en økonomisk interesse i at forlænge rustningskapløbet, men at hverken det kommunistiske eller det vestlige økonomiske system vil blive udsat for alvorlige rystelser, hvis en nedrustning blev ført ud i livet. Tværtimod ville alle parter profitere ved en sådan fremgangsmåde [9]).

Det siger sig selv, at de underudviklede lande er specielt interesserede i de forøgede muligheder for udlandshjælp, som en nedrustning kan medføre, så meget mere som det flere gange fra stormagternes side er tilkendegivet, at en nedrustning netop vil sætte dem i stand til at forøge deres bistand til u-landene i meget betragtelig grad.

Det var på pakistansk initiativ, at FNs 15. generalforsamling i efteråret 1960 besluttede at nedsætte en studiegruppe, som skulle overveje de økonomiske og sociale konsekvenser af en nedrustning. Gruppen holdt sit første møde i august 1961 og skal mødes pånyt i januar 1962 [10]).

I marts 1961 holdtes en privat organiseret konference af 16 fremtrædende økonomer fra fem vestlige og fem østlige lande på Kiels universitet til drøftelse af nedrustningens økonomiske konsekvenser. Det blev pånyt bekræftet, at der ikke er store meningsforskelle mellem Øst og Vest på dette område, og i konferencens rapport hed det, at en væsentlig nedskæring kunne fremskynde den økonomiske vækst i både kommunistiske og ikkekommunistiske lande [11]).

En pludselig og uvarslet nedskæring eller afskaffelse af rustningsudgifterne er imidlertid meget lidt sandsynlig. Det er snarere tænkeligt, at eventuelle aftaler indenfor en overskuelig fremtid mellem Øst og Vest med konsekvenser for rustningskapløbet vil medføre større udgifter end besparelser. Hvis et atomprøvestop skulle blive en realitet på basis af den enighed, som de tre atommagter nåede i 1959, ville oprettelsen af det forudsete internationale kontrolsystem koste adskillige milliarder kroner. De egentlige besparelser ville i det mindste i første omgang blive ubetydelige.

[9]) Jvfr. *Literaturnaya Gazeta* 30. juli 1960, artikel om nedrustningen og økonomien af V. Cheprakov, optrykt (i engelsk oversættelse) i *The Economist* 13. august 1960. Se også G. Andreyevs artikel »Disarmament Talks: Truth and Fiction« i det engelsksprogede sovjetrussiske tidsskrift *International Affairs,* juni 1961, p. 12.

[10]) *New York Times* 19. november 1960 og *The Times* 8. august 1961.

[11]) International Conference on the Economic Consequences of Disarmament, held at Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel 5–9 March 1961. – For en vurdering af en nedrustnings (nedskærings) økonomiske følger i Vesten se iøvrigt Seymour E. Harris »The Economics of Disarmament« i *Current History,* October 1957, samt F. T. Blackby and D. C. Paige »Defence Expenditure – Burden or Stimulus« i *The District Bank Review,* september 1960, genoptrykt i *Survival,* Volume 2, number 6, november-december 1960.

Også andre projekter end planen om et forsøgsstop vil involvere væsentlige udgifter. Men hvis de kan opfylde deres formål, nemlig at formindske krigsfaren og forøge den internationale stabilitet, må de økonomiske faktorer uvægerligt komme i anden række. I de overvejelser om rustningskontrol, som i de sidste år har fundet sted især i USA, har det da også helt overvejende været de politiske overvejelser, som har stået i forgrunden.

RUSTNINGSKONTROLLENS MULIGHEDER OG BEGRÆNSNINGER

I den propagandabeherskede atmosfære, der til stadighed har præget nedrustningsforhandlingerne, har Sovjetunionen beskyldt vestmagterne for kun at ville have kontrol med rustningerne, og omvendt er Sovjetunionen blevet anklaget for at ville have nedrustning uden kontrol.

Sådanne slagord giver naturligvis ingen eller kun meget ringe forståelse af parternes egentlige synspunkter. Men Sovjetunionens insisteren på siden 1959 at løse alle problemerne gennem almindelig og total afrustning kontrasterer stærkt med den betydning, man fra vestlig side tillægger langt mere begrænsede forholdsregler med virkninger for rustningskapløbet. Den ofte udtalte russiske uvilje mod »kontrol med rustningerne« fremfor virkelig nedrustning (altså egentlige nedskæringer) synes at gøre den især i USA førte diskussion om begrebet »rustningskontrol« noget virkelighedsfjern.

Det er dog næppe helt korrekt, eftersom rustningskontrol i én betydning nok er et snævrere begreb end nedrustning, men i en anden er noget langt mere omfattende. Endvidere tør man dog ikke udelukke, at Sovjetunionens fastholden ved den totale afrustning på bekostning af aftaler om enkelte sider af rustningskapløbet er et midlertidigt fænomen. Den kan være influeret af de sovjetiske lederes tro på, at det militære styrkeforhold for tiden er af en sådan karakter, at russerne har mere at vinde ved at koncentrere sig om de propaganda-gevinster, en fastholden ved den totale afrustning kan give, end de militære og politiske fordele, som knytter sig til aftaler om bestemte områder, f. eks. et kontrolleret forsøgsstop.

Man bør heller ikke se bort fra, at man i Sovjetunionen endnu ikke er nået til at indse værdien af de mere begrænsede formelle eller uformelle aftaler, som kan træffes mellem Øst og Vest, for at stabilisere den internationale situation og formindske faren for krig. Mangelen på en åben debat og utilstrækkelig viden om problemerne i forbindelse med nedrustning og rustningskontrol anføres også som årsag til Sovjetunionens afvisende holdning. Samtidig udtrykker vestlige sagkyndige deres tillid til, at de sovjetiske ledere under pres af den militære teknologi vil komme til at indse

fordelene ved de fremskridt mod en nedrustning, som rustningskontrollerende forholdsregler vil indebære [12]).

Talsmændene for rustningskontrol forkaster en række dogmer om nedrustningen og afviser, at der består et proportionalt forhold mellem krigsfaren og rustningernes højde, og at rustningernes fjernelse vil fjerne krigsfaren. Selv i en afrustet verden vil der kunne føres krig med primitive midler, og problemet vil da være at undgå en oprustning til det i dag eksisterende niveau, hvor parterne anses for at være i stand til at ødelægge hinanden. Det er endog sandsynligt, at denne problemstilling i en afrustet verden kan vise sig farligere end den nuværende, fordi selv oprettelsen af en international fredsstyrke ikke af sig selv løser problemerne for en bevarelse af freden. En virkelig afrustet verden forekommer derfor kun tænkelig, hvis og når verdens politiske struktur er radikalt ændret og det nationale suverænitetsbegreb ikke længere eksisterer.

De fleste vil kunne mødes i det fromme ønske, at en sådan totalt forandret verden, der bedre synes at svare til vor tekniske udvikling i atom- og raketalderen, bliver virkelighed. Men som ledetråd for en aktuel nedrustningspolitik er et sådant ønske selvsagt ikke egnet.

Det er tværtimod karakteristisk, at rustningskontrollens talsmænd tager deres udgangspunkt i den helt aktuelle situation og søger at finde frem til de metoder, som bedst kan fremme en stabil udvikling og formindske krigsfaren. Flere af dem beskæftiger sig også med planer og forslag om begrænsning af krige og af de ødelæggelser, en krig kan forventes at medføre. I det følgende ses der dog bort herfra, mens flere ideer for en praktisk udførelse af rustningskontrol i en tilstand af »kold krig« skal belyses.

EN DEFINITION AF RUSTNINGSKONTROL

Mens nedrustningens talsmænd sædvanligvis henviser til nødvendigheden af, at politiske aftaler og en gensidig tillid må gå forud for en nedrustning, siger rustningskontrollens tilhængere, at deres forslag netop har mistilliden og frygten som baggrund. Er der tillid mellem stormagterne er aftaler om oprustningen overflødig.

En forsøgsvis og ingenlunde udtømmende definition af begrebet rustningskontrol er givet af Harvard-professoren Thomas C. Schelling, der henviser til, at forholdet til et lands potentielle fjender ikke kun består af konflikt og modsætning, men tillige indeholder stærke elementer af en fælles interesse i at undgå en krig, som ingen af parterne ønsker, og i at

[12]) Se således udtalelsen fra en konference om nedrustning og rustningskontrol i Bürgenstock i Schweiz 6.–9. juli 1961 med deltagelse fra 13 (vestlige og neutrale) lande, arrangeret af The Institute for Strategic Studies og The American Assembly, Columbia University, New York, trykt i *Survival,* Volume 3, number 5, september-oktober 1961.

formindske omkostningerne og risikomomenterne i rustningskapløbet samt i at begrænse ødelæggelsernes omfang, hvis krig alligevel skulle bryde ud [13]).

Ikke blot enhver udtrykkelig aftale, men enhver stiltiende forståelse mellem de stridende magtgrupper er derfor på den ene eller den anden måde beslægtet med rustningskontrollens mål. Det kan forekomme temmelig håbløst at forestille sig nogen begrænsning i anvendelsen af midler til svækkelse af modparten, når man tager de dybtgående modsætninger i betragtning, som præger forholdet mellem parterne i den kolde krig.

Men det er alligevel en kendsgerning, at der er visse ting, som parterne trods alt i deres egen interesse afholder sig fra, enten af frygt for at provokere modparten eller i erkendelse af, at de vil forværre en i forvejen farlig spændingstilstand. Et studium af rustningskontrollens muligheder kunne derfor som udgangspunkt tage en overvejelse af de handlinger, som den kolde krigs parter afstår fra, herunder en fordeling af atomvåben til højre og venstre, direkte sabotage mod modpartens militære installationer, forstyrrelse af modpartens militære kommunikationer og meget andet.

Mens den traditionelle nedrustningsopfattelse har haft liden forståelse af selve den militære strategi, fremholder rustningskontrollens tilhængere den snævre forbindelse, som må eksistere mellem udformningen af en militær strategi og en rustningskontrol. Endvidere er de primært optaget af relationen mellem udenrigspolitikkens udøvelse, diplomatiet, og af de foranstaltninger, som ensidigt eller gensidigt kan tages for at formindske faren for en væbnet konflikt.

Udgangspunktet for enhver sådan vurdering må naturligvis være de militærtekniske forudsætninger, som de er i dag og som de må forventes at blive i den kommende tid. Det er forlængst erkendt, at med konstruktionen af atomvåbnene og raketterne er militærets rolle ikke blot den gammelkendte at vinde en krig, men den vigtigere at påvirke modparten til at afstå fra at begynde en krig overhovedet. Udenrigspolitikerne, militærstrategerne og rustningskontrollens talsmænd har her sammenfaldende interesser, og i det omfang disse interesser også deles af modparten, turde der være et grundlag tilstede for en forståelse, eventuelt en aftale, om skridt til at formindske krigsfaren.

FORHOLDSREGLER MOD TILSKYNDELSER TIL ET OVERRASKELSESANGREB

Der er specielt tale om to områder, hvor en gensidig interesse er øjensynlig. Den ene gælder de skridt, der kan tages (eller som netop ikke bør undtages) for at forringe eventuelle tilskyndelser (motiver) til at starte en krig.

[13]) Thomas C. Schelling and Morton H. Halperin: *Strategy and Arms Control,* The Twentieth Century Fund, New York, 1961, p. 1.

Den militærtekniske udvikling har i meget vid udstrækning antaget en karakter, som begunstiger den part, der slår først. Hvis den ene part forsætligt stræber imod at fremkalde en situation, som udløser en krig, er rustningskontrollens betydning ringe eller helt irrelevant. Men de færreste tror på, at den største krigsfare ligger her.

Hvis den ene part – eller begge parter – anser krigen for uundgåelig, vil der til stadighed være en overvældende frygt tilstede for, at modparten kommer i den situation, hvor han tør regne med at opnå afgørende resultater ved at foretage et overraskelsesangreb mod modparten. Et sådant angreb vil i første række være rettet mod de strategiske gengældelsesstyrker, som ellers vil blive sat ind for at rette et mindst ligeså knusende slag mod angriberen – om ikke mod dennes strategiske styrker, så mod hans befolknings- og industricentrer.

Der skelnes her imellem et overlagt angrebs to former, et præventivt angreb og et angreb, der kommer modpartens i forkøbet (preemptive war). I begge situationer vil det være stimulerende for en angrebsplan, hvis modpartens strategiske gengældelsesvåben lader sig slå ud i et overraskelsesangreb.

Den enorme udbygning af stormagternes varslingssystemer, som har fundet sted i efterkrigstiden, har naturligvis dette forhold som baggrund. Men endnu væsentligere er de bestræbelser, som nu foretages for at gøre de strategiske våben (de interkontinentale raketter og de langtrækkende bombefly) usårlige eller i det mindste sikre dem mod at blive tilintetgjort i et angrebs første fase. En flyveplads er sædvanligvis et meget sårbart mål, men ved at holde et antal fly i luften til stadighed opvejes denne sårbarhed i nogen grad. En raket med fast og ubeskyttet afskydningsrampe er udpræget sårbar, men mobile raketbaser og i nogen udstrækning tillige nedgravede baser sikrer de strategiske våben eller i hvert fald mange af dem fra at blive ødelagt i et overraskelsesangreb.

I diskussionen om rustningskontrol fremhæves enstemmigt værdien af de usårlige baser for de strategiske våben. Et af disse nye våben er den raketudrustede atomubåd, som USA allerede besidder i et vist antal. Sovjetunionen enten har eller er ved at få de samme våben i henhold til ministerpræsident Khrustjovs oplysninger på den 22. partikongres i Moskva i oktober 1961.

Med denne udvikling tilføres magtbalancen mellem Øst og Vest en stabiliserende faktor, der på lidt længere sigt også kan have en gunstig virkning for nedrustningen. Omlægningen af rustningerne overimod mere kvalitative våbenformer vil medføre, at behovet for et voksende antal strategiske våben vil aftage og en vis kvantitativ nedrustning kan blive følgen.

Det synspunkt føres ganske vist også frem i debatten, at den største sikkerhed for begge parter findes i det størst mulige antal strategiske vå-

ben [14]), men det er tvivlsomt, om sikkerheden øges med våbnenes antal. Parterne har trods alt en fælles interesse i bl. a. af økonomiske grunde at begrænse rustningskapløbet.

Derimod er det ubestrideligt, at hvor våbnenes usårlighed er afhængig af hemmeligholdelse af basernes beliggenhed, vil en aftale om international kontrol og inspektion endog kunne tænkes at have negative konsekvenser for stabiliteten i den såkaldte »terror-balance«. Det turde derfor være væsentligt for at opnå sådanne aftaler, der på anden måde vil begunstige stabiliteten, at hemmeligholdelsen af faste landbaserede strategiske våben efterhånden giver plads for usårlighed opnået gennem mobilitet.

Det er som bekendt især Sovjetunionen, der nyder godt af denne hemmeligholdelse af basernes beliggenhed. Man taler undertiden ligefrem om en slags efterretningskløft (intelligence gap), da beliggenheden af vestlige baser sædvanligvis vil være kendt. Men når russerne i overensstemmelse med den militærtekniske udvikling efterhånden går over til mobile eller på anden måde bedre beskyttede strategiske baser, vil fordelene ved en inspektionsaftale og større gensidig åbenhed blive mere indlysende.

FORHOLDSREGLER MOD KRIG VED ULYKKESTILFÆLDE

De nye våbens enorme ødelæggelseskraft og afhængigheden af varslingssystemerne har givet anledning til betydelig frygt for en krig ved et ulykkestilfælde. Der tænkes på en krig, som kan udbryde efter en utilsigtet atombombesprængning eller raketaffyring, ved en falsk alarm, ved en politisk fejlvurdering (specielt af modpartens hensigter) og ved tredielands manøvrer for til egen fordel at skabe konflikt mellem stormagtsgrupperne.

At drage omsorg for at undgå ulykker som bombesprængninger o. lign. er ikke direkte rustningskontrollens sag. Men vigtigere end at undgå sådanne hændelser er det at forebygge, at de beslutninger, der træffes efter ulykken, fører til en krig. Nødvendigheden taler her for en udvidet øst-vestlig kontakt, der tillader den hurtigst mulige formidling af informationer til modparten om den indtrådte ulykke, så bombesprængningen eller raketaffyringen ikke af modparten opfattes som en krigshandling.

Hvad ulykker og falske alarmsignaler angår, vil udviklingen henimod de usårlige baser for de strategiske våben begunstige tidsfaktoren, så beslutninger ikke behøver at træffes så hurtigt, fordi fordelene ved at angribe først vil være aftagende. I øvrigt er der her tale om forholdsregler, der tillige kan træffes ensidigt med henblik på den bedst mulige kommando- og kontrolordning for de væbnede styrker, så der ikke indgår noget automatisk element, som udløses ved det første tilsyneladende tegn på angreb.

[14]) Jvfr. Seyom Brown »Invulnerable Retaliatory Capability and Arms Control« i *World Politics* (Princeton University Press), July 1961.

Også her vil udvekslingen af visse informationer, bl. a. om varslingssystemerne, kunne være i begge parters interesse.

En storkrig, som vokser ud af en lokalkonflikt, kan også bedst afværges igennem dels forbedrede kommunikationer (eventuelt direkte mellem militærcheferne) og dels gennem intensive regerings-underhandlinger under selve konflikten. Det er indlysende, at den måde, hvorpå de væbnede styrker deployeres under en begyndende lokalkonflikt, vil have en væsentlig indflydelse på modpartens dispositioner og hans slutninger med hensyn til mulighederne for at holde konflikten begrænset [15]).

Når den gennemgående tendens i de rustningskontrollerende forholdsregler er at stabilisere det øst-vestlige magtforhold mest muligt, kan rustningskontrollen endog tage den øjensynlige noget bagvendte form at ville anbefale visse former for oprustning. For det europæiske områdes vedkommende gør et misforhold i de konventionelle styrker sig gældende til ugunst for vestmagterne. Så længe Vesten havde et afgjort forspring i strategiske våben, forekom denne underlegenhed at være mindre betydningsfuld, men efterhånden som Øst og Vest har nærmet sig det strategiske balancepunkt, vil den østlige konventionelle overlegenhed være en belastning for en stabil magtbalance.

Doktrinen om den »massive gengældelse«, der var fremherskende i USA i præsident Eisenhowers embedsperiode (1952–60), var i betydelig udstrækning baseret på økonomiske motiver (»a bigger bang for a buck«), men sikkert også på især det amerikanske flyvevåbens vel optimistiske tro på dets evner til at neutralisere de sovjetrussiske strategiske våben.

En større vægt på det konventionelle beredskab, som er indledt under præsident Kennedy, vil formindske den vestlige udenrigs- og forsvarspolitiks afhængighed af atomvåbnene og give det vestlige forsvars afskrækkelsesdoktrin (deterrent) større troværdighed. Også i andre dele af verden er det indlysende, at lokal kommunistisk overlegenhed underminerer status quo, såfremt denne overlegenhed kun søges imødegået gennem trusler om indsættelse af atomvåben. Udbygningen af de konventionelle styrker betragtes derfor af rustningskontrollens talsmænd som en foranstaltning, der vil stabilisere balancen og skabe gunstigere vilkår for enten direkte aftaler eller blot en gensidig underhåndsforståelse om visse rustningskontrollerende foranstaltninger.

KONKLUSION

Der er naturligvis et langt spring fra begrænsede aftaler, som skal give magtbalancen større stabilitet, til den delvise eller totale afrustning, som er

[15]) For et konkret forslag om en international inspektionsstyrke til anvendelse i en krisesituation, se Thomas C. Schelling »Arms Control: Proposal for a Special Surveillance Force« i *World Politics*, October 1960.

stærkest fremme i den offentlige debat. Og selvom man ser bort fra »krigsmidlernes afskaffelse«, opereres der dog adskillige steder med den tanke, at en aftale mellem Øst og Vest skulle kunne dæmpe rustningskapløbet i en sådan udstrækning, at magtbalancen bevares, men på et væsentligt lavere niveau end i dag.

Begrebet »afbalanceret og etapevis« nedrustning med bevarelse af det eksisterende styrkeforhold indgår i de fleste større nedrustningsplaner. Det ville også være urigtigt ikke at stræbe henimod en sådan generel reduktion af rustningerne, hvis man vel at mærke kan skabe sikkerhed eller blot overvejende sandsynlighed for, at den internationale stabilitet ikke vil lide herunder.

Der er, som allerede påpeget, ikke noget direkte forhold mellem rustningernes højde og den akutte krigsfare. Det er naturligvis rigtigt, at kaprustningen i sig selv er »en ond cirkel«, fordi den ene part altid vil søge at være bedst muligt rustet i forhold til modparten og sædvanligvis vil være tilbøjelig til at anlægge en sikkerhedsmargin, som igen vil stimulere den anden parts rustningsbestræbelser.

Men en generel og afbalanceret nedsættelse af rustningsniveauet er en så uhyre vanskelig ting at definere, at man ved en fastholdelse af dette begreb alene i de internationale forhandlinger risikerer ingen vegne at komme i praksis – som sket er de forløbne 15–16 år. En nedskæring på 100.000 mand betyder ikke det samme for to parter. En nedlæggelse af udenlandske baser har en helt forskellig virkning på de to parters militære situation. En begrænsing i antallet af atomvåben og raketter har kun værdi, hvis der bevares tilstrækkelig mange hos begge parter til at de kan »afskrække« modparten fra at begynde en storkrig.

Det forekommer på den baggrund realistisk, at man fremfor at give afkald på magtbalancen eller ukritisk søge rustningsniveauet sænket, anlægger en mere nuanceret vurdering af, på hvilke områder rustningerne med fordel kan formindskes – og hvor de eventuelt bør forøges. I det omfang, aftaler eller en underhåndsforståelse mellem Øst og Vest kan bidrage hertil, vil de fremme en stabil udvikling.

Det er alt dette rustningskontrollen beskæftiger sig med. Dens bidrag til den internationale sikkerhedsdebat kan endnu forekomme beskeden og hæmmes umådeligt af, at man fra sovjetrussisk og kinesisk side øjensynlig frakender sådanne tanker enhver berettigelse. Der er dog grund til at tro, at dette forhold ikke er af varig karakter, og at fordelene ved begrænsede officielle eller måske snarere uofficielle aftaler vil vise sig indlysende for begge parter i den kolde krig.

Det er nok rigtigt, at rustningskontrollen som begreb endnu er et »underudviklet« område, men det er også rigtigt at betragte den som en vel-

kommen udvidelse af den ellers temmelig sterile nedrustningsdebat i storpolitikken.

Det er ikke usandsynligt, at den militærtekniske udvikling vil føre os henimod en situation, hvor slaget om nedrustningen som hidtil føres på propagandaplanet, men hvor rustningskontrollen så småt begynder at give praktiske resultater. Det kan ske gennem en eventuelt stiltiende aftale om ikke at sende våben til et bestemt område eller ved at nedlægge en militær base eller ved militær tilbageholdenhed i en opblussende politisk krise. På længere sigt er udsigterne til en forståelse mellem parterne på et helt praktisk-nøgternt og upolitisk grundlag næppe helt så ringe, som de resultatløse forhandlinger om nedrustningen ellers giver anledning til at tro.

LITTERATURHENVISNINGER

Philip Noel-Baker: *The Arms Race* (Stevens & Sons, London, 1958).
Hedley Bull: *The Control of the Arms Race* (Weidenfeld & Nicolson, London, for The Institute for Strategic Studies, 1961).
Anthony Nutting: *Disarmament – An Outline of the Negotiations* (Oxford University Press, 1959).
Thomas C. Schelling and Morton H. Halperin: *Strategy and Arms Control* (The Twentieth Century Fund, New York, 1961).
Arms Control: Issues for the Public (The American Assembly, Columbia University, New York, 1961).
DÆDALUS, Journal of the American Academy of Arts and Sciences. *Special Issue: Arms Control* (Fall 1960). Udsendt i revideret og forøget udgave i bogform i England under titlen: *Arms Control and Disarmament. American Views and Studies.* Edited by D. G. Brennan (Jonathan Cape, London, 1961).
Seymour Melman (ed.): *Inspection for Disarmament* (Columbia University Press, New York, 1958).
Arthur T. Hadley: *The Nation's Safety and Arms Control* (The Viking Press, 1961).
Disarmament – To Be or Not To Be? (14th annual Summer School of the World Federation of United Nations Associations, Geneve, 1960).
Eugene Hinterhoff: *Disengagement* (Stevens & Sons, London, 1959).
Erik Seidenfaden: *Luft mellem magtblokkene?* (Det udenrigspolitiske Selskab og Det danske Forlag, 1959).
Henry A. Kissinger: *The Necessity for Choice* (Harper & Brothers, New York, 1961).
Bernard Brodie: *Strategy in the Missile Age* (A Rand Corporation Research Study, Princeton University Press, 1959).

TIDSSKRIFTER

Survival (The Institute for Strategic Studies, London).
Foreign Affairs (Council on Foreign Relations, New York).
World Politics (Princeton University Press).
International Affairs (Soviet Society for the Popularisation of Political and Scientific Knowledge, Moscow).

STORTINGSVALET I NORGE 1961

VEGARD SLETTEN

Det er ikkje lett å avgjøre kven det norske stortingsvalet 11 september var det største sjokket for – Arbeidarpartiet eller opposisjonen. Sanninga er at utfallet var like uventa for alle: Det utrulige hadde hendt, at Arbeidarpartiet hadde mista fleirtalet i nasjonalforsamlinga, som det vann i frigjøringsåret 1945 og aldri seinare hadde gitt frå seg.

Ein epoke i norsk politikk var slutt, som hadde vart i meir enn ein halv mannsalder. Underlige kjensler måtte fylle statsminister Einar Gerhardsen, når han nå såg fleirtalsmakta gli ut av hendene sine etter alle desse åra. Men han kunne iallfall trøste seg med at han hadde sett ikkje bare norsk, men både nordisk og vesteuropeisk rekord.

ARBEIDARPARTIET 1945–61

I og for seg burde det ikkje være det minste merkelig at eit parti som aldri hadde greidd å samle halvparten av røstene i eit stortingsval, til slutt mista det »kunstige« fleirtalet sitt i Stortinget. Men netopp dette at det stod så på vippen ved kvart einaste stortingsval – og altid vippa til den same sida, til Arbeidarpartiet, måtte etter kvart skape det inntrykket blant veljarane, at det ikkje var råd å slå regjeringspartiet.

Framfor kvart stortingsval gjorde nok opposisjonspartia krav på systemskifte og gav uttrykk for bergfast tru på at denne gangen skulle det gå. Men like ofte viste det seg at dei ikkje hadde veljarane med seg. Eit ørlite atterslag for Arbeidarpartiet kunne være nok til å gi opposisjonen fleirtal i Stortinget. Men det kom aldri.

Tvert om hadde Arbeidarpartiet ein så jamn framgang i røstetal frå val til val, at det kunne ta modet frå dei største optimistane i dei fire opposisjonspartia. Arbeidarpartiet starta med 41 prosent av røstene i 1945. Fire år etter hoppa det opp i 45.7 pst. av røstene, så til 46.7 pst. i 1953 og nådde heilt opp i 48.3 pst. ved stortingsvalet i 1957. (Oppløysingsrett som i Danmark er ennå ikkje innført i Norge, og det er derfor alltid fire år mellom to stortingsval.)

Det var ei mager trøst for opposisjonen at regjeringspartiet iallfall ikkje hadde greidd å kome opp i 50 pst. av røstene. Sjølv låg dei og under 50 pst.-grensa, og i 1957 måtte dei sjå Arbeidarpartiet gå hårfint forbi seg. Ved dette valet fekk det 0.2 pst. fleire røster aleine enn dei ikkje-sosialistiske partia – Høgre, Bondepartiet som nå er omdøypt til Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre – fekk samanlagt.

Dessutan hadde Arbeidarpartiet og kommunistane saman vel halvparten av røstene, og enda om det var bitter motsetning mellom desse to parti, kunne ein ikkje kome ifrå at i den monn Arbeidarpartiet ennå var eit sosialistisk parti, var det sosialistisk fleirtal blant veljarane – som i Stortinget.

Bare svart i svart var situasjonen likevel ikkje frå opposisjonens synspunkt. Arbeidarpartiet gjekk nok fram frå val til val, men ikkje meir enn det som svarte til tilbakegangen for kommunistane, og den vart snart katastrofal. I frigjøringsåret samla Kommunistpartiet ikkje mindre enn 12 pst. av røstene ved stortingsvalet, men i 1957 hadde det bare att fjerdeparten. Samanlagt hadde dei to parti 51.5 pst. av røstene i 1949, 51.7 pst. i 1953 og på nytt 51.7 pst. i 1957.

For mange syntes konklusjonen klar: Dei sosialistiske parti hadde nådd sitt maksimum. Nå galdt det bare å vende straumen. Men korleis skulle ein greie det?

Når det stadig på nytt viste seg at Arbeidarpartiet fekk fleirtal i Stortinget utan å ha det mellom veljarane, er det naturlig at det vart eit viktig spørsmål for opposisjonen å få ei betre valordning. Systemet med tilleggsmandat blir ikkje brukt i Norge, og resultatet er at i heile etterkrigstida har Arbeidarpartiet hatt færre veljarar bak kvart av sine stortingsmandat enn noe anna parti. I 1953 fekk det 85 mandat – av 150. Mindre enn 46 pst. av røstene gav meir enn 56 pst. av mandata i Stortinget.

Det er altså dei store parti som oftast tener på mandatfordelinga. Dette kunne ein bøte på med å gi parti som står kvarandre nær, rett til å samarbeide ved valet. Det enklaste er ei ordning med listesamband – d. v. s. at dersom eitt parti får eit overskot av røster som det ikkje kan nytte ut sjølv, blir desse røstene overlatt til eit anna parti, som da kanskje kan bli sterkt nok til å ta eit mandat frå motparten.

Men Arbeidarpartiet var ikkje interessert i å la opposisjonen samarbeide på denne måten. Så snart det hadde fått fleirtal i Stortinget, vedtok det derfor å oppheve lova om listesamband. Partiet hadde den gangen så knapt fleirtal at det måtte utnytte dobbelstemmen til ein president med den rette partifagen for å kunne gjennomføre dette, og saka sette mye vondt blod.

Opposisjonen hadde likevel den utvegen at to eller fleire parti kunne sette opp ei felles valliste i distrikt der valordninga hadde ført til ei særleg

skeiv mandatfordeling. Slike felleslister har det vore prøvt med fleire ganger i etterkrigstida, men med magert resultat. Partia hadde ofte vanskelig for å bli forlikte om fordelinga av plassane på felleslister, og det kunne føre til ein lite oppbyggelig strid for åpen scene. Viktigare var det at veljarane hadde vanskelig for å skjønne at parti som elles ville være heilt sjølvstendige, ja kanskje var svært kritiske mot kvarandre, kunne samarbeide når det skulle være stortingsval.

I denne situasjonen var det at tanken melde seg om eit samarbeid mellom dei tre små parti i midten, Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre. Dei to første partia kom til i mellomkrigstida og tok særlig medlemene sine frå Venstre. Men etter frigjøringa vart det snart ei sterk tilnærming mellom dei.

Forsvaret og utanrikspolitikken vart nå »løfta ut av partipolitikken«, og alle parti var samde om å føre ein aktiv sosialpolitikk. Striden kom først og fremst til å stå om regulerings- og dirigeringspolitikken til Arbeidarpartiet, og i økonomiske spørsmål hadde dei tre mellomparti lett for å finne kvarandre. Etter kvart markerte dei seg som ei klart avgrensa gruppe og tok saman standpunkt til slike sentrale politiske dokument som Trontalen og regjeringsframlegget til statsbudsjett. Dei stod nok aller mest i opposisjon til Arbeidarpartiet. Men samtidig stilte dei seg kjølig til Høgres varme tale om »borgarlig« samarbeid. I dei siste åra har og Høgre på si side klart understreka sine særstandpunkt i den økonomiske politikken – m. a. med sterkare krav enn mellompartia om skattelette.

Det norske Arbeidarpartiet har gått lenger i statsdirigering og planøkonomi enn dei sosialdemokratiske søsterpartia både i Danmark og Sverige. Det kan synes merkelig at det da er dette partiet som lengst har kunna halde på regjeringsmakta aleine. Delvis har det ei nærliggande forklaring i at Norge er det fattigaste av dei tre landa og det som utan samanlikning er vanskeligast å bygge ut. Det er nok å nemne kostnaden med norsk vegbygging, kjempeunderskotet på jernbanedrifta og på rutebåttrafikken på vår 200 mil lange kyst. Meir enn dei fleste må nordmennene løfte i sams tak, om dei skal kunne livberge seg. Det har skapt ei sterk solidaritetskjensle og får jamvel dei mest konservative til å finne seg i statstiltak som utlendingar synes det luktar reindyrka sosialisme av.

Det er fullt på det reine at Arbeidarpartiet trass i sin relative radikalisme har fått tilslutning av store veljargrupper som slett ikkje lengtar etter å sjå sosialismen praktisert i vårt land. Det er nok å nemne at Arbeidarpartiet har klart fleirtal i dei store »sovebyane« som har vakse opp i utkantane av Oslo, det vil seie i eit mellomklassemiljø av stort sett unge folk.

Dette kan ein føre tilbake til den første etterkrigstida, da det var vår store nasjonale oppgave å reise opp att dei brende landsdelane. I denne

situasjonen var det umåtelig viktig at det kunne være ro på arbeidsplassane. Mange som hørte til i den »borgarlige« leiren, meinte derfor at det var nødvendig at Arbeidarpartiet hadde regjeringsmakta, og mye talar for at dei såg rett. Norge har iallfall like til det siste kunna glede seg over ei uvanlig fredelig utvikling i arbeidslivet.

Da tyngste taket med gjenreisinga var tatt, sette etterkrigsinflasjonen inn med full styrke. Seinare har stillinga meir enn ein gang vore kritisk – hos oss som i Danmark. Men det er bare politikarar og sosialøkonomar som har hatt vakenetter av den grunn. Sjeldan har det vel hendt at så manande varningsrop som dei opposisjonspolitikarane kom med i denne samanheng, har gått så fullstendig hus forbi hos folk flest.

Mannen i gata såg nok at prisane steig. Men det gjorde og løna hans, og tok ein med i rekninga at det var lett både for kona og vaksne barn å skaffe seg inntekt, så var prisauken ingen ting å la seg skremme av. Kanskje hadde opposisjonsførarane rett, når dei hevda at det ikkje var Arbeidarparti-regjeringa som berga oss gjennom dei farlige valutakrisene som dukka opp etter kvart, men Marshall-hjelp, Korea-krig og andre ytre ting. Men det gjekk iallfall godt trass i alle mørke spådommar. Kunne det da være grunn til å høre på dei som ville bli kvitt regjeringa?

OPPOSISJONEN SPLITTA

Arbeidarpartiet var for sin del fullt klar over at det hadde usikre veljargrupper på høgre fløy, og det gjorde sitt beste til å hindre at dei skulle la seg påvirke av lokketonane og skremslene frå opposisjonen. Med god virkning kunne det skildre kløyvinga i opposisjonen og spørre om det var Venstre, Senterpartiet eller Kristelig Folkeparti – ingen av dei med meir enn tiandeparten av stortingsmandata – som nå skulle bli regjeringsparti, eller om det kanskje var meininga å gjøre spranget heilt over til Høgre, som nok var det største opposisjonspartiet, men som likevel ikkje hadde nådd opp i 30 mandat i heile etterkrigstida. Kva låg det i det heile i dette kravet om systemskifte? spurde Arbeidarparti-pressa. Noe felles program hadde iallfall ikkje opposisjonen kunna legge fram til denne tid.

Så seint som ved stortingsvalet i 1957 gjorde denne argumentasjonen god virkning, og den konklusjonen låg nær for hand, at skulle opposisjonen ha von om å ta fleirtalet frå Arbeidarpartiet ved neste krossveg, måtte ein møte veljarane med eit opplegg som det var sterkare appell i.

Det kom derfor slett ikkje uventa, da ein del gode menn i Vest-Agder (på Sørlandet) ei tid etter kom saman til rådlegging og sende brev til dei tre mellompartia om å finne fram til eit samarbeid så ein kunne få det regjeringsalternativet som det var så mye tale om.

Dette fekk tilslutning frå mange kantar. Det var tydelig at dei sørlandske brevskrivarane hadde gripe ein tanke som låg i lufta. Likevel var

det langt ifrå at alle som sokna til mellompartia, straks sa ja og amen. Det reiste seg snart ein hard strid om saka, først og fremst i Venstre, og vi har ennå ikkje sett slutten på den.

Det var Senterpartiet som hadde lettast for å ta stilling til samarbeidsspørsmålet. Det var i ferd med å følgje eksemplet frå sitt svenske søsterparti, som hadde lagt bort bondenamnet og tok sikte på å bli eit sentrumsparti som og kunne samle andre mellomgrupper enn jordbrukarane. Det norske Senterpartiet hadde nok i si tid fått ein del tilsig frå den konservative fløyen, og det måtte derfor vente at eit sentrumssamarbeid ville føre til at ein del av veljarane som var komne frå den kanten, ville røste med Høgre i neste omgang. Men alt i alt kunne det bare styrke eit parti som sjølv satsa på sentrumslinja i norsk politikk, at andre parti slutta opp om den.

I Venstre stod meiningane frå første stund hardt mot kvarandre i denne saka. Det vesle Venstre av i dag har ein tung arv i si store fortid. Venstre var det store nasjonale partiet som førde parlamentarismen fram til siger i 1884 og brøyta vegen fram til unionsoppløysinga i 1905. Så seint som under storkrigen 1914–18 hadde det ennå reint fleirtal i Stortinget, og til det siste har mange venstrefolk drømt om ei »samling i midten« som skulle gi Venstre si gamle makt tilbake.

Elles er Venstre i like høg grad som noen gang eit »idéparti«. Det representerer inga enkelt samfunnsgruppe, enda om det er eit typisk middelstandsparti, og vil med programmet sitt appellere til alle om å sette fellesskapet over særinteresser. Det ligg i dette at Venstre er det minst homogene av alle politiske parti i Norge. Ja ein kan diskutere om det i det heile er eit parti og ikkje bare ei samling av folk med svært sjølvstendig – og ulikt – syn på viktige samfunnsspørsmål, som er knytta saman i ein tradisjonsrik men sterkt utvatna radikalisme.

Det er lett å skjønne at det var for hard kost for mange venstrefolk å være med på eit samarbeid som bygde på erkjenninga av at Venstre i dag bare er eitt av dei tre nokså jamstore – eller rettare jamsmå – mellompartia. Men den hardaste motbøren fekk samarbeidstanken frå det som populært blir kalla Dagblad-Venstre. Dagbladet er i opplag den nest største avisa i Norge og er talsmann for ei gruppe av kulturradikalarar som politisk står på ytste venstre fløy i Venstre. Dagbladet har vore sterkt kritisk innstilt mot bøndene og mot »kristenfolket«, som er store grupper i partiet, og bladet har derfor vore ein torn i auget på partileiinga og stortingsgruppa.

Alt i alt står Dagblad-Venstre på linje med det radikale venstre i Danmark og ville nok gjerne at det skulle være eit regjeringssamarbeid mellom Venstre og Arbeidarpartiet. Alt samarbeid med parti på den »borgarlige« sida er gruppa hardt imot, og det blåste derfor snøgt opp til storm, da

det viste seg at partiformannen Bent Røiseland – sjølv bonde frå Vest-Agder – var ein ivrig talsmann for sentrumssamarbeidet.

På landsmøtet i Venstre stod meiningane så hardt mot kvarandre at det syntes å være fare for partisprenging. Røiseland måtte derfor nøye seg med ei svært avgrensa fullmakt til å forhandle med dei to andre mellompartia. Dette tolka opposisjonen som ein klar siger for seg og gjorde alt for å bremse på partileiinga, da forhandlingane om sentrumssamarbeidet kom i gang.

Det tredje av mellompartia, Kristelig Folkeparti, meiner sjølv at det ikkje er eit politisk parti av det vanlige slaget. Det driv ikkje politikk, blir det sagt, men hentar inspirasjonen sin frå kristendomen og har til oppgåve å arbeide for den. Partiet har kunna utnytte det sterke taket det har på »kristenfolket«, til å øve politisk press i religiøse og moralske spørsmål. I praktisk politikk har det stått på linje med Senterpartiet og Venstre, men har likevel halde fast på fiksjonen om si særstilling.

Dette kom sterkt til uttrykk da spørsmålet om sentrumssamarbeid vart aktuelt. Det ser ut til at dei fleste av partiet sine toppmenn i Stortinget har vore interesserte i samarbeidstanken, men det er tydelig at dei har møtt sterk motstand ute i landet frå partimedlemmer som ikkje ville at Kristelig Folkeparti skulle gi opp det minste av si særstilling. Striden har likevel gått for seg mykje meir i det stille enn det tilsvarande oppgjøret i Venstre, og stillinga i Kristelig Folkeparti har det derfor heile tida vore vanskelig for folk utanfor partiet å gjøre seg opp ei pålitelig meining om.

Forhandlingane mellom sentrumspartia skulle først og fremst ta sikte på å finne fram til eit arbeidsprogram som dei tre parti saman kunne gå til val på i år, samtidig som dei sa frå at dersom Arbeidarpartiet mista fleirtalet i Stortinget, ville dei gå saman om å lage den nye regjeringa som da måtte overta styringa i landet. Men Senterpartiet la stor vekt på at ein ikkje bare måtte formulere eit slikt regjeringsalternativ. Det måtte og bli praktisk valsamarbeid i så mange valkrinsar rundt i landet at veljarane ikkje skulle få det inntrykket, at det einaste som skjedde, var at partileiarane vart einige om visse prinsipielle spørsmål utan at samarbeidet kom til uttrykk i konkrete tiltak.

På denne måten vart arbeidet med å utforme eit felles program og med å få gjort lokale samarbeidsavtaler, knytta så sterkt saman at det eine heile tida kom til å bremse på det andre. Så lenge det ikkje var avgjort at dei tre partia ville kome fram til eit felles valprogram, var det ikkje å vente at det skulle falle lettare enn før å få til praktisk valsamarbeid ute i landet. Det vil lett bli strid om rekkefølgja for kandidatane på ei valliste som fleire parti er saman om. Er det da samarbeid på landsbasis, kan eit parti som vil tene på valsamarbeidet i eitt distrikt, til gjengjeld slå av på sine krav i eit anna distrikt. Men slik samordning var det

uråd å få til denne gangen, fordi heile situasjonen omkring sentrumssamarbeidet var uklar til like innunder stortingsvalet.

Dei konkrete resultat av arbeidet med felleslistene vart alt i alt magert. Senterpartiet og Venstre møtte med felles lister i 5 av dei 20 valdistrikta i landet (eitt for kvart fylke eller amt). Kristelig Folkeparti heldt seg utanfor dette samarbeidet, men let være å stille liste i to fylke der partiet ingen sjanse hadde til å bli representert. Derimot gjorde partiet avtale med Høgre om fellesliste i Bergen, men det var rett nok eit lokalt tiltak, som partileiinga var svært lite fornøgd med. Elles hører det med i bildet at ein hard strid om fellesliste eller »rein« venstreliste i Sør-Trøndelag, fylket omkring Trondheim, førte til at ei gruppe som kalla seg frie venstreveljarar, stilte si eiga valliste i opposisjon til den offisielle felleslista.

Først da situasjonen var klarlagt ute i distrikta, kom ein så langt at dei tre mellompartia skulle ta stilling til utkastet til felles programerklæring. Men nå sa Kristelig Folkeparti at når det ikkje hadde vorte fleire felleslister – det måtte partiet sjølv ta meste ansvaret for! – var det ingen grunn til å vedta eit fellesprogram. Endskapen vart at dei tre partia sende ut ei erklæring der dei viste til samarbeidet sitt i Stortinget og til det økonomiske programmet dei før hadde lagt fram der.

SOSIALISTISK FOLKEPARTI

Ingen kan undres på at særlig arbeidarpartipressa hadde vore flittig til å ause all sin hån ut over mellompartia for den nokså uheldige måten samarbeidsstrevet dei imellom hadde utvikla seg på. Men regjeringspartiet hadde på denne tid fått problem å stri med som gjorde at opposisjonen trass alt ikkje såg altfor mørkt på framtida.

I heile etterkrigstida har det vore ein viss opposisjon innanfor Arbeidarpartiet mot utanriks- og forsvarspolitikken. Ein flokk intellektuelle i Oslo gjekk til slutt saman om å gi ut eit blad som fekk namnet Orientering, og som stod i klar opposisjon til partileiinga. Kritikken hadde ikkje bare adresse til utanriksminister Halvard Lange, men vende seg og stadig sterkare mot sosialpolitikken til Regjeringa, som Orienteringsgruppa meinte var altfor varsam.

Til slutt slo partileiinga til. Framståande Orienteringsfolk fekk valet mellom å gå ut av gruppa eller å bli ekskluderte av partiet. Ingen av dei bøyde seg, og snart var sprengninga eit faktum. Dette skjedde kort tid før den sterke bølgja av protest mot atomsprengningane gjekk over Vest-Europa, og så dukka tanken opp om å samle alle dei misnøgde i eit nytt parti. I sommar vart Sosialistisk Folkeparti skipa, men pressa festa seg ved at det ikkje var ein einaste kjend politikar med i det nye partiet. Alle dei opposisjonelle i Arbeidarpartiet som hadde eit namn, heldt seg langt unna »atomprotestantane«. Det var derfor ingen som trudde at det nye

partiet hadde noe å vinne ved stortingsvalet. Ikkje minst gav statsminister Gerhardsen uttrykk for dette synet.

Denne undervurderinga av dei stemningar ute i folket som Sosialistisk Folkeparti var gått fram av, er eit vitnemål mellom fleire om at kontakten mellom leiarane for Arbeidarpartiet og mannen i gata har svikta i det siste. Det kom m. a. til uttrykk på ein svært uheldig måte da Arbeidarpartiet sette seg hardt imot at SF skulle få være med i dei programpostane i kringkasting og fjernsyn, der alle parti deltar framfor eit val. Resultatet var at SF fekk tildelt eit par særskilte sendingar, og der kunne da talsmennene for partiet kreve norsk utmelding av NATO og einsidig norsk avrusting (ikkje ein gang kommunistane har gått så langt) utan at det kom ein einaste kritisk merknad til dette drastiske programmet. For seint oppdaga Arbeidarpartiet at det langt ifrå hadde skadd SF med forsøket på å isolere partiet.

VALKAMPEN

Ingen skal seie at valkampen vart særlig livlig. Det er forresten ikkje vanlig her i landet. Denne gangen vart han dessutan svært kort, fordi stortingsvalet er flytta fram ein månad og for framtida skal være tidlig i september. Da blir det ikkje meir enn 3–4 veker å gjøre på frå skoleferien er slutt og til veljarane skal gå til urnene.

Bakgrunnen for denne endringa er at Norge omsider har gått over til å la budsjettåret følgje kalenderåret. Da må Stortinget gjøre seg ferdig med statsbudsjettet (finansloven) i haustsesjonen, og den var før for kort til at det kunne la seg gjøre.

Arbeidarpartiet gjekk til val på slagordet »Nye gode år«. Det var naturlig på bakgrunn av at høgkonjunkturen varer ved, enda om det er stygg svikt i utanriksøkonomien. For opposisjonen var det ikkje mykje å svare til dette. For ein stor del gjekk diskusjonen om dei økonomiske problem opp i krangel om kven som hadde æra for den uomtvistelige framgangen i etterkrigsåra. Opposisjonen hevda at Regjeringa pynta seg med lånte fjører i dette stykket, og det vekte oppsikt, da tidligare generalsekretær i FN, nåværande fylkesmann Trygve Lie, i eit valforedrag for Arbeidarpartiet slo fast at det ikkje var noe enkelt parti som hadde skapt velstanden i landet, men at den var eit resultat av gode konjunkturar og innsatsen til heile folket.

Ei viss uro skapte det at prisane tok til å gå sterkt opp i 1961 etter å ha vore svært stabile i fleire år. Det førte til store lønskrav ved tariffoppgjøret, det første på tre år, og mellom dei fagorganiserte kom det etter kvart til uttrykk ein god del misnøye med den måten LO handterte lønsforhandlingane på. Landsorganisasjonen i Norge er like sterkt politisk en-

gasjert som LO i Danmark og Sverige, og svikt i rekkene der ville være umåtelig farlig for Arbeidarpartiet.

Elles er det grunn til å notere at det sterke konserverande draget som opposisjonen lenge hadde meint å finne teikn på i politikken til Arbeidarpartiet, fekk uttrykk i slagord som »Vi veit kva vi har«, og i statsminister Gerdhardsens ord om at det nå ikkje var tid til politiske eksperiment.

VALUTFALLET

Da valkampen gjekk mot slutten, var alle forlikte om at noe valskred ville vi ikkje få denne gangen heller. Ja det var få som for alvor trudde at Arbeidarpartiet ville miste fleirtalet i Stortinget. Dei fleste meinte nok at det ville gå litt tilbake i røstetal og dermed ventelig måtte gi frå seg eit mandat eller to i Stortinget. Men i verste fall skulle regjeringspartiet kome tilbake med 75 mandat, spådde reknemeistrane, og da ville altså opposisjonen blit snytt for fleirtalet enda ein gang.

Det siste slo til, men elles vart utfallet av valet slik ingen hadde drømt om det. Aviser som hadde laga tippekonkurranse mellom lesarane sine, fann da heller ikkje eit einaste rett svar i haugen av fantasifulle tips.

På sett og vis kan ein seie at både Arbeidarpartiet og den »borgarlige« opposisjonen gjekk ut av valet som taparar. Begge desse motpolane i norsk politikk fekk ein mindre prosentdel av det samla røstetalet ved stortingsvalet i år enn i 1957. Tilbakegang var det og for kommunistane. Samanlagt vart dette ein tilbakegang på 2.4 pst. av det samla røstetalet, og dette var da det som det nye Sosialistisk Folkeparti vann.

Men den politiske realiteten i valutfallet er sjølvsagt først og fremst at det viste tap for regjeringspartiet. Det gjekk ikkje bare tilbake relativt, men og absolutt, i røstetal, og på toppen mista det stortingsfleirtalet. Opposisjonen kunne derimot peike på ein liten auke i det samla røstetalet, og på ein pen framgang i stortingsmandat.

Det var 35.000 fleire som røsta ved dette stortingsvalet enn i 1957, i alt vel 1.8 millionar. Men talet på veljarar hadde stige så mykje i mellomtida, at frammøteprosenten likevel viser litt nedgang. På grunn av dei lange avstandane har den alltid vore låg i Norge og ligg under 78 for landet under eitt.

Arbeidarpartiet fekk 855.000 røster (avrunda tal), vel 10.000 færre enn ved stortingsvalet for fire år sidan. Dermed gjekk partiet sin prosentdel av det samla røstetalet ned med 1.5 – til 46.8 pst.

Omslaget gjorde seg ikkje like sterkt gjeldande i heile landet. Arbeidarpartiet hadde framgang i 6 valdistrikt, men det gjekk klart tilbake i dobbelt så mange, og alt i alt må ein seie at tendensen i valet var svært klar.

Framgangen for Sosialistisk Folkeparti gir bare delvis forklaringa på tilbakeslaget for Arbeidarpartiet. Det nye partiet greidde ikkje å stille liste i meir enn 5 valdistrikt, og Arbeidarpartiet gjekk altså tilbake i 7 distrikt der det ikkje hadde konkurranse frå Sosialistisk Folkeparti. På den andre sida var tilbakegangen størst der det nye partiet stilte liste, og det kan ikkje være tvil om at det først og fremst var frå Arbeidarpartiet Sosialistisk Folkeparti tok røstene sine.

Særlig sterkt var atterslaget i Telemark, som er blitt eit viktig industrifylke. Det vitnar om alvorlig svikt mellom dei fagorganiserte. Hardt måtte det og kjennas at Arbeidarpartiet mista 5 pst. av røstene sine i sjølve Oslo, samtidig som det andre store partiet der, Høgre, hadde pen framgang.

Dei fire »borgarlige« opposisjonspartia fekk samanlagt 875.000 røster, 20.000 fleire enn Arbeidarpartiet. Dei auka røstetalet sitt med 10.000 røster, men det var ikkje nok til å hindre ein liten tilbakegang i prosentdel av det samla røstetalet – frå 48.1 i 1957 til 47.8 i år. Likevel hadde dei nå på nytt fått eit lite overtak på Arbeidarpariet.

Det er uråd å fordele dette røstetalet heilt retferdig på dei enkelte opposisjonspartia på grunn av felleslistene. Men fordeler ein dei røstene som i 1957 fall på felleslister, på grunnlag av styrken til fellesliste-partia ved valet i 1953, og lagar ei tilsvarande utrekning for stortingsvalet i år, blir resultatet at valet i år viser framgang for Høgre, omtrent stillstand for Senterpartiet og tilbakegang for Venstre og Kristelig Folkeparti.

Høgre kom opp i omkring 362.000 røster, ein framgang på vel 20.000. Det har nå nokså nøye 20 pst. av det samla røstetalet og er dobbelt så stort som noe av dei tre mellompartia.

Av dei var det nå som i 1957 *Kristelig Folkeparti* som hadde det største røstetalet, 176.000, enda det gjekk tilbake med 7000 røster. Prosentdelen av det samla røstetalet vart 9.6.

Senterpartiet auka røstetalet sitt med 3000 til nær 170.000 og fekk 9.3 pst. av alle røster. Dermed gjekk partiet forbi Venstre, som nå er det minste av mellompartia. *Venstre* hadde eit røstetap på nær 8000 og fekk 165.000 røster – 9 pst. av det samla røstetalet.

Det som sveid hardast for desse to parti, var likevel at det alt i alt gjekk dårlig med felleslistene. Særlig var det tilfelle i dei to Agder-fylka, der kravet om sentrumssamarbeid vart reist. Ein annan ting var det at felleslistene trass alt oppfylte sin misjon og dels sikra mandat som var i faresonen, dels gav mandatvinst, i eitt tilfelle frå Arbeidarpartiet.

Striden om felleslistene gir fullgod forklaring på dette. I Vest-Agder gjekk det lokale venstreorganet hardt imot felleslista i fylket, der partiformannen Bent Røiseland var førstemann. I andre distrikt opplevde ein at kjende venstrefolk rådde veljarane til heller å røste med Arbeidarpartiet enn å stø felleslista Venstre – Senterpartiet.

Likevel gjekk striden i Venstre slett ikkje bare ut over felleslistene. I Oslo vart redaktør Helge Seip i Dagbladet slått ut av Sosialistisk Folkepartis kandidat. Her mista partiet heile 20 pst. av røstene sine og sitt einaste mandat. Det hadde og stor tilbakegang i fylket omkring Oslo, Akershus, der førstekandidaten hørte til Dagblad-Venstre. Den »reine« lista i Sør-Trøndelag samla mindre enn tredjeparten af venstrerøstene frå 1957, og med dette tiltaket oppnådde dei »reine« bare å demonstrere at dei var i klart mindretal.

Sosialistisk Folkeparti fekk vel 43.000 røster, 2.4 pst. av det samle røstetalet. Det er ikkje lite for eit nytt parti utan presse, som stort set måtte improvisere innsatsen sin i valkampen i siste liten. I dei distrikt der partiet stillte liste, fekk det opptil 7 pst. av røstene (i det store fiskarfylket Nordland). I Oslo var røsteprosenten til partiet 6, og det slo ikkje bare ut Venstre, men gjekk og forbi Kristelig Folkeparti. Dermed vart det tredje største parti i hovudstaden, med 18.000 røster.

Til slutt har vi så *kommunistane*. Det har vore vanlig meining at hos dei var no bare den »harde kjernen« att. Men dei mista likevel meir enn tiandeparten av røstene sine og gjekk tilbake til 53.000 røster, mindre enn 3 pst. av det samla røstetalet. Verre var det for partiet at partiformannen Emil Løvlien vart slått ut av Senterpartiet i småbrukar- og skogsarbeidarfylket Hedmark med noen få røster overvekt. Dermed mista partiet sitt einaste mandat i Stortinget. Det hadde gjort seg von om å vinne tilbake eit mandat i Finmark, men det lykkas ikkje. Stortingskandidaten der sa i ein kommentar til utfallet av valet, at Krutsjov hadde bomba han ut av Stortinget med atomsprengningane sine, som denne kommunisten tok sterk avstand frå.

Samanlikna med dei nokså små endringane i røstetala for dei gamle partia vart det store utslag valet gav i *mandatfordelinga i Stortinget:*

Arbeidarpartiet	74	mandat	(÷ 4)
Kommunistane	0	–	(÷ 1)
Socialistisk Folkeparti	2	–	(+ 2)
Høgre	29	–	(som før)
Senterpartiet	16	–	(+ 1)
Kristelig Folkeparti	15	–	(+ 3)
Venstre	14	–	(÷ 1)
Ialt....	150	mandat	

Det vil seie at dei »borgarlige« opposisjonspartia samanlagt fekk akkurat like mange mandat som Arbeidarpartiet – 74, og at Sosialistisk Folkeparti blir tunga på vektskåla i dei tilfelle da Arbeidarpartiet og opposisjonen står mot kvarandre.

Ei lita endring kan det bli i mandatfordelinga, men det vil ikkje få virkning for maktbalansen. Det nye Stortinget har vedtatt at det skal være omval i fire kommunar i Vest-Agder, fordi det var gjort feil ved opptellinga av røstene. Det kan lett føre til at Høgre tar det mandatet som i første omgang fall på Kristelig Folkeparti.

Mandatfordelinga viser at valordninga i Norge langt frå bygger på matematisk rettferd. Kristelig Folkeparti gjekk tilbake i røster, men auka likevel mandattalet sitt med 25 pst. Høgre hadde utan samanlikning størst framgang i røster, men fekk ikkje fleire mandat enn før. Og Arbeidarpartiet gjekk mykje meir tilbake i mandat enn i røster.

Men alt dette heng saman med den skeive mandatfordelinga i det gamle Stortinget. Tilfellet ville at det vart retta ein del på den nå, og bak kvart mandat i det nye Stortinget står dette røstetalet.

Senterpartiet	10.600
Arbeidarpartiet	11.560
Kristelig Folkeparti	11.750
Venstre	11.800
Høgre	12.850
Sosialistisk Folkeparti	21.700

Mange ting viser at det tok tid før både leiarane for Arbeidarpartiet og partipressa vart fullt klar over at Arbeidarpartiet var blitt redusert til eit mindretalsparti – og over dei konsekvensane det måtte få. Men snart stilte alle det brennaktuelle spørsmålet: Korleis i all verda kunne det gå for seg at fleirtalet så uventa vart borte?

Sjølvransakinga har vore i gang både for åpen scene og bak stengde dører i nokså mange veker nå, og mange partiaviser har vorte svært fritalande. Ein har kunna lese på trykk at utfallet av valet var ein ørefik som hadde lært partiet at det ikkje kunne kome sovande til resultata, og organet til ungdomsorganisasjonen i partiet (AUF) fortalde lesarane sine at i månader og år skulle Arbeidarpartiet nå være kvilelaust opptatt av å finne årsakene til nederlaget. Bladet må ha meint at det ikkje ville bli så lett.

Eit svært vanlig syn i partipressa er at arbeidarar røsta med Sosialistisk Folkeparti i protest, og det har vore mykje tale om dei feil partiet har gjort i den praktiske politikken – særlig i viktige sosiale spørsmål. Ein nettopp avgått stortingsmann og partiredaktør skreiv om dumme ting partiet hadde gjort trass i »temmelig harde åtvaringar«. Frå eit ekstraordinært landsstyremøte i Arbeidarpartie etter valet har vi fått høre at det var ønske om ein »kanskje noe meir dristig politikk« – som det heiter i statsminister Gerhardsens sikkert ikkje særlig dristige referat.

I det heile har sjølvransakinga i partipressa etter valet gjort det klart at meiningane må ha stått mykje sterkare mot kvarandre innanfor Arbeidarpartiet enn det har kome fram i den offentlige debatten, men at det likevel har vore ein sterk tendens til å la partileiinga råde. Det er grunn til å merke seg at ikkje minst statsminister Gerhardsen, som og er partiformann, etter valet har lagt sterk vekt på å få betre kontakt mellom dei vanlige medlemmene og partileiinga.

KONSEKVENSEN AV VALET

Noen få partiaviser meinte at konsekvensen av valet måtte bli at regjeringa Gerhardsen straks gjekk av. Men dei fleste fann ingen grunn til det, ja dei hevda at regjeringa kunne føre politikken sin vidare som om ingen ting hadde hendt. »Det vil ikke bli tale om å svinge verken hit eller dit for å oppnå støtte for en ny politikk«, skreiv regjeringsorganet Arbeiderbladet.

På si side hevda somme høgreaviser at nå måtte opposisjonen overta regjeringsmakta. Men dei fleste innanfor opposisjonen var klar over at det fans ikkje saklig grunnlag for eit slikt skifte. Det var framleis eit meir eller mindre sosialistisk fleirtal i Stortinget, enda om Arbeidarpartiet hadde mista fleirtalet sitt. Enten måtte det da bli ei samlingsregjering – den løysinga var mellompartia sterkt inne på – eller og måtte Arbeidarpartiet bli sittande med regjeringsmakta så lenge stortingsfleirtalet ville godta det.

På landsstyremøtet i Arbeidarpartiet tok somme til orde for at regjeringa skulle gå av reint taktiske grunnar. Dei meinte at opposisjonen ville ha svært vanskelig for å lage regjering, og det kunne dei nok ha rett i. Dermed ville regjeringsmakta snart gå tilbake til Arbeidarpartiet, og da ville regjeringa sitte tryggare enn før.

Men dette framlegget vart avvist med stort fleirtal, og regjeringa Gerhardsen skal nå prøve å baute seg fram mellom dei politiske skjæra.

Den eine av dei to nyvalde representantane for Sosialistisk Folkeparti, ein mann som aldri har vore borte i politikk før, kommenterte utfallet av valet med at nå måtte statsminister Gerhardsen bøye kne for SF-føraren Finn Gustavsen. Noe slikt har nok statsministeren ikkje hatt i tankar. Derimot har han kanskje vore villig til å gå med på eit visst samarbeid med det nye partiet trass i alle motsetningar. Finn Gustavsen var iallfall den første av partiførarane han søkte kontakt med etter valet. Men trontaleordskiftet (åpningsdebatten) i det nye Stortinget har gjort det klart at alle slike planar nå er oppgitt. Der vart det den eine harde duellen etter den andre mellom dei to parti.

Likevel har statsminister Gerhardsen gitt uttrykk for at han ventar å få støtte frå SF i prinsipielle innanrikspolitiske spørsmål der han må rekne

med modstand frå dei »borgarlige« parti. Derimot er han villig til å kome fram til forståing med opposisjonen når det gjeld statsbudsjettet.

Til dette har opposisjonsførane nå svara i trontaleordskiftet at dei kan ikkje godkjenne ei slik oppdeling av dei politiske stridsspørsmål. Skal det være samarbeid, må det gjelde på alle område.

Samtidig har opposisjonsførarane gjort det klart at dei ikkje vil felle Regjeringa før det i tilfelle melder seg eit viktig politisk stridsspørgsmål. Dette har samanheng med at Storting og Regjering nå skal ta stilling til den største saka som har vore oppe i norsk politikk på lange tider – spørsmålet om Norges tilknytning til Det europeiske økonomiske fellesskapet (Fellesmarknaden). Alle legg sterk vekt på at det må bli ei brei politisk samling i denne saka, og da må ikkje strid om ein eller annan budsjettpost få skape krisestemning.

Dette er så gode vilkår som ei mindretalsregjering kan vente å få, og det er langt ifrå at det politiske barometret står på storm i Norge etter stortingsvalet. Tvert om ser det ut til a regjeringa Gerhardsen kan sitte noenlunde trygt både ut dette året – og eit godt stykke lenger.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

EFTA-LANDENES UDENRIGSHANDEL

Da England i sommer gav meddelelse om, at man ønskede at optage forhandlinger med de 6 fællesmarkedslande om engelsk medlemsskab i det europæiske fællesmarked, og da kun Danmark af de øvrige medlemslande i det europæiske frihandelsområde, EFTA, straks gav udtryk for, at det ville ansøge om medlemsskab i fællesmarkedet, stod det klart, at EFTA-samarbejdet ikke i løbet af det år, hvor EFTA-traktaten havde været i kraft, havde vokset sig så stærkt, at der var mulighed for på tværs af nationale interesser hos de 7 medlemslande at skabe en ensartet stillingtagen til de europæiske markedsdrøftelser.

Til illustration af det handelspolitiske udgangspunkt for EFTA-landenes stillingtagen til de europæiske markedsdrøftelser har man i nedenstående tabel på basis af den foreliggende udenrigshandelsstatistik for de 4 første måneder (for Finlands, Norges og Sveriges vedkommende for årets 3 første måneder) af 1961 angivet en oversigt over den procentvise geografiske fordeling af de syv EFTA-landes samt Finlands import og eksport.

Det fremgår af tabellen, at der inden for EFTA-landenes kreds i handelspolitisk henseende kan skelnes imellem 3 forskellige landegrupper. Som en første gruppe har man Schweiz og Østrig, der begge har omkring halvdelen af deres vareomsætning med udlandet med fællesmarkedslandene. Som en anden gruppe har man de nordiske lande. Af alle EFTA-landene er de 4 nordiske lande (Finland er her regnet som et EFTA-land), de lande, der har den relativ største vareomsætning med andre EFTA-lande og for alle 4 lande gælder det, at de øvrige EFTA-lande er et vigtigere marked for deres eksport end fællesmarkedslandene. Endelig har man som en tredie gruppe, England og Portugal, der begge adskiller sig fra de øvrige EFTA-lande ved deres omfattende samhandel med ikke-europæiske lande.

Med kendskab til den stillingtagen, som de enkelte EFTA-lande har indtaget til spørgsmålet om eventuelt medlemsskab i fællesmarkedet er det umiddelbart indlysende, at der ikke er nogen nær sammenhæng mellem den

Vareimport fra: til: (%)	EFTA-lande (incl. Finland)	EEC-lande	USA	Øvrige verden
Danmark	39,3	39,6	9,4	11,7
Norge	41,9	33,2	7,2	17,8
Sverige	27,1	39,4	11,8	21,7
England	12,2	14,8	11,5	61,5
Portugal	22,2	35,8	6,6	35,4
Schweiz	11,9	61,2	11,9	15,0
Østrig	12,1	58,0	7,4	22,5
Finland	30,9	33,3	7,1	28,7
Vareeksport til: fra: (%)				
Danmark	44,3	27,7	9,3	18,7
Norge	44,8	25,9	6,5	22,8
Sverige	42,5	32,1	4,8	20,6
England	12,1	16,5	6,7	64,7
Portugal	23,4	20,5	10,6	45,5
Schweiz	18,2	41,6	8,3	31,9
Østrig	14,5	51,3	3,4	30,8
Finland	32,0	27,9	4,9	35,2

relative afhængighed af samhandelen med de 6 fællesmarkedslande og den stilling, som de enkelte EFTA-lande foreløbig har indtaget til spørgsmålet om en tilslutning til Rom-traktaten. Selv om langsigtede økonomiske overvejelser (specielt ønsket om at fremme den engelske industri's internationale konkurrenceevne) antagelig har påvirket den engelske stillingtagen til spørgsmålet om en tilslutning til Romtraktaten, er der næppe tvivl om, at politiske hensyn har været af afgørende betydning for den engelske stillingtagen til markedsproblemerne. Da det ligeledes er klart, at rent politiske faktorer (ønsket om at opretholde neutralitetspolitikken m. v.) har været hovedårsagen til, at Schweiz og Østrig ikke hidtil har anmodet om medlemsskab i det europæiske fællesmarked, vil det ses, at den danske holdning i markedsspørgsmålet, der først og fremmest har været bestemt af handelspolitiske hensyn, er ret ene om at udgøre en økonomisk betinget stillingtagen til markedsproblemerne.

Norge har en relativt mindre samhandel med fællesmarkedslandene end Sverige og Danmark, hvortil kommer, at både den norske eksports varemæssige sammensætning såvel som den norske økonomis stærke afhængighed af indtægterne fra international skibsfart har bevirket, at den økonomiske tilskyndelse til en tilslutning til en europæisk markedsdannelse, der omfatter både England og de nuværende fællesmarkedslande, ikke er helt så stærk for Norges vedkommende som for Danmarks vedkommende.

Selv om den svenske eksport af jernmalm og celluloseprodukter kun i mindre omfang vil blive påvirket af en eventuel engelsk deltagelse i fællesmarkedet, er der næppe tvivl om, at en engelsk deltagelse i fællesmarkedet – så længe Sverige ikke selv under en eller anden form knyttes til

fællesmarkedet – vil skabe betydelige konkurrencemæssige vanskeligheder for andre dele af den svenske industri, specielt metalindustrien. Da svensk industri har et betydningsfuldt afsætningsmarked i både Norge og Danmark vil et eventuelt norsk-dansk medlemsskab af fællesmarkedet forstærke den økonomiske tilskyndelse for Sverige til under en eller anden form at søge tilknytning til fællesmarkedet.

Finlands eksport til de vesteuropæiske lande består helt overvejende af celluloseprodukter, der i betydeligt omfang eksporteres i konkurrence med produkterne fra den svenske celluloseindustri, således at omfanget af det diskriminationsproblem, som den finske eksportindustri vil stå over for ved at stå uden for et stort europæisk fællesmarked, vil være stærkt afhængig af den placering, som Sverige opnår i relation til fællesmarkedslandene.

ENGLANDS UDENRIGSOMSÆTNING

Da et eventuelt dansk medlemsskab i fællesmarkedet fra regeringens side er gjort afhængig af, at det lykkes at opnå enighed imellem fællesmarkedslandene og England om vilkårene for et engelsk medlemsskab i fællesmarkedet, knytter der sig særlig interesse til den engelske holdning over for markedsproblemerne.

Til belysning af den handelspolitiske baggrund for den engelske anmodning har man i nedenstående oversigt forsøgt at belyse de ændringer i den engelske udenrigshandels struktur, der er sket siden 1958.

Vareimport (%)	Øvrige EFTA-lande (incl. Finland)	EEC-lande	Canada	USA	Det ydre Sterling område	Øvrige verden
1958	11,6	14,2	8,2	9,4	36,2	20,4
1960	12,2	14,5	8,2	12,4	33,1	19,6
1961 – 1. halvår ..	12,4	15,0	7,4	10,7	34,0	20,5
Vareeksport (%)						
1958	11,1	13,2	5,9	8,5	44,2	17,1
1960	12,1	14,6	6,0	9,3	40,1	17,9
1961 – 1. halvår ..	12,7	16,0	6,4	6,8	39,2	18,9

Den internationale vareudveksling har i årene siden 1957 været karakteriseret af, at prisrelationerne i samhandelen imellem de industrialiserede lande og de råvareproducerende lande har udviklet sig til fordel for de industrialiserede lande. Som følge af denne udvikling har det ydre sterlingområdes valutaindtægter i årene siden 1958 været stagnerende, og denne stagnation i valutaindtægterne har påvirket den engelske eksport til disse lande ret mærkbart. Ved siden af de stagnerende eksportindtægter for landene i det ydre sterlingområde, har det også spillet en rolle, at japansk, amerikansk og tysk industri i de senere år har forøget deres andel af mar-

kedet for importerede industrivarer i det ydre sterlingområde. Englands eksport til USA har lidt et stort tilbageslag efter, at den engelske eksport af automobiler til det amerikanske marked pany er reduceret til stort set kun at omfatte personbiler i de højeste prisklasser, men USA er dog fortsat den engelske industris vigtigste udenlandske enkeltmarked. Samtidig med tilbagegangen i den engelske eksport til USA er der tilsyneladende i første halvdel af indeværende år sket en tilbagegang i den engelske import fra USA, der som følge af den udvidede liberalisering af importen fra dollarområdet lå på et ualmindelig højt niveau i 1960.

Den stærke økonomiske ekspansion i Vesteuropa, der har fundet sted i årene siden 1958, har skabt gunstige afsætningsmuligheder for engelske industrivarer i Vesteuropa. Der er siden 1958 sket en stigning i den engelske eksport til praktisk taget alle de vesteuropæiske lande. Eksporten til EFTA-landene er på 3 år steget med over 20 %, og stigningen i eksporten til fællesmarkedslandene har i samme periode udgjort ca. 40 %. De vigtigste eksportmarkeder for England i Vesteuropa var i første halvdel af 1961 (i nævnte rækkefølge) Vesttyskland, Sverige og Holland, men den relativt kraftigste stigning i de sidste år er sket i eksporten til Frankrig og Italien. Selv om engelsk industri på en række områder bl. a. inden for tekstilindustrien og fremstillingen af transportmidler har haft stigende vanskeligheder ved at hævde sig i den internationale konkurrence, er der andre industriområder, hvoriblandt maskinindustrien og dele af den kemiske industri, hvor engelsk industri har deltaget i den almindelige fremgangslinie, der i de sidste år har præget det internationale handelssamkvem på disse vareområder.

Skønt den økonomiske ekspansion i England i årene siden 1958 har været svagere end i de fleste andre vesteuropæiske lande, har de fleste vesteuropæiske lande været i stand til at forøge deres eksport til England ret væsentligt i disse år. Medens den engelske eksportstigning har været særlig kraftig til fællesmarkedslandene, har den relative stigning i importen været lidt stærkere for EFTA-landene end for fællesmarkedslandene. Stigningen i den engelske import er ikke mindst kommet de nordiske lande til gode. Da de engelske toldsatser for de fleste industrivarers vedkommende er relativt høje, skulle den gradvise afvikling af toldsatserne, der finder sted som resultat af EFTA-samarbejdet, skabe mulighed for en forøgelse af afsætningsmulighederne i England for industrivarer fra de nordiske lande.

Skønt stigningen i Englands eksport til de vesteuropæiske lande i årene siden 1958 har været stærkere end stigningen i Englands import fra de vesteuropæiske lande havde England i begyndelsen af 1961 et underskud i samhandelen med næsten alle vesteuropæiske lande.

Selv om politiske faktorer som nævnt antagelig har været afgørende for

den engelske regerings stillingtagen til de europæiske markedsproblemer, har man fra officiel engelsk side utvivlsomt også lagt vægt på, at en forstærket udbygning af en konkurrencedygtig engelsk eksportindustri vil være en afgørende betingelse for at opnå en varig ekspansionslinie for den engelske økonomi, og man synes her at sætte sin lid til, at en skærpet konkurrence fra de øvrige store vesteuropæiske industrilande vil kunne blive et virkningsfuldt incitament til at fremme en sådan udvikling.

DANMARKS VAREOMSÆTNING MED UDLANDET

Under den økonomiske ekspansion i årene siden 1958 er der sket en betydelig stigning i den danske udenrigsomsætning. Stigningen har været særlig stærk på industrivareområdet, hvor såvel import som eksport har udvist en kraftig stigning.

Som det vil fremgå af nedenstående oversigt over ændringerne i vareimportens geografiske fordeling har udviklingen – på trods af den toldmæssige præferencestilling, som den engelske industri i kraft af EFTA-traktaten har nydt godt af siden 1. juli 1960 – været præget af, at tysk industri har forøget sin andel af det voksende salg af importerede varer på det danske marked på bekostning af den engelske industri.

Geografisk fordeling af Danmarks vareimport.

	1958[1] %		1960[2] %		Januar-august 1961[2] %	
Sverige	10,1		9,8		10,7	
Norge	3,6		3,3		4,2	
England	22,8		18,8		18,6	
Portugal	0,3		0,3		0,4	
Schweiz	2,2		3,1		2,8	
Østrig	0,6		0,6		0.7	
Ialt EFTA-lande		39,6		35,9		37,4
Finland		1,8		2,1		2,0
Belgien-Luxembourg	3,8		4,0		4,0	
Frankrig	3,4		4,3		4,8	
Holland	7,3		6,1		5,7	
Italien	1,7		2,0		2,5	
Vesttyskland	19,9		23,0		23,1	
Ialt EEC-lande		36,1		39,4		40,1
USA		9,1		9,7		8,5
Øvrige verden		12,4		12,9		12,0

[1]) Specialimport.
[2]) Generalimport.

Skønt der ikke hidtil i kraft af dannelsen af EFTA er sket nogen forøgelse i den andel af Danmarks import af industrivarer, der er købt i England, så synes der i indeværende år at være sket en standsning i nedgangen i den engelske markedsandel, men denne udvikling kan foruden de toldmæssige fordele, som engelsk industri i henhold til EFTA-traktaten nyder godt af på det danske marked, muligvis også tilskrives de begyndende virkninger af D-markopskrivningen i marts måned.

Udviklingen i eksporten i årene siden 1958, der jo har indtaget en dominerende stilling under drøftelserne om den danske stillingtagen til de europæiske markedsplaner, synes som det vil fremgå af nedenstående oversigt, i noget højere grad end udviklingen i importen at have været påvirket af Vesteuropas opdeling i 2 markedsgrupper.

Stigningen i den andel af eksporten, der er afsat til England, skyldes først og fremmest den stærke stigning i baconeksporten, medens der ikke synes at være sket nogen særlig kraftig stigning i eksporten af industrivarer til England. Nedgangen i eksporten til Vesttyskland skyldes først og fremmest den mindre gunstige udvikling i eksporten af æg og ost, der er stærkt afhængig af afsætningen på det tyske marked. Som resultat af den toldpolitik, der føres inden for fællesmarkedet, nyder importen af disse 2 varer fra Holland, der er Danmarks hovedkonkurrent på det tyske marked på disse vareområder, godt af en toldmæssig fordel på det tyske marked (til gengæld skal der siden 1. juli i år ikke betales told af den danske

Geografisk fordeling af Danmarks vareeksport.

	1958[1] %		1960[2] %		Januar-august 1961[2] %	
Sverige	7,4		9,0		9,2	
Norge	4,8		4,5		4,8	
England	25,9		27,1		26,5	
Portugal	0,3		0,2		0,2	
Schweiz	1,4		1,4		1,7	
Østrig	0,5		0,6		0,7	
Ialt EFTA-lande		40,3		42,8		43,1
Finland		1,3		1,8		2,4
Belgien-Luxembourg	1,2		1,0		1,0	
Frankrig	3,0		1,5		2,6	
Holland	2,2		2,0		2,2	
Italien	5,3		4,7		2,7	
Vesttyskland	20,0		19,0		19,3	
Ialt EEC-lande		31,7		28,2		27,8
USA		9,3		9,1		8,8
Øvrige verden		17,4		18,1		18,0

[1]) Specialeksport.
[2]) Generaleksport.

baconeksport til England, medens der skal svares en told på 10 % ved import af bacon fra Holland). Den almindelige velstandsstigning og den kraftige økonomiske ekspansion i Tyskland har trods den begyndede toldmæssige diskrimination på industrivareområdet skabt grundlag for en betydelig vækst i eksporten af industrivarer til Vesttyskland.

Skønt den økonomiske udvikling i Frankrig, Holland og Italien også har været præget af en stærk ekspansion, har den danske eksport til disse markeder kun udvist en ret svag stigning. For det italienske markeds vedkommende afspejler den lave eksportandel for 1961 virkningen af det importstop for okse- og kalvekød, som Italien indførte i december 1960.

GEOGRAFISK FORDELING AF DEN DANSKE INDUSTRIEKSPORT

Såfremt England optages som medlem af fællesmarkedet vil det således udvidede fællesmarked tilsammen omfatte en landegruppe, der i de seneste år har aftaget henved 90 % af den danske eksport af landbrugsvarer, og selv om det som følge af den usikkerhed, der knytter sig til den nærmere tilrettelæggelse af fællesmarkedets landbrugspolitik, er meget vanskeligt at skønne over landbrugseksportens udvikling efter en eventuel dansk tilslutning til fællesmarkedet, er det let forståeligt, at man ikke fra landbrugets side har haft vanskeligt ved at tage stilling til spørgsmålet om en dansk tilslutning til fællesmarkedet.

Da det må antages, at der efter en eventuel dansk tilslutning til fællesmarkedet vil ske en tilpasning i opadgående retning i de danske fødevarepriser, vil der, såfremt disse højere priser også kommer til at omfatte konservesindustriens råvarer, som resultat af Danmarks deltagelse i fællesmarkedet muligvis kunne opstå visse vanskeligheder for eksporten af kød- og mælkekonserves. Der er betydelig eksport af disse varer til England, men herudover er konservesindustriens eksportsalg først og fremmest baseret på salg til USA og andre oversøiske markeder, og det forekommer ikke sandsynligt, at der såfremt den oversøiske konserveseksport som følge af højere råvarepriser udsættes for vanskeligheder, på kort sigt vil være store muligheder for at erstatte dette eksportsalg med øget salg af konserves til fællesmarkedslandene.

For industriens vedkommende vil der ved en stillingtagen til markedsproblemerne utvivlsomt gøre sig stærkt varierende opfattelser gældende for de enkelte industriområder. Selv om det under forhandlingerne om en dansk tilslutning til fællesmarkedet skulle lykkes at opnå overgangsordninger på specielle industriområder, er der næppe tvivl om, at en dansk tilslutning til fællesmarkedet yderligere vil forstærke den tendens til en voksende import af industrielle færdigvarer, som har præget importudviklingen i de seneste år. Det må derfor forudses, at en voksende andel af det inden-

landske forbrug af industrivarer vil blive dækket af udenlandske leverandører, og den danske industris stilling vil derfor i højere grad end hidtil komme til at afhænge af dens evne til at konkurrere på de udenlandske markeder. Som følge af den voksende landbrugsproduktion i de nuværende fællesmarkedslande er det tvivlsomt, om der selv efter en dansk tilslutning til fællesmarkedet vil blive grundlag for en væsentlig forøgelse af valutaindtægterne af landbrugseksporten, og udviklingen i Danmarks valutabeholdning under frie importforhold vil derfor utvivlsomt blive stærkt afhængig af mulighederne for at forøge industrieksporten.

Til belysning af den eksportmæssige udgangsposition for en række vigtige industrivaregrupper har man neden for for 8 varegrupper angivet en oversigt over den geografiske fordeling af eksporten.

1. Maskiner og transportmidler.

En væsentlig del af den stærke stigning, der i de senere år er sket i den internationale vareudveksling, falder på omsætningen af kapitalgoder. De omfattende udvidelser og moderniseringer af produktionsapparatet, der har fundet sted såvel i industrilandene som i de råvareproducerende lande har også skabt stærkt forøgede eksportmuligheder for den danske maskinindustri og de danske skibsværfter.

For de ikke-elektriske maskiner er der først og fremmest i kraft af en betydelig stigning i eksporten til Sverige siden 1958 sket en stigning i den andel af eksporten, der er afsat til EFTA-landene. For alle 3 varegruppers vedkommende har eksporten til EFTA-landene været større end eksporten til EEC-landene. Såfremt England medregnes til fællesmarkedslandene var disse lande for de ikke-elektriske maskiners vedkommende for de 8 første måneder af 1961 et vigtigere marked end de resterende EFTA-lande, medens disse i samme periode var et vigtigere afsætningsmarked for elektriske maksiner og transportmidler end fællesmarkedslandene og England tilsammen. Et karakteristisk træk for den geografiske fordeling af den danske eksport af kapitalgoder er, at ca. 45 % af eksporten finder sted til lande, der står uden for de 2 europæiske markedsgrupper. Da en dansk tilslutning til fællesmarkedet på visse områder må antages at ville fremkalde højere råvarepriser for dansk industri (fordi fællesmarkedets fælles ydre toldsats for nogle råvarer er højere end de danske), og da der endvidere igennem den forhøjelse af de indenlandske fødevarepriser der, som foran omtalt, må antages at blive resultatet af den tilsigtede udligning af prisniveauet for fødevarer inden for fællesmarkedet, antagelig vil blive udløst en tendens til stigning i lønningerne inden for industrien, må det forventes, at en tilslutning til fællesmarkedet kan gøre det vanskeligere for industrien at bevare konkurrenceevnen på de ikke-europæiske markeder.

Eksport af maskiner og transportmidler.

	Ikke-elektriske maskiner		Elektriske maskiner		Transportmidler	
	Januar-august 1958[1]) mill. kr.	Januar-august 1961[2]) mill. kr.	Januar-august 1958[1]) mill. kr.	Januar-august 1961[2]) mill. kr.	Januar-august 1958[1]) mill. kr.	Januar-august 1961[2]) mill. kr.
Norge	41,9	47,6	15,5	19,1	63,3	88,9
Sverige	57,7	92,8	25,4	39,8	48,4	24,3
England	41,4	40,3	9,0	11,2	3,0	1,4
Schweiz	4,0	10,2	5,7	3,9	0,2	0,6
Østrig	5,0	13,7	1,9	2,1	0,1	0,3
Portugal	12,4	6,4	1,6	1,7	–	0,1
Ialt EFTA-lande	162,4 (25,9 %)	211,0 (28,7 %)	59,1 (34,7 %)	77,8 (35,2 %)	115,0 (61,4 %)	115,6 (47,7 %)
Belgien-Luxembourg	9,4	10,1	4,4	4,5	0,2	0,5
Frankrig	22,3	20,2	3,7	4,8	34,3	8,4
Holland	30,4	34,0	12,1	20,1	1,1	1,1
Italien	35,2	17,1	3,2	3,6	0,9	8,9
Vesttyskland	72,0	96,1	15,4	14,4	4,8	7,4
Ialt EEC-lande ..	169,3 (27,0 %)	177,5 (23,9 %)	38,8 (22,8 %)	47,4 (21,4 %)	41,3 (21,8 %)	26,3 (10,8 %)
Finland	33,2	47,0	7,4	10,5	2,5	4,5
USA	14,0	21,4	4,8	7,6	9,6	17,6
Øvrige verden	248,5 (39,5 %)	286,2 (38,5 %)	60,3 (35,4 %)	78,0 (35,3 %)	19,0 (10,3 %)	78,5 (32,3 %)
Ialt	627,4	743,1	170,4	221,3	187,4[3])	242,5[3])

Det er på den anden side klart, at en tilslutning til fællesmarkedet vil skabe forbedrede muligheder for industrieksporten til de øvrige fællesmarkedslande, men under hensyn til den store rolle som Sverige, Norge og Finland spiller som afsætningsmarked for den danske jern- og metalindustri, vil disse landes placering i forhold til fællesmarkedet få stor betydning for jern- og metalindustriens eksportmuligheder i forbindelse med et dansk medlemsskab i fællesmarkedet.

2. Farmaceutiske varer, farver og metalvarer.

For at illustrere eksportudviklingen inden for nogle vareområder, der ligger på overgangsområdet imellem færdige investeringsvarer og færdige forbrugsvarer, har man i nedenstående tabel angivet en oversigt over den geografiske fordeling af eksporten af metalvarer og af eksporten af farmaceutiske produkter og farve- og lakvarer, der her er behandlet som een varegruppe.

[1]) Specialeksport.
[2]) Generaleksport.
[3]) Eksporten af brugte skibe indgår i 1958-tallene med 17,8 mill. kr. og i 1961-tallene med 41,4 mill. kr.

	Eksport af metalvarer				Eksport af farmaceutiske produkter samt af farve- og lakvarer m. v.			
	Januar-august 1958[1]) mill. kr.		Januar-august 1961[2]) mill. kr.		Januar-august 1958[1]) mill. kr.		Januar-august 1961[2]) mill. kr.	
Norge	6,2		7,3		5,7		7,6	
Sverige	12,8		14,9		6,6		10,2	
England	3,4		5,9		3,6		3,3	
Portugal	0,4		0,2		0,6		1,0	
Schweiz	0,6		1,6		3,4		3,8	
Østrig	0,4		0,9		3,2		3,1	
Ialt EFTA-lande	23,8	(35,1 %)	30,8	(35,0 %)	23,1	(25,4 %)	29,0	(19,3 %)
Belgien-Luxembg.	1,9		0,8		2,3		2,1	
Frankrig	1,0		0,6		1,8		5,1	
Holland	3,1		3,2		4,6		6,8	
Italien	0,7		0,6		1,1		1,7	
Vesttyskland	8,5		14,0		5,6		10,9	
Ialt EEC--lande	15,2	(22,4 %)	19,2	(21,9 %)	15,4	(17,0 %)	26,6	(17,7 %)
Finland	3,1		3,8		4,2		7,7	
USA	6,7		6,6		2,8		8,1	
Øvrige verden	19,0	(28,0 %)	27,5	(31,3 %)	45,5	(50,0 %)	79,1	(52,4 %)
	67,8		87,9		91,0		150,5	

For metalvarernes vedkommende har medlemslandene i de 2 europæiske markedsdannelser aftaget godt halvdelen af eksporten. På dette område synes det ligesom for eksporten af kapitalgoder – i hvert fald på kort sigt – at spille en større rolle for eksportudviklingen, hvorledes de nordiske landes placering i forhold til markedsdannelserne bliver end, hvordan Englands placering vil blive.

Eksporten af farmaceutiske varer og farvestoffer er karakteriseret af en meget betydelig geografisk spredning, idet over 60 % af eksporten er foregået til markeder uden for de 2 europæiske markedsdannelser. Da en dansk deltagelse i fællesmarkedet som foran nævnt måske vil kunne formindske industriens konkurrencemuligheder på markeder uden for fællesmarkedet, vil det muligvis blive vanskeligt at opretholde den stærke ekspansion, der i de seneste år har præget afsætningen af danske medicinalvarer til udlandet. På den anden side er der bl. a. på grund af medicinalvareeksportens stærke afhængighed af den tekniske forskning formentlig grund til at antage, at eksporten af farmaceutiske produkter vil blive mindre påvirket af omkostningsstigninger fremkaldt af højere priser for importerede råvarer end de fleste andre industrier.

[1]) Specialeksport.
[2]) Generaleksport.

3. Færdige forbrugsvarer.

Da toldsatserne i mange lande traditionelt har været særlig høje for industrielt fremstillede forbrugsvarer skulle etableringen af et omfattende europæisk varemarked – specielt såfremt de senere års stærke velstandsstigning i de vesteuropæiske lande fortsætter i de kommende år – frembyde gunstige muligheder for en voksende eksport af industrielle forbrugsvarer fremstillet her i landet.

Til illustration af den nuværende eksportfordeling har man i nedenstående tabel angivet en oversigt over eksportens geografiske fordeling for 3 forskellige grupper af industrielle forbrugsvarer.

Et karakteristisk træk ved eksporten af de nævnte industrielle forbrugsvarer er, at de overvejende har deres marked i lande med en relativ høj levestandard. Desuden har eksportsalget af disse varer hidtil været præget af, at 2–3 aftagerlande for hver af varegrupperne har aftaget over halvdelen af eksporten. For drikkevarernes vedkommende er England og USA

	Eksport af drikkevarer		Eksport af tekstilvarer og færdig beklædning		Eksport af møbler	
	Januar-august 1958[1]) mill. kr.	Januar-august 1961[2]) mill. kr.	Januar-august 1958[1]) mill. kr.	Januar-august 1961[2]) mill. kr.	Januar-august 1958[1]) mill. kr.	Januar-august 1961[2]) mill. kr.
Norge	0,2	0,4	25,8	44,2	0,6	1,7
Sverige	1,6	3,1	36,8	61,7	6,3	9,7
England	28,9	28,0	2,2	10,5	2,2	7,4
Portugal	0,1	0,1	–	0,2	–	0,1
Schweiz	0,2	0,3	1,7	3,6	1,5	3,9
Østrig	–	0,1	0,1	1,4	0,2	1,2
Ialt EFTA-lande	31,0	32,0	66,6	121,6	10,8	24,0
	(48,6 %)	(40,9 %)	(51,4 %)	(58,7 %)	(22,1 %)	(25,7 %)
Belgien-Luxembourg	1,1	2,3	0,5	1,0	0,6	1,1
Frankrig	2,0	2,3	0,2	0,4	0,4	2,7
Holland	0,6	0,7	3,7	6,6	1,8	2,1
Italien	0,9	1,7	0,4	0,8	1,3	2,1
Vesttyskland	1,9	6,4	17,2	26,5	9,4	24,3
Ialt EEC-lande	6,5	13,4	22,0	35,3	13,5	32,3
	(10,3 %)	(17,1 %)	(17,0 %)	(17,1 %)	(27,6 %)	(34,5 %)
Finland	0,2	0,2	2,3	7,6	–	0,2
USA	11,3	10,9	20,6	19,3	19,2	25,9
	(18,0 %)	(14,0 %)	(15,9 %)	(9,3 %)	(39,2 %)	(27,7 %)
Øvrige verden	14,0	21,9	18,2	23,5	5,5	11,3
	(22,8 %)	(27,8 %)	(13,8 %)	(11,2 %)	(11,1 %)	(11,9 %)
Ialt	63,0	78,4	129,7	207,3	49,0	93,7

[1]) Specialeksport.
[2]) Generaleksport.

de vigtigste afsætningsmarkeder, medens salget af tekstilvarer og færdig beklædning, der har været stærkt stigende i de seneste år, særlig har været samlet om Sverige og Norge. På møbelområdet har USA i en årrække været et hovedmarked, men udviklingen i de seneste år har været præget af, at eksporten til andre markeder (herunder specielt det vesttyske marked) er steget betydelig stærkere end eksporten til USA.

Det fremgår af tabellen, at de senere års stigning i levestandarden i Vesttyskland har skabt basis for en betragtelig stigning i eksporten af færdige forbrugsvarer til Vesttyskland, men selv om det tyske marked – under forudsætning af en fortsættelse af de senere års gunstige økonomiske udvikling – antagelig på længere sigt vil frembyde store afsætningsmuligheder for afsætningen af kvalitetsprægede forbrugsvarer, er det også for disse varegrupper klart, at mulighederne for en fortsat eksportstigning vil blive væsentlig begrænset, såfremt de øvrige nordiske lande ikke under en eller anden form tilknyttes fællesmarkedet.

For de 8 her omtalte varegrupper tilsammen udgjorde eksporten til EFTA-landene i de første 8 måneder af 1961 35 % af den samlede eksport, medens 21 % af eksporten blev afsat til fællesmarkedslandene. Lande uden for de 2 markedsdannelser aftog således henved 45 % af eksporten af de omhandlede produkter. Da den samlede værdi af eksporten til England kun androg ca. 6 % af eksportværdien for de 8 varegrupper (som følge af Englands store betydning som marked for dansk kødkonserves udgjorde den engelske andel af den samlede industrieksport i de første 8 måneder af 1961 lidt over 10 %) vil det ses, at fællesmarkedslandene og England tilsammen kun rummer knap 30 % af de her omtalte industriers hidtidige udenlandske afsætningsmarkeder. Under forudsætning af, at de senere års økonomiske ekspansion inden for fællesmarkedet fortsætter i de kommende år, er der på den anden side grund til at tro, at der, såfremt Danmark er medlem af fællesmarkedet, under forudsætning af, at det danske omkostningsniveau ikke kommer ud af trit med udviklingen i de øvrige fællesmarkedslande, på en række områder, hvor eksporten hidtil har været af mere underordnet betydning, vil opstå nye eksportmuligheder.

6. 11. 1961
N. U.

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION[1])

Efter de store indkomstforøgelser for befolkningen i foråret gennem forhøjelse af arbejder- og tjenestemandslønningerne og landbrugsordningerne har regeringen i oktober taget skridt til en skærpelse af *finanspolitikken* ved fremsættelse af forslag om afgiftsforhøjelser for øl, spiritus, vin og benzin samt forhøjelse af post- og jernbanetakster. Det samlede provenu af de foreslåede forhøjelser er anslået til godt 250 mill. kr. for et helt år.

Nationalbankens og de private bankers samlede *valutabeholdning* formindskedes i første halvår 1961 med 149 mill. kr. og viser for juli kvartal en yderligere nedgang på 83 mill kr. Den udgjorde herefter pr. 30. september 1170 mill. kr. Højdepunktet nåedes i oktober 1959 med 1622 mill. kr.

Der foreligger nu en opgørelse over *betalingsbalancens* hovedposter for 1. halvår 1961. Det fremgår heraf, at underskuddet på vare- og tjenestebalancen, 455 mill. kr., var af praktisk taget samme størrelse som i den tilsvarende periode i 1960, da valutatabet imidlertid var væsentligt større, nemlig 341 mill. kr. Denne udvikling synes navnlig at stå i forbindelse med en øget gældsætning til udlandet inden for den private sektor, til dels i form af langfristede udenlandske lån og direkte udenlandske investeringer her i landet. For den pågældende periode er de private virksomheders nettokapitalimport foreløbig opgjort til ca. 130 mill. kr. I juli kvartal, da valutatabet som nævnt udgjorde 83 mill. kr., har Kjøbenhavns Telefon A/S optaget et lån i Holland på godt 45 mill. kr.

Betalingsbalancens hovedposter.

Mill. kr.	Januar kvartal 1961	April kvartal 1961	1. halvår 1961	1. halvår 1960
Indtægter eller udgifter(÷) vedrørende:				
Vareindførsel og -udførsel (f.o.b.)	÷495	÷385	÷880	÷876
Søtransport	125	135	260	280
Rejser	14	56	70	60
Øvrige vare- og tjenesteposter	50	45	95	104
Varer og tjenester i alt	÷306	÷149	÷455	÷432

[1]) Se også tabelbilaget bag i hæftet.

Heller ikke de enkelte hovedposter i vare- og tjenestebalancen viser større udsving i sammenligning med 1. halvår 1960. Underskuddet på handelsbalancen var således uforandret knap 900 mill. kr. For de to måneder juli og august tilsammen var merindførslen lidt større end i fjor på grund af stagnerende eksport og en mindre stigning i importen. Nettoindtægten ved søtransport er beregnet til 260 mill. kr. mod 280 mill. kr. i 1. halvår 1960, og hvad rejseposten angår, er nettoindtægten steget fra 60 til 70 mill. kr. Indtægten ved udlændinges besøg her i landet er steget fra 275 til 315 mill. kr., men samtidig viser udgiften ved danskes besøg i udlandet en stigning fra 215 til 245 mill. kr.

I april kvartal forøgedes *lagerbeholdningerne af råstoffer m. v.* (excl. sukker), målt i faste priser, med 4 pct., men da der i januar kvartal var sket en lignende nedgang, var stillingen ved udgangen af juni omtrent som ved årets begyndelse. I sammenligning med den nærmest tilsvarende lagertælling i 1960, der undtagelsesvis fandt sted allerede pr. 31. maj, viser lagerbeholdningerne ved den sidste opgørelse en stigning på 13 pct. På grund af sæsonbevægelsen kan der ikke regnes med, at stigningen fra ult. juni 1960 til ult. juni 1961 har været af samme størrelse, men det er dog sandsynligt, at en stigning har fundet sted.

Mill. kr.	Sept. 1960	Dec. 1960	Marts 1961	Juni 1961	Juli 1961	Aug. 1961	Sept. 1961
Nationalbanken:							
Nettotilgodehavende i udl. ..	1091	1433	1496	1364	1236	1178	1206
Nettotilgodeh. hos staten	1409	1273	1010	1112	1482	1606	1483
Obligationer og aktier	447	489	464	523	532	550	523
Seddelomløb	2775	3005	2952	3072	3009	2981	3093
Indlån på folio	223	306	206	171	193	175	175
Forr.bankernes udl. tilgodeh.	223	÷31	÷50	÷111	÷34	76	÷36
Indlånsbeviser (ikke belånte)	183	129	161	116	232	292	157
»Pengeforsyningen«	3404	3409	3269	3248	3400	3524	3389
Forretningsbankerne:							
Kassebeholdning	731	1247	921	816	884	859	917
Nettotilgodeh. i udlandet	223	÷31	÷50	÷111	÷34	76	÷36
Obligationer, aktier og indlånsbeviser	2234	2039	2138	2160	2156	2225	2264
Udlån i alt	9892	10409	10784	11266	11101	11071	11297
Indlån i alt	10700	11050	11191	11434	11608	11773	11599
De større sparekasser:							
Obl., aktier og andelsbeviser..	1441	1409	1442	1412	1436	1435	1436
Udlån i alt	5722	5783	5913	6025	6060	6104	6143
Sparernes tilgodehavende	6967	6989	7206	7333	7407	7442	7494

Valutatabet, der altså er blevet væsentligt begrænset ved kapitalbevægelser i den private sektor, har virket i retning af at formindske *likviditeten* i samfundet, men »pengeforsyningen« – summen af de likvide fordringer på stat, nationalbank og udland – har dog i juli kvartal ligget på omtrent samme niveau som ved årets begyndelse. Dette skyldes i første række den omstændighed, at statens udbetalinger i april og – navnlig – juli kvartal har oversteget indbetalingerne til staten. I de 6 måneder fra marts til september er nationalbankens nettotilgodehavende hos finansministeriet som følge heraf vokset med 473 mill. kr., medens nedgangen i den samlede valutabeholdning i dette tidsrum kun udgjorde 276 mill. kr. Endvidere forøgedes nationalbankens obligationsbeholdning i samme periode med 59 mill. kr., hvilket også har virket likviditetsforøgende.

De private bankers udlån var i juli kvartal nærmest stagnerende. For de første 9 måneder af 1961 under ét andrager udlånsstigningen imidlertid næsten 900 mill. kr. mod i samme tidsrum i 1960 knap 1000 mill. kr. Indlånsstigningen har været væsentligt svagere, nemlig ca. 550 mill. kr., men dog stærkere end i de første 9 måneder i fjor, da indlånene kun voksede med knap 300 mill. kr. I oktober har nationalbanken advaret de private banker mod at forøge deres udlån, idet den har ladet forstå, at den ikke vil finansiere en yderligere udlånsstigning.

Som følge af den store byggevirksomhed er udbuddet af realkreditobligationer steget meget stærkt. I de første 9 måneder af 1961 er omløbet af kreditforenings-, hypotekforenings- og andre realkreditobligationer forøget med ca. 1700 mill. kr. (pålydende værdi), ca. 575 mill. kr. mere end i de samme måneder i fjor. Under disse omstændigheder har *presset på obligationskurserne* være overordentlig stærkt, og den effektive rente er i løbet af det sidste års tid gået op med i visse tilælde henved 1 pct. p. a. og ligger nu ca. 1,5 pct. p. a. højere, end da den var lavest under pengerigeligheden for nogle år siden. Også aktiekurserne har i den sidste tid, nærmere bestemt siden maj i år, været nedadgående.

Effektiv obligationsrente.

pct. p. a.	Statslån S. 1997 4½ pct.	Øst. Kreditfg. 16. serie 3. afd. 4½ pct.	Jydsk Hypotekfg. 11. afd. 5 pct.
August 1958	5.27	5.29	5.81
Februar 1959	5.41	5.49	5.84
September 1960	6.19	6.10	6.79
September 1961	7.11	6.83	7.35

Trods rentestigningen har *byggevirksomheden* i 1961 haft et omfang som aldrig før. I hele landet blev der i første halvdel af året påbegyndt nybyggeri med et samlet etageareal af 3,5 mill. kv.m, medens det fuldførte

byggeri kun nåede op på 2,25 mill. kv.m., og ved udgangen af juni var det igangværende byggeri steget til over 6 mill. kv.m., hvilket var 23 pct. mere end et år tidligere. For det påbegyndte byggeri var stigningen i sammenligning med 1. halvår 1960 29 pct. og for det fuldførte byggeri knap 8 pct. Det igangværende byggeri har nået et sådant omfang, at det overstiger byggefagenes kapacitet, hvilket formentlig har en uheldig virkning på effektiviteten.

Byggevirksomheden.

	Beboelsesejendomme		Erhvervs-ejendomme	Ikke-erhvervs-ejendomme	I alt
	1000 m²	Antal lejligheder	1000 m²	1000 m²	1000 m²
Under opførelse 1/1 1961 ..	2659	31.254	1541	697	4897
Påbegyndt 1. halvår 1961 ..	1863	19.643	1147	496	3506
Fuldført 1. halvår 1961 ..	1258	14.194	766	227	2251
Under opførelse 1/7 1961 ..	3264	36.703	1922	966	6152
Under opførelse 1/7 1960 ..	2636	31.115	1612	766	5014

Den gennemsnitlige stigning i det påbegyndte byggeri i sammenligning med 1. halvdel 1960, de nævnte 29 pct., dækker over store variationer for de forskellige ejendomskategorier. For beboelsesejendomme var stigningen 44 pct., for ikke-erhvervsejendomme 127 pct., men for erhvervsejendomme kun 4 pct. Etagearealet i påbegyndte kontor- og butiksejendomme viser ganske vist en stigning på 39 pct., men for første gang siden 1. halvår 1955 var der et fald, på 4 pct, for fabrikker og værksteder, og også for avlsbygninger var der nedgang.

Hvad boligbyggeriet angår, blev der i 1. halvår 1961 påbegyndt 19.600 lejligheder mod 14.700 i samme tidsrum i fjor, medens antallet af fuldførte lejligheder androg 14.200 mod 13.000. Herefter var antallet af lejligheder under opførelse ved udgangen af juni 36.700 mod 31.100 ult. juni 1960.

Uden for de egentlige landdistrikter foreligger der oplysninger om fordelingen af boligbyggeriet efter bygherreforhold. Der blev her i 1. halvår påbegyndt i alt ca. 15.000 lejligheder, hvoraf 9.500 opføres af private bygherrer uden offentlig støtte og 4250 af boligforeninger. I 1. halvår 1960 var de tilsvarende tal 10.900, 6.975 og 2.650.

Siden strejkerne i foråret har beskæftigelsesindekset for *industrien,* der viser bevægelserne i antallet af udførte arbejdstimer, ligget på samme niveau som i det foregående år, og det samlede antal ansatte arbejdere i industrien har ligeledes været praktisk taget uændret. Af arbejdsløshedsstatistikken fremgår det imidlertid, at antallet af forsikrede beskæftiget ved fremstillingsvirksomhed har været større end i fjor, og samtidig har ledigheden været mindre. Det må her erindres, at beskæftigelsesindekset alene bygger på opgivelser fra større virksomheder, og det kan tænkes, at be-

Beskæftigelsesindeks for industrien.[1])

Procentvis stigning fra tilvarende periode det foregående år.

	1. kvt. 1960	2. kvt. 1960	3. kvt. 1960	4. kvt. 1960	1. kvt. 1961	2. kvt. 1961	3. kvt. 1961
Næringsmiddelindustri	2	2	5	3	4	1	0
Tekstilindustri	5	1	÷1	÷7	÷1	÷5	÷2
Fodtøjs- og beklædningsind.	3	0	÷3	÷2	0	÷3	÷3
Træindustri	12	9	4	2	÷1	÷7	÷4
Papir- og grafisk industri ..	5	5	2	3	3	0	1
Kemisk industri	1	÷1	÷2	÷1	2	1	1
Sten-, ler- og glasindustri ...	17	10	4	4	6	0	3
Jern- og metalindustri	14	10	7	2	2	÷22	÷5
Transportmiddelindustri ...	2	1	÷2	÷1	4	÷23	2
Industri i alt	8	5	3	2	3	÷10	÷1
Heraf:							
Konsumvarer	5	4	3	0	1	÷4	÷2
Produktionsmidler	11	6	3	2	4	÷16	0

skæftigelsesudviklingen har været noget forskellig for de mindre og de større virksomheder. I hvert fald må det antages, at industriproduktionen som helhed, bortset fra strejkemånederne april og marts, fortsat har været stigende.

Opgørelsen af *ordrebeholdningerne* i de større virksomheder i jern- og metalindustrien pr. 1. juli viste, at ordrebestanden i jern- og stålværker, metalvarefabrikker og elektromekaniske fabrikker var større end på samme tid i 1960, medens der var nedgang for metalværker, jernvarefabrikker, radiofabrikker og jernskibsværfter. (Nedgangen i beskæftigelsesindekset for jern- og metalindustrien i juli kvartal i sammenligning med juli kvartal i fjor, jfr. ovenstående tabel, skyldes i hovedsagen et fald i indekset for feriemåneden juli).

Den animalske landbrugsproduktion.

Mill. kg	Januar — August 1960	Januar — August 1961	Stigning i pct.
Mælk	3855	3924	1.2
Smør	118.6	120.4	1.5
Ost	82.8	88.5	6.9
Æg	95.8	83.3	÷13.0
Okse- og kalvekød	177.6	154.2	÷13.2
Svinekød og flæsk	434.8	441,1	1.4
Mængdeindeks for den animalske landbrugsproduktion (1955 = 100)	118	118	–
Værdi, mill. kr.	4431	4406	÷0.6

[1]) På grundlag af antal faktisk udførte arbejdstimer.

Til og med maj viste *den animalske landbrugsproduktion* nedgang i sammenligning med den samme periode i 1960, men har derefter i månederne juni–august ligget noget højere end i fjor, og i gennemsnit for de første 8 måneder er mængdeindekset ligesom i 1960 beregnet til 118 (1955 = 100; også værdien af den animalske landbrugsproduktion var uforandret.

Smørnoteringen har gennem hele den forløbne del af året ligget lavere end i fjor, og da ostepriserne har holdt sig bedre, er der sket en forskydning i mælkens anvendelse til smør- og osteproduktion med det resultat, at osteproduktionen i sammenligning med 1960 er forøget med 7 %. Svineproduktionen begunstigedes i årets første halvdel af forholdsvis gode priser og af et fordelagtigt forhold mellem flæske- og bygpris, men i de sidste måneder er der indtrådt et betydeligt fald i flæskenoteringen. I slutningen af september var andelsslagteriernes landsnotering for 1. kl. slagterisvin faldet til 3,30 kr. pr. kg mod 4 kr. på samme tid i fjor.

Ved den seneste svinetælling, som fandt sted i begyndelsen af oktober, var den samlede svinebestand vokset til knap 7.5 mill. stk., en stigning på næsten 1 million i sammenligning med tællingen på samme tid i fjor. I samme periode var antallet af søer forøget med næsten 100.000 til 781.000, men siden tællingen i slutningen af maj er der sket en stærk formindskelse af sotillægget. Antallet af første gang drægtige søer er herved gået ned fra 223.000 til 141.000 og var kun lidt højere end i begyndelsen af oktober 1960.

Også hornkvægbestanden viser en relativ stærk forøgelse. Ved tællingen i midten af juli blev den opgjort til 3.587.000 eller næsten 200.000 flere end i juli 1960. Stigningen står formentlig i forbindelse med afsætningsvanskelighederne for okse- og kalvekød, først og fremmest lukningen af det italienske marked.

Hønsebestanden var siden i fjor sommer forøget med ca. 6 mill. stk. og var dermed nået op på 30.4 mill. stk. Stigningen skyldes i overvejende grad en forøgelse af antallet af slagtekyllinger, men kyllinger til tillæg viste dog en stigning fra 8.7 til 9.7 mill. stk.

På baggrund af lønforhøjelserne kan det ikke undre, at værdi- indekset for *detailomsætningen* i gennemsnit for månederne juli og august viser en stigning i sammenligning med de samme måneder i fjor på over 12 pct. mod en stigning i 1. halvår på godt 7 pct. En del af stigningen i detailomsætningen skyldes højere priser. I den samme periode (fra juli 1960 til juli 1961) er indekset for forbrugerpriserne steget med ca. 5 pct., hovedsagelig på grund af den stedfundne forhøjelse af omkostningsniveauet, idet råvarepriserne ikke er undergået større ændringer.

Man lægger i øvrigt mærke til, at stigningen i detailomsætningen i de nævnte to måneder i modsætning til tidligere har været stærkere for næ-

rings- og nydelsesmidler og – navnlig – beklædning end for »andre forbrugsvarer«, hvorunder bl. a. hører en række varige forbrugsgoder. I denne forbindelse kan nævnes, at salget af fjernsynsapparater (nettotilgangen af tilmeldte fjernsynsapparater) for juli kvartal viser en ret stærk nedgang i sammenligning med juli kvartal i fjor, og for de første tre kvartaler under ét har stigningen i tilgangen fra 1960 til 1961 været svagere end fra 1959 til 1960. En lignende udvikling kan konstateres med hensyn til antallet af registrerede nye personautomobiler, som i de 9 måneder i de tre år 1959, 1960 og 1961 har andraget henholdsvis 40.800, 51.000 og 58.600.

Ved skattelettelsen i foråret formindskedes »pristalsfamiliens« udgift til personlige skatter med 8 pct., hvilket opvejede stigninger på andre poster af husholdningsbudgettet. *Det lønregulerende pristal* for juni, 150 (juni 1949 = 100), blev derfor uændret i sammenligning med april, medens det i forhold til januar viste en stigning på 2 points. Da der til at udløse en lønregulering kræves et udsving på 3 points i forhold til januarpristallet såvel for tjenestemænd som for arbejdere tilsluttet LO (se p. 126), medførte junipristallet ikke nogen ændring i lønningerne for disse grupper. For oktober er det lønregulerende pristal imidlertid beregnet til 152, og det kan forudses, at pristallet for januar 1962 vil medføre en lønforhøjelse svarende til mindst 1 reguleringsportion. For 1. kvartal er den gnstl. *timefortjeneste i industri og håndværk* (standardberegning) opgjort til 615 øre eller godt 8 pct. mere end i 1. kvartal 1960.

3. 11. 1961.
C. L.

POLITISK KRONIK

UDLANDET

Juli 1961

1. – EFTA-landene nedsætter deres toldsatser for varer fra andre medlemsstater med 10 pct., hvorefter den samlede toldnedsættelse udgør 30 pct. Samtidig sænkes tolden mellem Finland og EFTA-landene med 30 pct. Grønland inddrages under EFTA. – 9. I Athen underskrives en overenskomst om Grækenlands associering med fællesmarkedet i henhold til Romtraktatens art. 238. – 31. Premierminister Macmillan giver underhuset meddelelse om, at Storbritannien vil anmode om optagelse i fællesmarkedet i henhold til Romtraktatens art. 237. Samme dag anmoder Irland om optagelse i fællesmarkedet. (Se også Danmark 31/7).

Efter anmodning af sheik Abdullah es-Salem es-Sabah, der er alarmeret af meddelelser om irakiske troppebevægelser (se 19/6), ankommer britiske og saudi-arabiske tropper til Kuwait. Efter en uges forløb er de britiske styrker oppe på ca. 6000 mand. – 7. Sikkerhedsrådet afslutter en debat om Iraks trussel mod Kuwait uden vedtagelse af nogen resolution. – 19. Storbritannien begynder en successiv tilbagetrækning af tropperne i Kuwait. – 20. Den arabiske ligas råd vedtager at optage Kuwait i ligaen. Det irakiske udenrigsministerium erklærer, at optagelsen er ugyldig, da den kræver enstemmighed.

Ghana, Guinea og Mali offentliggør en overenskomst, hvorefter de tre lande danner en »union af afrikanske stater«.

2. – Formanden for det lovgivende råd i Uganda, Benedicto Kiwanuka, udnævnes til førsteminister.

3. – I Sydkorea fratræder Chang Do Yung (se 16/5) sine poster som ministerpræsident og formand for det øverste råd for national genopbygnng. I den sidste egenskab efterfølges han af den hidtidige viceformand, generalmajor Pak Chung Hi, der tillige er formand for rådets stående udvalg, medens han som ministerpræsident afløses af forsvarsministeren, generalmajor Song Yo Chan. – 9. meddeles, at Chang Do Yung og 43 andre officerer, deriblandt 3 tidligere medlemmer af det øverste råd, er arresteret, anklaget for komplot mod Pak Chung Hi. – 20. Ministerpræsident Song Yo Chan overtager selv udenrigsministeriet.

4. – Katangas parlament forkaster enstemmigt aftalen mellem præsident Tshombe og centralregeringen (se 12/6), da den er indgået under tvang. – 12. Tshombe udtaler, at han ikke vil sende repræsentanter til centralparlamentet, inden der er afholdt et møde mellem Congos ledere. – 19. Tshombe og den øverstbefalende for de congolesiske tropper, general Mobutu, underskriver i Elisabethville en aftale, hvorefter Katangas gendarmeri indlemmes i den congolesiske hær, men Katangas parlament nægter at godkende aftalen. – 25.

Centralparlamentet mødes i Lovaniumuniversitetet ved Leopoldville. Der er ikke mødt medlemmer fra Øvre Katanga.

6. – Præsident Bourguiba kræver i et brev til præsident de Gaulle forhandlinger om rømning af Bizertabasen og afståelse af en del af Sahara til Tunis. – 17. Bourguiba meddeler, at alle tilførselsveje til de franske militære anlæg i Bizerta-området vil blive spærret fra 19/7, hvis den franske regering ikke forinden går med til forhandlinger. – 19. Blokaden sættes i værk. Tunesisk luftskyts åbner ild mod franske faldskærmstropper, der landsættes i Bizertabasen, og hermed indledes 4 dages kampe i Bizertaområdet. – 20. Bourguiba meddeler, at Tunis har afbrudt de diplomatiske forbindelser med Frankrig. – 21. De franske tropper erobrer byen Bizerta. – 22. FNs sikkerhedsråd vedtager en resolution om øjeblikkelig våbenhvile og tilbagetrækning af de respektive tropper til deres udgangsstillinger. – 23. Der sluttes våbenstilstand, men Frankrig vægrer sig ved at rømme de erobrede stillinger, inden man har fået garantier for, at blokaden ikke vil blive genoptaget. Der gives meddelelse om genoptagelse af de diplomatiske forbindelser mellem Tunis og Den forenede arabiske Republik. – 26. Den franske regering afviser en henvendelse fra generalsekretær Dag Hammarskjöld om forhandling. – 28.–29. drøfter sikkerhedsrådet på ny Bizerta-krisen.

Koloniminister Macleod meddeler, at datoen for Tanganyikas uafhængighed er rykket frem fra 28/12 til 9/12 1961 (se 1/5).

I Somali vælger parlamentet Aden Abdullah Osman til republikkens præsident.

8. – Ministerpræsident Khrushchev opfordrer Sovjetunionens allierede under den anden verdenskrig til at samles til en fredskonference om Tyskland. Han meddeler samtidig, at den i januar 1960 besluttede nedskæring af Sovjetunionens stridskræfter er udsat på grund af den internationale situation, og at forsvarsbudgettet for 1961 vil blive forøget med 3,1 til 12,3 milliarder rubler. – 17. I sit svar på Sovjetunionens memorandum om Berlin- og Tysklandsspørgsmålet (se 2/6) giver USA udtryk for sin forhandlingsvilje, men afviser de russiske krav og understreger vestmagternes ret til at have garnisoner i Berlin og fri adgang til Vestberlin. De samtidigt afgivne svarnoter fra Storbritannien og Frankrig er af lignende indhold som den amerikanske note. – 25. Præsident Kennedy bebuder forslag i kongressen (fremlagt næste dag og godkendt inden udgangen af juli) om forhøjelse af forsvarsbevillingerne for 1961–62 med 3,2 milliarder dollars, hvorved bl. a. hærens styrke skal forøges fra 875.000 til 1 million mand.

9. – Ved folkeafstemningen om den nye tyrkiske forfatning (se 27/5) er 62 pct. af de afgivne stemmer ja-stemmer, 38 pct. nej-stemmer.

11. – En fransk militærdomstol dømmer eksgeneralerne Raoul Salan og Edmond Jouhaud samt 6 andre fhv. officerer til døden in absentia for deltagelse i kupforsøget i Algier (se 22/4).

Efter en række sprængstofattentater mod jernbanelinier i Sydtyrol (se 25/6) indfører den italienske regering visumtvang for alle østrigske statsborgere. – 16. Generalsekretæren for det sydtyrolske folkeparti, Hans Stanck, arresteres som mistænkt for forbindelse med terroristorganisationen. I de følgende dage arresteres over 50 personer. – 19. Østrig anmoder om, at Sydtyrolspørgsmålet må blive optaget på dagsordenen for FNs næste generalforsamling.

14. – Landshøvding Martti Juhani Miettunen danner ny finsk regering, ligesom den foregående (se 29/6) en ren agrarpartiregering. Ahti Karjalainen, oprindelig handelsminister i ministeriet Sukselainen, efter Ralf Törngrens død (se 16/5) udnævnt til udenrigsminister, fortsætter på denne post i den nye regering.

18. – Ved en omfattende rekonstruktion af den japanske regering under Hayato Ikeda udnævnes en halv snes nye kabinet-

ministre, hvorved alle de forskellige retninger inden for det liberaldemokratiske parti bliver repræsenteret. Blandt de nye ministre er Eisaku Sato, Ichiro Kono, Aiichiro Fujiyama og Takeo Miki. Zentaro Kosaka fortsætter som udenrigsminister.

20. – Forhandlingerne mellem den franske regering og oprørsregeringen i Algier (GPRA) genoptages på slottet Lugrin i nærheden af Evian-les-Bains (se 13/6). De udsættes på ny 28/7.

I Den forenede arabiske Republik nationaliseres alle banker og forsikringsselskaber samt 98 andre selskaber. Andre selskaber omdannes, så at staten får mindst 50 pct. af aktiekapitalen. – 26. udstedes et dekret, der begrænser den enkeltes grundbesiddelse til højst 100 feddans (ca. 42 ha) mod hidtil 200 feddans.

21. – Fra Cape Canaveral gentages raketforsøget 5/5 med en bemandet rumkabine. »Astronauten« er kaptajn Virgil I. Grissom.

I Iran arresteres lederne af den nationale front, den tidligere ministerpræsident Mossadeq's parti.

23. – I Conakry har en konference af økonomiske eksperter fra FAR, Marokko, Ghana, Guinea, Mali og GPRA besluttet, at de 6 lande (Casablanca-staterne, se 4.–7/1) skal danne et økonomisk fællesskab, hvor toldskrankerne og andre hindringer for handelen skal fjernes i løbet af 5 år. – 24. En ekspertkonference i Dakar anbefaler, at de 20 stater, der deltog i Monroviakonferencen (se 8.–12/5), skal danne et fællesmarked.

25. – Finansminister Selwyn Lloyd giver underhuset meddelelse om en række kredit- og finanspolitiske foranstaltninger til genoprettelse af ligevægten i den britiske økonomi, herunder forhøjelse af Bank of Englands diskonto fra 5 til 7 pct. Der indføres »lønstop« i den offentlige sektor, og finansministeren opfordrer til pause i lønforhøjelserne i den private sektor, ligesom han advarer mod en yderligere forhøjelse af dividenderne i det kommende år. Underhuset godkender 27/7 regeringens politik med 346 stemmer mod 236.

26. – Ved et referendum i Sydrhodesia afgives ca. 42.000 stemmer for og ca. 22.000 stemmer imod en ny forfatning, hvorefter afrikanerne besætter 15 af parlamentets 65 pladser. Kun en lille del af afrikanerne har stemmeret, men ved en uofficiel afstemning arrangeret af det nationaldemokratiske parti afgives ca. 300.000 nej-stemmer.

30. – I Moskva offentliggøres udkast til nyt program for det kommunistiske parti, som skal forelægges på den 22. partikongres i oktober.

31. – På et møde i Bangkok dannes en sydøstasiatisk association, ASA, af Malaja, Siam og Philippinerne. Formålet er kulturelt og økonomisk samarbejde.

August 1961

1. – Den østrigske regering tilbageviser en italiensk notes anklager mod østrigske borgere og myndigheder for delagtighed i terroraktionerne i Sydtyrol og foreslår en international undersøgelseskommission (se 11/7).

Dahomey besætter den portugisiske enklave San Joao Baptista de Ajuda. Portugal protesterer.

2. – Det congolesiske parlament godkender en ny centralregering under ledelse af den hidtidige indenrigsminister Cyrille Adoula og med ministerpræsidenten i Orientale provinsen, Antoine Gizenga, og Tshombes modstander fra Nord Katanga, Jason Sendwe, som viceministerpræsidenter. – 26. Regeringen i Katanga afviser et krav fra FN om, at præsident Tshombe

samme dag skal komme til Léopoldville for at forhandle med Adoula og protesterer imod, at FN i modsat fald vil stille tropper til rådighed for centralregeringen mod Katanga. – 28. FN-tropper besætter strategiske punkter i Elisabethville.

3. – I sit svar på vestmagternes noter af 17/7 kræver Sovjetunionen på ny hurtig afslutning af fredstraktat mellem begge de tyske stater og deres modstandere under den anden verdenskrig, i modsat fald vil Sovjetunionen slutte fredstraktat med Østtyskland. I et samtidigt memorandum til den vesttyske regering hedder det, at spørgsmålet om en tysk fredstraktat og Vestberlins stilling på den ene eller den anden måde skal være løst inden udgangen af 1961. – 5.–6. afholdes i Paris en konference af udenrigsministrene i USA, Storbritannien, Frankrig og Vesttyskland, hvor man bl. a. drøfter planer til imødegåelse af en kritisk situation i Berlin. (I løbet af august og september fremkommer en række meddelelser i USA, Storbritannien og Frankrig om styrkelse af det militære beredskab). – 7. Ministerpræsident Khrushchev erklærer i en radio- og fjernsynstale, at Sovjetunionen kan blive nødt til at indkalde reserver og trække tropper til vestgrænsen. Samtidig udtaler han, at Vestberlin ikke må blive et nyt Serajevo og opfordrer de tre vestmagter til sammen med Sovjetunionen at sætte sig til forhandlingsbordet. – 8. Udenrigsminister Dean Rusk aflægger i NATO-rådet beretning om udenrigsministerkonferencen i Paris, og rådet bekræfter sin erklæring af 16/12 1958 om Berlinspørgsmålet. – 10. Marskal Ivan Konjev er udnævnt til øverstbefalende over de russiske styrker i Østtyskland. – 11. Det østtyske folkekammer bemyndiger regeringen til at træffe alle foranstaltninger til at standse flygtningestrømmen til Vestberlin og Vesttyskland. – 13. De østtyske myndigheder lukker sektorgrænsen mellem Øst- og Vestberlin. – 16. Overborgmester Willy Brandt beklager i et brev til præsident Kennedy, at vestmagterne ikke med tilstrækkelig energi har reageret mod lukningen af sektorgrænsen, og udtaler frygt for virkningen heraf på moralen i Vestberlin. – 18. Sovjetunionen afviser vestmagternes protestnoter af 16/8. På et møde i den vesttyske forbundsdag protesterer forbundskansler Adenauer mod lukningen af sektorgrænsen, men udtaler håbet om, at der snart må blive optaget forhandlinger, der kan føre til en løsning af Berlinspørgsmålet. – 19.–20. aflægger den amerikanske vicepræsident Lyndon B. Johnson besøg i Vestberlin. Under besøget ankommer 1500 mand til forstærkning af den amerikanske garnison. – 22. Forbundskansler Adenauer aflægger besøg i Vestberlin. – 23. Sovjetunionen protesterer i noter til de tre vestmagter mod misbrug af luftkorridorerne, der forbinder Vestberlin med Vesttyskland. Fra Det hvide Hus udsendes en erklæring om, at ethvert forsøg på at forhindre den frie adgang til Vestberlin vil blive betragtet som en aggressiv handling, og at Sovjetunionen må bære ansvaret for konsekvenserne. Denne erklæring gentages i vestmagternes svarnoter 26/8. – 30. Fra Moskva meldes, at de soldater, der i 1961 har aftjent deres værnepligt, vil forblive under fanerne, indtil der er sluttet fredstraktat med Tyskland. – 31. Sovjetunionen meddeler, at forsøgene med kernevåben vil blive genoptaget.

Det meddeles, at de diplomatiske forbindelser mellem Tunis og Den forenede arabiske Republik vil blive genoptaget (se 1/10 1958). – 11. Præsident Bourguiba erklærer, at Tunis aldrig har været på vestmagternes side. – 12. Den tunesiske regering afviser et fransk forslag om forhandlinger om genoprettelse af normale tilstande i Bizerta, men erklærer sig villig til at forhandle om en »køreplan« for evakueringen af alle franske styrker på tunesisk område. – 26. På en ekstraordinær generalforsamling i FN, som boycottes af Frankrig, vedtages med 66 stemmer mod 0 (30 undlader at stemme) en resolution, der anerkender Tunis' ret til at kræve alle franske styrker trukket tilbage fra tunesisk område og opfordrer den franske og tunesiske regering til at optage øjeblikkelige forhandlinger om tilbagetrækningen. – 30.

I Tunis underskrives en aftale om et lån fra Sovjetunionen på 25 mill. rubler.

5. – I Canada dannes et nyt parti, det nye demokratiske parti, ved sammenslutning af arbejderpartiet C.C.F. (Co-operative Commonwealth Federation) og den canadiske fagforeningskongres. Til leder af det nye parti vælges Thomas C. Douglas, siden 1944 premierminister i Saskatchewan.

7. – Et russisk rumskib, Vostok II, med »kosmonauten« major Titov lander i god behold efter at have omkredset jorden 17 gange i løbet af 25 timer (se 12/4).

9. – I Nord Rhodesia forbydes det forenede nationale uafhængighedsparti (UNIP), hvis leder er Kenneth Kaunda, i kobberbæltet. – 15. Ved valget til lovgivende råd i Nyasaland under den nye forfatning får Malawi kongrespartiet 23 mandater, det forenede føderale parti 5 og uafhængige 1 mandat. Forsamlingen tæller desuden 5 udnævnte medlemmer. – 17. Lederen af Malawi kongrespartiet, dr. Hastings Banda, erklærer, at Nyasaland under ingen omstændigheder vil forblive i den centralafrikanske føderation.

10. – Den britiske og den danske regering anmoder om forhandlinger om optagelse i fællesmarkedet. – 22. Statsminister Tage Erlander erklærer, at fuldt medlemsskab af fællesmarkedet ikke vil være forenelig med den svenske neutralitetspolitik.

12. – Sheik Abdullah og generalsekretæren for den arabiske liga Hassouna underskriver en overenskomst, hvorefter de britiske styrker i Kuwait skal afløses af tropper fra liga-medlemslande. I overenskomsten forpligter ligaen sig – mod Iraks protest – til at forsvare Kuwaits territoriale integritet og uafhængighed under det nuværende styre (se 1/7). – 17. Den britiske regering giver meddelelse om, at der er afsluttet overenskomst med Kuwait om tilbagetrækningen af de britiske tropper.

14. – I Kenya løslades Jomo Kenyatta (se 27/4) efter over 8 års fangenskab.

15. – Ved valget til Israels parlament (Knesset) opstiller 15 partier, 11 færre end i 1959. Ministerpræsident Ben-Gurions parti, Mapai, opnår 34,7 (38,2) pct. af de afgivne stemmer og 42 (47) mandater og arabiske lister til tilslutning til Mapai 3,5 (3,5) pct. og 4 (5) mandater.

16. – Præsident Nasser udsteder et dekret, hvorefter de regionale »regeringer« for Ægypten og Syrien afskaffes, og udnævner dagen efter en rekonstrueret centralregering for Den forenede arabiske Republik.

17. – På en panamerikansk konference i Punta del Este i Uruguay har 20 stater (ikke Cuba) underskrevet statutterne for en »fremskridtsalliance«, et udviklings- og selvhjælpsprogram for den vestlige halvkugle, foreslået af præsident Kennedy 14/3.

20. – I Mauretanien vælges ministerpræsident Mokhtar Ould Daddah til statspræsident under en ny forfatning der indfører et præsidentsystem efter amerikansk mønster.

21. – Ved valget til lovgivende forsamling i Britisk Guiana får det progressive folkeparti under ledelse af Cheddi Jagan 20 mandater af i alt 35.

25. – Den brasilianske præsident, Janio Quadros (se 3/10 1960) nedlægger sit embede med den begrundelse, at han er blevet besejret af reaktionære kræfter. 24 timer forinden har guvernøren i Guanahara, Carlos Lacerda, som støttede Quadros under valgkampen i 1960, offentligt angrebet Quadros for diktatoriske hensigter. Formanden for deputeretkammeret, Ranieri Mazilli, overtager midlertidigt præsidentmagten, idet vicepræsidenten, João Goulart, opholder sig i Peking. – 28. De militære ministre erklærer, at de ikke vil tillade Goularts tilbagevenden til Brasilien. Samtidig overtager de væbnede styrker ansvaret for ro og orden.

27. – Den provisoriske regering i Algier (GPRA) omdannes. Ferhat Abbas afløses

som ministerpræsident af Ben Youssef Ben Khedda, der tillige overtager finansministeriet.

28. – Professor Gunnar Heckscher afløser Jarl Hjalmarsson som formand for det svenske højre.

Den portugisiske minister for de oversøiske områder, Adriano Mereira, meddeler, at regeringen har givet alle indbyggere i Portugals oversøiske besiddelser fuld portugisisk borgerret, og at den vil opmuntre til udvandring til kolonierne.

Ghanas højesteret afsiger en kendelse, hvorefter en lov, der tillader at holde en person interneret i indtil 5 år uden at stille ham for retten, hverken er i strid med forfatningen eller med den erklæring om menneskerettighederne, som præsident Nkrumah afgav ved sin tiltræden. – 29. Et tillæg til straffeloven indfører fængsel på indtil 3 år for fornærmelser mod præsident Nkrumah.

September 1961

1. – Fra Det hvide Hus meddeleles, at Sovjetunionen har sprængt en kerneladning i atmosfæren. – 3. Præsident Kennedy og premierminister Macmillan retter en indtrængende opfordring til ministerpræsident Khrushchev om straks at slutte overenskomst om standsning af forsøg med kernevåben i atmosfæren, som kan medføre radioaktivt nedfald. – 5. Efter at den amerikanske atomenergikommission har konstateret eksplosion nr. 3 i den nye russiske forsøgsserie, meddeler præsident Kennedy, at også de amerikanske forsøg vil blive genoptaget, dog kun i laboratorier og under jorden. Det amerikansk-britiske tilbud af 3/9 vil dog stå ved magt til 9/9. – 9. Khrushchev afviser det amerikansk-britiske forslag. – 15. USA genoptager forsøgene med kernevåben ved en sprængning under jorden.

1.–6. – En konference i Beograd af alliancefri stater samler delegationer fra 25 lande under ledelse af stats- eller regeringschefer, henholdsvis udenrigsministre. Under konferencen anerkender Afghanistan, Ghana, Jugoslavien, Cambodia og Cypern de jure den algierske provisoriske regering, der er repræsenteret ved observatør. Konferencen retter en fredsappel til stormagterne og vedtager en erklæring, der i 27 punkter tager stilling til de behandlede spørgsmål. I enslydende skrivelser opfordres præsident Kennedy og ministerpræsident Khrushchev til direkte forhandlinger. Skrivelserne overrækkes i Moskva 6/9 af premierminister Nehru, Indien, og præsident Nkrumah, Ghana, og i Washington 12/9 af præsident Modibo Keita, Mali, og præsident Sukarno, Indonesien. Skrivelserne besvares af Kennedy 13/9 og af Krushchev 16/9.

2. – I Nyasaland udnævnes Hastings Banda (se 9/8) til minister for udnyttelse af de nationale hjælpekilder og for lokalforvaltningen.

I Columbia udnævner præsident Alberto Lleras et nyt kabinet bestående af 6 konservative, 6 liberale og en repræsentant for hæren.

4. – Efter at den brasilianske kongres har gennemført en forfatningsændring, der begrænser præsidentens magt, overtager vicepræsident Goulart (se 25/8) præsidentembedet. – 8. udnævner Goulart en regering under ledelse af Tancredo de Almeida Neves, der også overtager justitsministeriet, medens Francisco Clementino Dantas bliver udenrigsminister og Walter Moreira Salles finansminister. – 10. I den nye regerings programerklæring hedder det bl. a., at Brasiliens udenrigspolitik vil være bestemt af hensynet til landets egne interesser, og dette vil bevirke, at det vil være på linie snart med østblokken, snart med de neutrale og snart med vestblokken.

5. – Præsident de Gaulle erklærer, at Frankrig ikke vil evakuere Bizerta under den

nuværende internationale krise, men han er rede til at forhandle med Tunis om betingelserne for brugen af basen. Han afviser skarpt FNs indblanding. – 29. Efter forhandlinger i en blandet fransk-tunesisk kommission underskrives en aftale, hvorefter de franske troppper skal trække sig tilbage til deres positioner 19/7, men de franske styrkers bevægelsesfrihed mellem de forskellige militære anlæg omkring Bizertasøen opretholdes.

I Britisk Guiana danner Cheddi Jagan (se 21/8) regering, hvori han selv overtager ministeriet for planlægning og udvikling.

6.–13. – I Tananarivo afholdes en konference af regeringscheferne i Brazzavillestaterne (se 27.–30/3), hvor deltagerne underskriver en forsvarspagt og en charta for en afrikansk-malagasisk union, der skal stå åben for alle uafhængige afrikanske stater.

8. – Den islandske statsminister, Olafur Thors, meddeler i rigsrådet, at han efter sin læges råd tager orlov fra 14/9 og året ud. Justitsminister Bjarni Benediktsson (selvstændighedspartiet) konstitueres som statsminister.

10. – Efter en række sprængstofattentater skærpes sikkerheds- og kontrolforanstaltningerne i Sydtyrol. – 13. Den italienske indenrigsminister, Mario Scelba, nedsætter en kommission af politikere og eksperter om Sydtyrolproblemet.

Costa Rica afbryder de diplomatiske forbindelser med Cuba.

11. – Ved de norske valg mister arbejderpartiet det absolutte flertal i stortinget, idet det med 46,8 (1957 48,3) pct. af de afgivne stemmer kun besætter 74 (78) af stortingets 150 pladser. Højre får 20 (18,9 pct. af stemmerne og 29 (29) mandater, centerpartiet (bondepartiet) 9,3 (9,3) pct. og 16 (15) mandater, kristelig folkeparti 9,6 (10,2) pct. og 15 (12) mandater, venstre 8,9 (9,7) pct. og 14 (15) mandater og det nye socialistisk folkeparti, der kun opstiller i 6 valgdistrikter, 2,4 pct. og 2 mandater. Kommunisterne får 2,9 (3,4) pct. af de afgivne stemmer, men mister deres eneste mandat. (I 6 valgdistrikter, hvor der var opstillet borgerlige fælleslister, er fælleslisternes stemmer fordelt på de deltagende partier efter forholdet mellem tidligere stemmetal på rene lister). – 12. Statsminister Gerhardsen, der før valget havde erklæret, at han ville demissionere, hvis arbejderpartiet mistede det absolutte flertal, udtaler, at situationen vil blive drøftet af partiets stortingsgruppe og forretningsudvalg på et møde 1/10.

13. – FN indleder et forsøg på med våbenmagt at gøre en ende på Katangas uafhængighed, og det kommer herunder til kampe med det katanganesiske gendarmeri. – 17. flyver FNs generalsekretær, Dag Hammarskjöld, fra Léopoldville til Ndola i Nord Rhodesia for at forhandle med Tshombe, men omkommer under vejs. – 20. Ved forhandlinger i Ndola mellem repræsentanter for FN og Tshombe er der opnået enighed om våbenstilstand i Katanga fra og med 21/9. – 22. Centralregeringen i Léopoldville tager afstand fra overenskomsten mellem FN og Katanga og erklærer, at den med egne midler vil gøre ende på Katangas uafhængighed. – 23. Tshombe anklager på en pressekonference i Elisabethville FN for brud på våbenstilstandsoverenskomsten ved at sende troppeforstærkninger til Katanga.

Ved en omdannelse af den ungarske regering bytter ministerpræsident Ferenc Münnich og minister u. p. Janos Kadar pladser, og Janos Peter afløser Endre Sik som udenrigsminister. Kadar vedbliver at være første sekretær i det ungarske kommunistiske parti.

14. – Medlemstallet i den portugisiske nationalforsamling forhøjes fra 120 til 130. Af de 10 nye pladser tilfalder 3 Angola og Mozambique, 1 Cap Verde øerne og 1 portugisisk Indien.

15. – Processen på øen Yassiada i Marmarahavet mod de tidligere magthavere i Tyrkiet, påbegyndt 14/10 1960, slutter med afsigelsen af bl. a. 15 dødsdomme.

Blandt de dødsdømte er ekspræsident Celal Bayar, den tidligere ministerpræsident Adnan Menderes, fhv. udenrigsminister Zorlu og fhv. finansminister Polatkan. Bayars straf ændres til livsvarigt fængsel på grund af hans alder. Dødsdommen over Zorlu og Polatkan eksekveres samme dag ved hængning, medens Menderes på grund af sin tilstand først henrettes 17/9.

17. – Ved valgene i Vesttyskland mister den kristelig demokratiske union (CDU) og den kristelig sociale union (CSU) det absolutte flertal i forbundsdagen, idet de tilsammen kun besætter 242 af 499 pladser. CDU får 35,8 (1957 39,7) pct. af stemmerne og 192 (215) mandater, CSU 9,6 (10,5) pct. og 50 (55) mandater, socialdemokratiet (SDP) 36,2 (31,8) pct. og 190 (169) mandater og de frie demokrater (FDP) 12,8 (7,7) pct. og 67 (41) mandater. Det altyske parti (GDP), en sammenslutning af det tidligere flygtningeparti BHE og det tyske parti (DP), får 2,8 pct. af stemmerne, men ingen mandater. I 1957 opnåede DP 3,4 pct. af stemmerne og fik 17 valgt, medens flygtningepartiet under navnet den altyske blok samlede 4,6 pct. af stemmerne uden at opnå noget mandat. Den neutralistiske og pacifistiske tyske fredsunion (DFU) får 1,8 pct. af stemmerne, de to højreekstremistiske partier, det tyske rigsparti (DRP) og det tyske fællesskab (DG) får henholdsvis 0,8 (1,0) og 0,1 (0,1) pct. af stemmerne, og endelig får den sydslevigske vælgerforening (SSW) 0,1 (0,1) pct. af stemmerne. Valgdeltagelsen er ligesom i 1957 ca. 88 pct. – 19. Trods FDPs modstand mod, at dr. Adenauer fortsætter som forbundskansler, opfordrer CDUs ledelse ham til at forhandle med FDP om en koalitionsregering under hans ledelse. – 22. Efter at præsident Lübke har forhandlet med partiernes ledere, meddeles det, at han er imod en mindretalsregering. Socialdemokraterne ønsker en national samlingsregering. – 25. Adenauer forhandler med socialdemokratiets ledere, Ollenhauer, Willy Brandt og Wehner. – 27. CDUs og CSUs parlamentsgrupper opstiller enstemmigt Adenauer som kandidat til forbundskanslerposten. – 28. FDPs formand, Erich Mende, udtaler, at partiet måske vil deltage i en regering under Adenauer, dog kun for et begrænset tidsrum, og han selv vil ikke modtage nogen portefølje; dagen efter vedtager FDPs forretningsudvalg og parlamentsgruppe at opfordre partiets forhandlingsudvalg til at undersøge muligheden for en koalitionsregering med de kristelige demokrater.

18. – Ved valget til lovgivende forsamling i Urundi vinder UPRONA (Bahutustammen) 66 og en sammenslutning af andre partier 6 mandater. – 24. Kong Kigiri V (afsat 29/1) arresteres ved indrejse i Ruanda. – 25. Ved valget til lovgivende forsamling i Ruanda får PARMEHUTU (Bahutustammen) 35, UNAR (Batutsistammen) 7 og APROSOMA 2 mandater. Ved en samtidig afholdt folkeafstemning er der flertal imod genoprettelse af monarkiet under Kigiri V.

19. – Ved en folkeafstemning i Jamaica er der flertal for at udtræde af den vestindiske føderation (se 3/1 1958).

FNs 16. plenarforsamling åbnes i New York. Dagen efter vælges Mongi Slim, Tunis, til forsamlingens præsident.

21. – Forbundskansler Gorbach udtaler, at Østrig vil gå ind i fællesmarkedet som associeret medlem på betingelse af, at østhandelen kan opretholdes og udvikles. – 25.–27. På et møde i fællesmarkedets råd i Bruxelles vedtages det enstemmigt at imødekomme Danmarks og Storbritanniens anmodning om forhandlinger om optagelse i fællesmarkedet, medens afgørelsen med hensyn til Irland udsættes.

20. – USA og Sovjetunionen udsteder en fælles erklæring, bestemt for FN, om de principper, der skal lægges til grund for fremtidige multilaterale afrustningsdrøftelser.

Den græske regering under Constantine Karamanlis demissionerer. Kong Paul opløser parlamentet og udskriver valg til 29/10. Der udnævnes et forretningsministerium under ledelse af general Constan-

tine Dovas og med Michael Pesmazoglou som udenrigsminister.

I Mauretanien danner præsident Mokhtar Ould Daddah ny regering, i hvilken han selv overtager forsvars- og udenrigsministeriet (se 20/8).

22. – I Ghana overtager præsident Nkrumah posten som øverstbefalende for de væbnede styrker, og den britiske general H. T. Alexander afløses af en ghanesisk officer som chef for forsvarsstaben. Samtidig meddeles, at alle kommandoposter fremtidig vil blive beklædt af ghanesere, og at de udenlandske (især britiske og canadiske) officerer skal fungere som en rådgivende militærmission.

26. – I Mauritius udnævnes S. Ramgoolam (arbejderpartiet), hidtil finansminister, til førsteminister. Udnævnelsen er et led i udviklingen mod selvstyre.

27. – FNs plenarforsamling optager enstemmigt Sierra Leone (se 8.–17/3) og tæller hermed 100 medlemmer.

28. – En officersgruppe tager magten i Syrien. – 29. Mahmoud el Kuzbari danner syrisk regering, i hvilken han selv overtager forsvars- og udenrigsministeriet. Han lover frie valg efter en kort overgangsperiode og en parlamentarisk regering. Præsident Nasser opfordrer syrerne til at vende sig mod »kapitalismens og reaktionens diktatur«, men afviser militære forholdsregler mod oprørerne.

30. – Konventionen om oprettelsen af Organisationen for Økonomisk Samarbejde og Udvikling (OECD), der afløser OEEC, træder i kraft, efter at 17 af de 20 signatarmagter har ratificeret konventionen. Fhv. finansminister Thorkil Kristensen, Danmark, ansættes som generalsekretær.

Præsident de Gaulle afgiver sine ekstraordinære beføjelser i henhold til forfatningens art. 16 (se 22/4).

POLITISK KRONIK

DANMARK

Juli 1961

8. – De danske Mejeriers Fællesorganisation anmoder regeringen om at rette officiel henvendelse til den britiske regering om indførelse af antidumpingforanstaltninger over for smør, der importeres til Storbritannien fra lande, som yder statstilskud til poduktionen.

9. – Fra Washington meddeles, at NATO-chefen, general Lauris Norstad, anbefaler, at der gennem det nye amerikanske militære hjælpeprogram sker en styrkelse af det danske luftvåben, således at Danmark i højere grad sættes i stand til at forsvare sin nøgleposition ved Østersøen.

13. – 18 erhvervsorganisationer, der har deltaget i rundbordskonferencen om en kildeskatteordning (se 21/6), henstiller til finansministeren, at han opgiver at søge kildeskat gennemført.

19. – Formanden for Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund, Alfred Petersen, går i en artikel i det østtyske kommunistiske partis hovedorgan, Neues Deutschland, ind for Østtysklands anerkendelse som selvstændig stat.

21. – Efter forhandlinger mellem en færøsk delegation og islandske myndigheder afsluttes i Reykjavik en overenskomst, der giver færøske fiskere adgang til linefiskeri inden for den islandske 12 miles fiskerigrænse.

27. – Det danske Øresundsudvalg og den svenske Øresundsdelegation anslår, at en bil- og jernbanebro mellem København og Malmö vil koste 1350 mill. danske kr. og en tilsvarende bro mellem Helsingør og Helsingborg 800 mill. kr.

31. – Regeringen meddeler efter et møde i det udenrigspolitiske nævn, at den ligesom den britiske regering har besluttet at rette henvendelse til det europæiske økonomiske fællesskab om forhandlinger med henblik på Danmarks optagelse i EEC på vilkår, der tilgodeser de danske erhvervs og det danske samfunds, herunder Grønlands og Færøernes, særlige behov. Det tilføjes, at regeringen vil føre sine forhandlinger under fuld hensyntagen til de øvrige EFTA-landes interesser og med et fortsat nordisk samarbejde for øje.

Folketinget indkaldes til møde 3/8.

August 1961

3. – Udenrigsminister Krag udtaler i folketinget, at kun hvis både de britiske og de danske forhandlinger fører til et positivt resultat, vil Danmark blive tilsluttet fællesmarkedet. Han understreger, at kun et egentligt medlemskab kan løse vore problemer, især på landbrugsområdet, og give os medbestemmelsesret i sociale spørgsmål og arbejdskraftproblemer.

En dansk delegation har i Rom uden resultat forhandlet om genoptagelse af kødeksporten til Italien.

4. – Folketinget godkender med alle stemmer mod 11 (s. f.) regeringserklæringen af 31/7, hvorefter Danmark samtidig med Storbritannien retter henvendelse til Det Europæiske Økonomiske Fællesskab om forhandlinger med henblik på Danmarks optagelse i dette sammen med Storbritan-

nien i henhold til art. 237 i Romtraktaten. Tinget beslutter endvidere at nedsætte et udvalg på 17 medlemmer og 17 stedfortrædere til at følge forhandlingerne.

Under den langvarige debat udtaler Hans Rasmussen (s.) sig meget kritisk om regeringens skridt, men stemmer dog for godkendelse af regeringserklæringen. Venstre ønsker muligheden for dansk medlemskab overvejet, også selv om de britiske forhandlinger ikke fører til et positivt resultat, og fra konservativ side henstilles, at den enighed, der er nødvendig for Danmarks tilslutning til de seks, også tilstræbes ved gennemførelsen af den for tilslutningen nødvendige lovgivning.

7. – Arbejdsminister Bundvad anmoder arbejdsgiverforeningen og LO om at tage overenskomstsystemets forhandlingsregler op til overvejelse med henblik på en revision.

8. – Den danske regering anmoder den britiske regering om at indføre antidumping eller udligningstold over for de lande, der i 1961 har forøget deres smørleverance til Storbritannien, og som subsidierer deres eksport eller sælger til dumpingpriser (se 8/7).

I det grønlandske landsråds årlige møde i Godthaab deltager for første gang repræsentanter fra Thule, Scoresby og Angmagsalik distrikterne.

Retsforbundet kræver, at der ikke tages endelig stilling til Danmarks optagelse i fællesmarkedet, før spørgsmålet har været forelagt vælgerne ved et folketingsvalg. Tanken om sammenslutning med andre partier afvises.

10. – Danmark anmoder – samtidig med Storbritannien – om optagelse i Det Europæiske Økonomiske Fællesskab. I noten, der afleveres til fællesmarkedets kommission i Bruxelles, udtales ønsket om, at der snarest indledes forhandlinger om vilkårene for optagelsen, og det foreslås, at de første forhandlinger foregår på ministerniveau. Ved afleveringen af noten udtaler ambassadør L. Tillitse, at Danmark er interesseret i at deltage i de forestående forhandlinger om udfyldelsen af Romtraktatens rammer, bl. a. om den fælles landbrugspolitik, og at den danske regering håber, at øget forskelsbehandling af dansk landbrugseksport vil kunne undgås, mens der forhandles om Danmarks optagelse.

11. – Det meddeles, at Nordisk Råds henstilling om at nedsætte et nordisk kontaktudvalg for landbrugsproblemer vil blive taget til følge, og at fiskeriminister A. C. Normann ved NRs 10. samling i Helsingfors i 1962 vil stille forslag om et tilsvarende udvalg for fiskeriet.

14. – Overenskomstnævnet afsiger en kendelse, hvorefter der ikke med støtte i mæglingsforslagene kan gøres indvendinger mod, at der foretages modregning af ikke-overenskomstmæssige tillæg (»longlidning«) i de generelle tidlønforhøjelser. Spørgsmålet om, hvorvidt modregning i de enkelte tilfælde er udelukket på grund af de ydede tillægs særlige karakter, henvises til afgørelse ad fagretslig vej.

15. – Søværnet har besluttet på danske værfter at bygge 2 patruljejagere for ca. 130 mill. kr., hvoraf USA gennem våbenhjælpen betaler halvdelen.

Regeringen beslutter at nedsætte to udvalg til at undersøge mulighederne for at sikre sejladsen på Bornholm og Grønland under arbejdskonflikter.

På et ekstraordinært delegeretmøde i De samvirkende danske Andels-Svineslagterier godkendes en plan, hvorefter den enkelte producents leverancer ud over gennemsnittet for 1959 og 1960 belægges med en variabel afgift svarende til forskellen mellem Englandsprisen og tredielandsprisen. Ordningen forudsætter en ændring af den nuværende bemyndigelseslov (se 9/6). Planen tiltrædes 17/8 af privatslagterierne.

17. – Den faste voldgiftsret beslutter indtil videre forsøgsvis at lade domsforhandling og domsafsigelse foregå i offentlige retsmøder.

Danmarks Radio anmoder Nordisk Råds danske delegation om, at spørgsmålet om

oprettelse og drift af radio- og fjernsynssendere fra skibe eller luftfartøjer uden for et lands territorialgrænse tages op til behandling i NR.

18. – I sit svar på den danske og en tilsvarende new zealandsk note (se 8/8) erklærer den britiske regering sig rede til en nærmere undersøgelse, men henviser i øvrigt til, at sagen bør behandles i GATT.

Dansk Veedol's olieraffinaderi i Kalundborg åbnes.

20. – Efter afslutningen af Nordisk Råds økonomiske udvalgs møde i Voksenåsen ved Oslo udsendes et communiqué, hvori udvalget udtaler et bestemt ønske om, at de nordiske regeringer under markedsforhandlingerne overvejer alle muligheder for at bevare og videreudvikle det nordiske samarbejde.

22. – Generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet har bestemt, at hvert af de strejkende postbude (se 18/5) skal betale en bod på 60 kr.

28. – Ifølge pressemeddelelser er der under forhandlingerne mellem socialdemokraterne og de radikale om fortsat regeringssamarbejde efter Jørgen Jørgensens og Bertel Dahlgaards afgang opnået enighed om den økonomiske politik. Bl. a. nævnes, at der ikke vil blive fremsat forslag om kildeskat eller lønskat eller om ændring af nationalbankens stilling, med mindre begge partier er enige derom. Derimod er de radikale gået med til, at der foretages en undersøgelse af forsikringsselskabernes forhold. Der er imidlertid stadig uenighed om Danmarks stilling til NATOs krav om en fælleskommando for det jysk-slesvigholstenske forsvar.

31. – Mellem socialdemokratiet og det radikale venstre træffes aftale om videreførelse af regeringssamarbejdet. Regeringen udsender en erklæring om sit standpunkt til spørgsmålet om kommandoordningerne under NATOs nordregion. I erklæringen hedder det til slut, at forhandlingerne vil blive ført videre med henblik på at nå til en afslutning, idet der også fra dansk side indgår overvejelser, der står i forbindelse med den aktuelle internationale situation.

Sovjetunionens ambassadør i Danmark afleverer en note til statsminister Kampmann vedrørende spørgsmålet om fælleskommandoen.

En ny 2-årig handelsoverenskomst åbner mulighed for afslutning af kontrakter om dansk eksport til Sovjetunionen til et beløb af 450–500 mill. kr., hvoraf en del dog forudses betalt og leveret efter aftaleperiodens udløb.

September 1961

1. – På et møde i det radikale venstres hovedbestyrelse, hvor landbrugsminister Skytte indleder med en redegørelse for forhandlingerne om regeringssamarbejdet, går den overvejende del af talerne ind for fortsat radikal deltagelse i regeringen.

2. – Den franske udenrigsminister Couve de Murville afslutter et 3-dages besøg i Danmark.

3. – Dagens Nyheder udkommer for sidste gang.

Den konservative folketingsgruppes formand, Poul Sørensen, kritiserer skarpt regeringserklæringen om fælleskommandoen (se 31/8), og gruppens politiske ordfører, Poul Møller, erklærer, at man ikke skal regne med, at gruppen vil medvirke til at skabe et nyt statsoverskud som blot vil omsættes i øgede statsudgifter.

Fiskeriminister A. C. Normann udtaler, at de radikale ikke går med til at lægge nationalbanken ind under finansministeriet og går imod udgivelsen af et statsblad med radio- og fjernsynsprogrammer. Endvidere går partiet ikke i øjeblikket ind for kildeskat, og man vil bevare skattefra-

dragsretten. Om dansk-tysk fælleskommando erklærer han, at de radikale står helt frit i dette spørgsmål.

5. – Ved en omdannelse af regeringen afløses økonomiminister Bertel Dahlgaard (r. v.) af finansminister Kjeld Philip (r.v.) indenrigsminister Hans R. Knudsen (s.) bliver finansminister, handelsminister Lars P. Jensen (s.) indenrigsminister og Hilmar Baunsgaard (r. v.) handelsminister. Til undervisningsminister efter Jørgen Jørgensen (r. v.) udnævnes statskonsulent K. Helveg Petersen (r. v.), men samtidig deles undervisningsministeriet ved oprettelsen af et ministerium for kulturelle anliggender under Jul. Bomholt (s.), hvis post som socialminister overtages af arbejdsminister Kaj Bundvad (s.). Regeringen består som hidtil af 11 s., 5 r. v. og Grønlandsminister Gam. Økonomiminister Philip beholder posten som kgl. bankkommissær og bliver formand for regeringens økonomiudvalg. Under økonomiministeriet henlægges endvidere Det statistiske Departement og hører som hidtil de nordiske anliggender.

Det udenrigspolitiske nævn drøfter fælleskommandoordningen og spørgsmål i forbindelse med Danmarks henvendelse om optagelse i fællesmarkedet.

7. – De nordiske udenrigsministre har på et 2 dages møde i København drøftet en række spørgsmål, der er opført på den foreløbige dagsorden for FNs 16. plenarforsamling. Ministrene beklager dybt genoptagelsen af kernevåbenforsøgene og understreger nødvendigheden af, at atommagterne snarest når til enighed om indstilling af forsøgene.

8. – Den første »storkommune« i Danmark, Boestofte på Sydstevns med 3800 indbyggere, oprettes ved sammenslutning af de 4 kommuner Rødvig, Frøslev, Højerup og Lyderslev.

Banker, sparekasser og forsikringsselskaber anbefaler en udbygning af de bestående skattebegunstigede opsparingsordninger.

11. – Økonomiminister Philip udtaler, at stadig flere indkomster vil komme ind under proportionalbeskatningen, og at den høje rentes politik i løbet af nogle måneder kan ventes afløst af finanspolitiske foranstaltninger i form af øgede forbrugsafgifter.

12. – Danmark og New Zealand frafalder på GATT-konferencen i Genéve kravet om britisk told på smørimporten fra stater, hvor landbruget er subventioneret, og erklærer sig villige til at studere andre udveje.

Finansudvalget tiltræder en anmodning fra forsvarsministeren om bevilling af 75 mill. kr. til fremskyndelse af planlagte materielanskaffelser under indtryk af den udenrigspolitiske situation.

Folketingets valutaudvalg tiltræder, at der indføres midlertidigt importstop for foderkorn fra og med 14/9.

14. – På et møde i udenrigsministeriet får repræsentanter for erhvervslivets hovedorganisationer udleveret en 700 sider stor rapport om virkningerne af Danmarks indtræden i fællesmarkedet.

15. – Fra Bruxelles meddeles, at fællesmarkedets kommission har givet tilslutning til forhandlinger med Danmark om medlemskab af fællesmarkedet.

18. – På venstres landsorganisations årsmøde i Århus giver formanden, fhv. statsminister Erik Eriksen, udtryk for ængstelse for, at Danmark inden afslutningen af forhandlingerne om optagelse i fællesmarkedet skal komme ud for alvorlige virkninger af den forskelsbehandling, der allerede er begyndt over for danske eksportvarer, og udtaler, at Danmark ikke bør være bundet af terminerne for behandlingen af den engelske ansøgning.

19. – Ministeriet for kulturelle anliggenders forretningsområde fastlægges. Foruden de sager, der er overført fra undervisningsministeriet, overføres fra justitsministeriet sager vedrørende teaterforhold

samt film og biografteatervæsen (dog ikke filmcensuren) og fra statsministeriet bl. a. sager vedrørende naturfredning.

20. – Ifølge folketingets ombudsmands beretning blev der i 1960 indbragt 1100 sager for ombudsmanden, heraf er 891 blevet afvist eller henlagt.

24. – Dansk Samling vælger på sit landsrådsmøde landsretssagfører Harald Høgsbro, Dronninglund, til formand. I en udtalelse fra mødet advares mod at underskrive Romtraktaten.

26. – Sovjetunionen har skrevet kontrakt om køb af 5000 tons smør, det resterende kvantum i henhold til handelsaftalen, der udløb 31/5, men som er forlænget til 1/1 1962, da den nye handelsaftale (se 31/8) træder i kraft.

Landbrugsminister Skytte giver Eksportsvineslagteriernes Salgsforening monopol på eksport af levende svin til Schweiz (se 9/6).

Forsvarsminister Poul Hansen bestemmer, at Nike-raketterne skal underlægges flyvevåbnet, medens de hidtil har hørt under hæren.

27. – Fællesmarkedets ministerråd har enstemmigt godkendt Danmarks ansøgning om forhandlinger om Danmarks tiltræden af Romtraktaten i henhold til dennes artikel 237.

29. – Udenrigsministeriet dementerer russiske påstande i den internationale atomenergikommission, hvorefter man skulle have til hensigt at lade amerikanske atomundervandsbåde med atomraketter anløbe Københavns havn.

Det radikale venstre offentliggør et nyt arbejdsprogram.

PUBLIKATIONER

UDGIVET AF

INSTITUTET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI

Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer ca. 1850–1913. Af Jørgen Pedersen. Gyldendalske Forlag. 1930, 389 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Sociale Studier i dansk Historie efter 1857. Under Ledelse af P. Engelstoft og Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1930, 189 S., 1,00 Kr. (udsolgt).

Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaalets Historie i Danmark fra 1864–1900. Under Ledelse af P. Engelstoft og Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1931, 424 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

De danske Stænderforsamlingers Historie 1830–1848. Første Del. Af Hans Jensen. J. H. Schultz Forlag, 1931, 586 S., 4,00 Kr. (udsolgt).

Economic Conditions in Denmark after 1922. Af Jørgen Pedersen. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1931, 50 S., 1,50 Kr.

Statshusmandsbrug i Fyns Stift. Af C. Lind og Jørgen Pedersen. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1933, 44 S., 1,50 Kr. (udsolgt).

Mænd og Meninger i Dansk Socialpolitik 1866–1901. Under Ledelse af P. Engelstoft og Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1933, 174 S., 1,00 Kr. (udsolgt).

Kampen om Saar. Af Marius Buus. Gyldendalske Forlag, 1934, 80 S., 0,25 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Detailhandelens Økonomi. Hefte 1, Kolonialbranchen i Hovedstaden. Af C. Lind, Gyldendalske Forlag, 1934, 31 S., 1,25 Kr. (udsolgt).

Statistical Investigations into the Eocnomy of Retailing. Bulletin No. 1, The Grocery Trade. Af C. Lind. Gyldendalske Forlag, 1934, 58 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

De danske Stænderforsamlingers Historie 1830–1848. Anden Del. Af Hans Jensen. J. H. Schultz Forlag, 1934, 755 S., 4,00 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Viktualiehandelen i København og Frederiksberg. Af C. Lind. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1935, 32 S., 1,25 Kr. (udsolgt).

Statistical Investigations into the Economy of Retailing. Bulletin No. 2, The Provision Trade. Af C. Lind. Gyldendalske Forlag, 1935, 52 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Abessinien. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1936, 135 S. (udsolgt).

Den polske Korridor og Danzig. Af Sven Henningsen. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1936, 111 S. (udsolgt).

Dansk Jordpolitik 1757–1919. Første Del: *Udviklingen af Statsregulering og Bondebeskyttelse indtil 1810.* Af Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1936, 252 S., 5,00 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Frugt- og Grønthandelen i København og Frederiksberg. Af C. Lind. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1937, 50 S., 1,75 Kr. (udsolgt).

An Analysis of Price Behaviour during the Period 1855–1913. Af Jørgen Pedersen og O. Strange Petersen. Levin og Munksgaard, 1938, 268 S., 12,00 Kr.

Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900. I. Bind. Til c. 1880. Af Henry Bruun. Gyldendalske Forlag, 1938, 636 S., 6,00 Kr. (udsolgt).

Rustningsindustrien, Staternes Kontrol med Vaabenhandel og Vaabenproduktion. Af Svend Laursen. Gyldendalske Forlag, 1938, 93 S., 1,25 Kr. (udsolgt).

Storpolitik i Stillehavet. Studiekredsopgaver om Flaadetraktaterne. Singapore, Philippinerne og de japanske Mandatøer. Gyldendalske Forlag, 1938, 115 S., 2,50 Kr. (udsolgt).

Folkeforbundet, Organisation og Virksomhed. Af Erling Kristiansen. Gyldendalske Forlag, 1939, 76 S., 1,00 Kr. (udsolgt).

Danish Economic Policy 1931–1938, The Repercussion of Modern Commercial Policies on Economic Conditions in Denmark. By H. P. Götrik, Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1939, 74 S., 2,25 Kr. (udsolgt).

Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede. Af Harald Jørgensen. Gyldendalske Forlag, 1940, 426 S., 5,00 Kr. (udsolgt).

Modsætningen mellem Italien og Frankrig 1914–1939. Af Kjeld Winding, Gyldendalske Forlag, 1940, 192 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Textil-Raastoffer. Af Jørgen Moe. Gyldendalske Forlag, 1941, 126 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Boghandelen i Hovedstaden. Af C. Lind. Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1941, 32 S., 1,75 Kr.

Kina og Stormagterne. Af I. Grünbaum og Hanna Kobylinski. Gyldendalske Forlag, 1942, 202 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Bidrag til de tidligere dansk-vestindiske Øers økonomiske Historie med særligt Henblik paa Sukkerproduktion og Sukkerhandel. Af P. P. Sveistrup. Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1942, 119 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857–1899. Af Georg Nørregaard. Gyldendalske Forlag, 1942, 624 S., 6,00 Kr. (udsolgt).

Kul, Tørv og Brunkul. Af Helge Andersen. Gyldendalske Forlag, 1942, 140 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Indien. Samfundsforhold og moderne Historie. Af Erik Rasmussen, Gyldendalske Forlag, 1942, 144 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Danish Exchange Policy 1914–1939. Af Poul Nyboe Andersen. Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1942, 121 S. (Duplikeret). 3,00 Kr. (udsolgt).

Dansk Jordpolitik 1757–1919. Anden Del: *Fæstevæsenets Afvikling og Jordlovgivningen i Perioden 1810–1919.* Af Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1945, 484 S., 11,50 Kr.

Dansk Sukkerhandel og Sukkerindustri. Af P. P. Sveistrup og R. Willerslev. Gyldendalske Forlag, 1945, 371 S., 10,00 Kr.

Frankrig 1870–1930. Den tredie Republiks Historie. Af Ludvig Krabbe. Gyldendalske Forlag, 1945, 295 S., 9,00 Kr.

Grundlinierne i Sovjetunionens Udenrigspolitik 1917–1941. Af Ad. Stender-Petersen. Gyldendalske Forlag, 1946, 201 S., 7,50 Kr.

De forenede Nationer. Af Finn T. B. Friis. Gyldendalske Forlag, 1948, 5,50 Kr. (udsolgt).

Asiatisk Kompagni i den florissante Periode 1772–1792. Af Aa. Rasch og P. P. Sveistrup. Gyldendalske Forlag, 1948, 347 S., 10,00 Kr.

Jernmalm, Jern og Staal. Af Lauge Dahlgaard. Gyldendalske Forlag, 1949, 154 S., 6,00 Kr. (udsolgt).

Spanien. Republik og Francostyre 1931–48. Af Erik Reske-Nielsen. Ejnar Munksgaard, 1949, 323 S., 9,00 Kr. (udsolgt).

Latin-Amerika. Af Erik Bach. Ejnar Munksgaard, 1940, 252 S., 9,00 Kr. (udsolgt).

Intergovernmental Fiscal Relations. Federal State and Local Finances. Af Kjeld Philip. Ejnar Munksgaard, 1954, 171 S., 15,00 Kr.

Opsparing, Kapitalbevægelse og Formuernes Sammensætning i København 1949. Af Kjeld Bjerke. Ejnar Munksgaard, 1954, 54 S., 3,00 Kr.

Lønudviklingen i Danmark 1914–1950. Af Poul Milhøj. Ejnar Munksgaard, 1954, 222 S., 10,00 Kr.

Kurantbankens forhold til staten. Af Erik Rasmussen. Det Danske Forlag, 1955, 293 S., 25,00 Kr.

Træk af de faglige storkonflikter i 1920 og 1925. Af Heinrich Schlebaum Larsen. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1956, 42 S., 2,50 Kr.

Det mellemste Østen. Af Erik Reske-Nielsen. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1956, 136 S., 5,00 Kr. (udsolgt).

Om renteforskelle og emissionspolitik på obligationsmarkedet. Af Troels Glud. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1957, 286 S., 25,00 Kr.

Fransk indenrigs politik. Fra de Gaulle til de Gaulle. Af George Damborg. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1958, 134 S., 5,00 Kr.

Sol og Sult. Underudviklingens problem i Italien. Af Erling Bjøl. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1960, 192 S., 10,00 Kr.